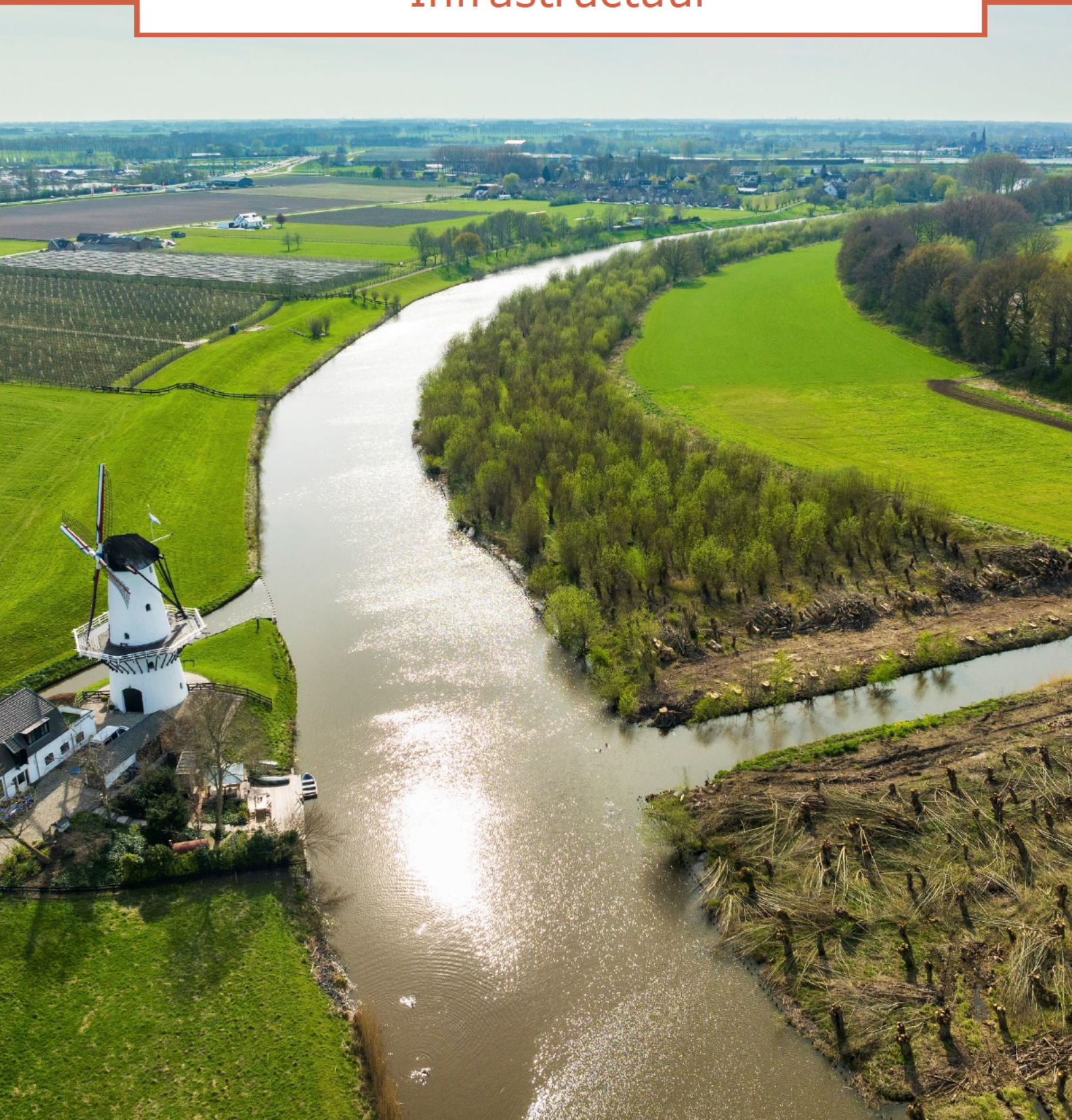

Werkt voor provincies

Gedragscode Provinciale Infrastructuur

Colofon

Document informatie	
Titel	Gedragscode Provinciale Infrastructuur
Opdrachtgever	 Werkt voor provincies
Opdrachtnemer	
Opgesteld door	
Versie	1.0
Status	Definitief
Datum	17 juli 2024
Gebaseerd op	Reikwijdtedocument v.1.1 november 2023 RVO

Versiebeheer/wijzigingshistorie				
Versie	Status	Datum	Beschrijving	Auteur

Voorwoord

Voor u ligt de geactualiseerde gedragscode Provinciale Infrastructuur van de 12 provincies van Nederland op basis van de Omgevingswet (hierna kortweg: gedragscode). De gedragscode richt zich op de terreinen in beheer en/of onderhoud welke in eigendom of beheer zijn van de provincies, dat betreft hoofdzakelijk provinciale (water)wegen en bijbehorende bermen.

Toepassingsbereik

De gedragscode zorgt voor een praktische invulling van verplichtingen die de Omgevingswet, onderdeel soortenbescherming, aan de meest voorkomende werkzaamheden stelt. Door te werken volgens de gedragscode verkrijgen opdrachtnemers voor alle of een deel van de werkzaamheden vrijstelling op de verbodsbepalingen. Zodat ze geen individuele vergunning flora- en fauna-activiteit in het kader van de Omgevingswet hoeven aan te vragen, per activiteit of ruimtelijk project. De zorgplicht blijft altijd gelden.

Veel van de werkzaamheden aan de provinciale infrastructuur worden door externe partijen, zoals opdrachtnemers, uitgevoerd. De provincies specificeren opdrachten, en geven hierbij op verschillende wijze uitvoeringsvrijheden aan de opdrachtnemers. Om te zorgen dat schade aan beschermde soorten wordt voorkomen of beperkt zijn werkprotocollen opgenomen per activiteit. Deze werkprotocollen geven op een praktische en duidelijke manier aan wanneer en waar activiteiten uitgevoerd mogen worden en welke maatregelen genomen kunnen worden om de schade aan beschermde soorten te voorkomen of tot een minimum te beperken.

Bij het overtreden van verbodsbepalingen van de Omgevingswet en van het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) en Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl) is een omgevingsvergunning flora- en fauna-activiteit nodig. Dit geldt ook wanneer niet aan de gedragsregels van de gedragscode kan worden voldaan. Provincies zijn hiervoor in de meeste gevallen het bevoegde gezag. In alle gevallen is het raadzaam de naleving van de gedragscode goed te documenteren, zodat aangetoond kan worden dat volgens de voorschriften uit de gedragscode is gehandeld.

Verschillen met voorgaande versie

Deze herziening van de gedragscode is nodig vanwege het in werking treden van de omgevingswet per 1 januari 2024. Ook zijn nieuwe verplichtingen vanuit RVO en suggesties uit de participatie verwerkt. Hieronder zijn de wijzigingen opgesomd ten opzicht van de vorige versie van de gedragscode van februari 2021.

- Deze gedragscode is gebaseerd op de Omgevingswet, de wettelijke veranderingen zijn verwerkt in deze versie. Dit zijn met name veranderingen in terminologie en verwijzingen naar de wet;
- Een paragraaf over de participatie met de sector is toegevoegd;
- De definitie van de ecologisch deskundige is aangescherpt, woordelijk overgenomen van RVO;
- De tekst over de manier van evalueren is aangepast, en er is een evaluatieplan toegevoegd (bijlage 6);
- De alternatievenafweging is toegevoegd, zowel in hoofdstuk 2, toepassing van de gedragscode, als in de werkprotocollen voor ruimtelijke ingrepen en in het format ecologisch werkprotocol;
- De bijlage format ecologisch werkprotocol is toegevoegd (bijlage 7);
- De begrippenlijst is aangevuld met enkele begrippen die om duiding vroegen;
- De werkprotocollen zijn waar het kon, onder de reikwijdte van gedragscodes, samengevoegd. Zo zijn de protocollen 'Maaien van rietland', 'Schonen van vaarwegen, watergangen en -partijen' en 'Baggeren van waterbodems' uit de vorige versie, samengevoegd tot het werkprotocol 'Schonen, baggeren en maaien van vaarwegen, watergangen en -partijen'. Dit omdat het hetzelfde type leefomgeving betreft en de te nemen maatregelen voor al deze protocollen op hetzelfde neerkwamen. Ook zijn de protocollen 'Maaien van bermen en droge oevers' en 'Maatregelen in de bebakeningsstrook anders dan maaien' samengevoegd tot 'Maaien van bermen en droge oevers en maatregelen in de bebakeningsstrook'. Dit omdat dit hetzelfde type leefgebied betreft. Het werkprotocol 'Onderhoud wegen en verhardingen, bouw- en kunstwerken en (vaar)wegmeubilair' is opgesplitst in de protocollen 'Kleinschalig beheer en onderhoud aan wegen, verhardingen en (vaar)wegmeubilair' en 'Kleinschalig beheer en onderhoud aan bouw- en kunstwerken'. Omdat dit twee verschillende leefgebieden betreffen en dus andere maatregelen getroffen dienen te worden;
- Sloop van gebouwen en kunstwerken kan niet meer onder de reikwijdte van de gedragscode vallen, en is daarom uit de werkprotocollen gehaald. Renovatie kan wel onder de gedragscode vallen;
- Er is een nieuw werkprotocol opgenomen voor wegportalen;
- De verplichte minimale maatregelen vanuit RVO zijn opgenomen in de werkprotocollen;
- De soortenlijsten zijn geüpdatet naar de laatste inzichten over de Staat van Instandhouding (SVI) en de bewezen effectieve maatregelen.

Inhoud

Colofon	2
Voorwoord.....	3
Verschillen met voorgaande versie	4
Inhoud.....	5
1 Inleiding	8
1.1 Aanleiding	8
1.2 Doel van de gedragscode	8
1.3 Geldigheid en evaluatie.....	9
1.4 Participatie met de sector.....	10
1.5 Leeswijzer.....	10
2 Toepassing gedragscode.....	11
2.1 Reikwijdte van de gedragscode	11
2.1.1 <i>Door wie mag met deze gedragscode worden gewerkt?</i>	11
2.1.2 <i>Wanneer mag met deze gedragscode worden gewerkt?</i>	11
2.1.3 <i>Bestendig beheer en onderhoud</i>	12
2.1.4 <i>Kleinschalige ruimtelijke ingrepen</i>	13
2.1.5 <i>Bestendig gebruik</i>	13
2.2 Verbodsbepalingen	13
2.3 Vrijstellingsmogelijkheid op basis van deze gedragscode	15
2.4 Belangen van werkzaamheden in de gedragscode	16
2.4.1 <i>Volksgezondheid of openbare veiligheid</i>	16
2.4.2 <i>Bescherming van flora en fauna</i>	17
2.4.3 <i>Dwingende reden van groot openbaar belang</i>	17
2.4.4 <i>In het kader van beheer en onderhoud</i>	17
2.4.5 <i>Algemeen belang</i>	18
2.5 Alternatievenafweging	18
2.5.1 <i>Alternatieve locaties</i>	18
2.5.2 <i>Alternatieve werkwijze</i>	18
2.5.3 <i>Alternatieve planning</i>	19
2.6 Zorgvuldig handelen	19
2.7 Voorwaarden voor afwijken van de gedragsregels uit voorliggende gedragscode	19
2.8 Gebruik door derden.....	19
2.9 Bijzondere situaties (calamiteiten en andere onvoorziene omstandigheden)	
20	
2.9.1 <i>Overmacht door onveilige situaties (calamiteiten)</i>	20

2.9.2	<i>Soorten die onverwacht aanwezig zijn.....</i>	20
2.10	Wijzigingen in de wet- en regelgeving	21
3	Taken en verantwoordelijkheden	22
3.1	Verantwoordelijkheden van de provincie	22
3.1.1	<i>Naleving van de gedragscode.....</i>	22
3.1.2	<i>Implementatie en bevorderen van het gebruik van de gedragscode</i>	22
3.2	Verschillende contractvormen	23
3.2.1	<i>Traditionele contractvormen</i>	23
3.2.2	<i>Innovatieve en geïntegreerde contractvormen</i>	23
3.3	Processtappen	23
3.3.1	<i>Projectbrede inventarisatie, beheren en gebruiken van verspreidingsgegevens.....</i>	24
3.3.2	<i>Ecologisch onderzoek.....</i>	24
3.3.3	<i>Opstellen van een ecologisch werkprotocol</i>	26
3.3.4	<i>Informatieplicht</i>	28
3.3.5	<i>Aantoonbare uitvoering van maatregelen conform gedragscode</i>	28
3.3.6	<i>Afronding van het project en evaluatie gebruik gedragscode</i>	29
4	Werkprotocollen	30
4.1	Zorgplicht	30
4.2	Algemene toelichting op de maatregelen	30
4.2.1	<i>Concreetheid</i>	30
4.2.2	<i>Risicovolle perioden</i>	31
4.2.3	<i>Overzicht van de mogelijk aanwezige soortgroepen per activiteit.....</i>	33
4.3	Werkprotocollen bij bestendig beheer en onderhoud	35
4.3.1	<i>Beslisboom bestendig beheer en onderhoud</i>	35
4.3.2	<i>Snoeien en dunnen van bomen en beplantingen.....</i>	36
4.3.3	<i>Maaien van bermen en droge oevers en maatregelen in de bebakeningsstrook</i>	44
4.3.4	<i>Schonen, baggeren en maaien van vaarwegen, watergangen en -partijen.....</i>	53
4.3.5	<i>Kleinschalig beheer en onderhoud aan wegen, verhardingen, en (vaar)wegmeubilair</i>	63
4.3.6	<i>Kleinschalig beheer en onderhoud aan bouw- en kunstwerken</i>	67
4.3.7	<i>Wegportalen</i>	73
4.4	Werkprotocollen bij kleinschalige ruimtelijke ingrepen	76
4.4.1	<i>Beslisboom kleinschalige ruimtelijke ingrepen</i>	77
4.4.2	<i>Vellen en rooien van bomen en beplantingen</i>	78
4.4.3	<i>Graafwerkzaamheden</i>	86

4.4.4	<i>Afdammen, dempen en graven aan wateren, sloten en kleine watergangen, poelen of vijvers</i>	91
4.4.5	<i>Renovatie van bouw- en kunstwerken.....</i>	96
4.4.6	<i>Aanleggen wegen en verhardingen binnen de bebakeningstrook.....</i>	106
4.5	Werkprotocol omgang beschermde soorten bij bestrijding en of beheersing ziekten, plagen en invasieve soorten	110
	Bijlage 1: Wettelijk kader	112
	Bijlage 2: Soorten waarvoor deze gedragscode geldt	118
	Bijlage 3: Onderbouwing Staat van Instandhouding in relatie tot de werkzaamheden	125
	Bestendig beheer en onderhoud	125
	Kleinschalige ruimtelijke ingrepen	125
	Bijlage 4: Begrippen en definitielijst	134
	Bijlage 5: Model waarnemingenformulier.....	138
	Bijlage 6: Evaluatieplan	142
	Bijlage 7: Format ecologisch werkprotocol.....	146
	Bijlage 8: Minimaliseren verstoring.....	148
	Bijlage 9: Bever- en dassenprotocol bij spoor- en wegtaluds en waterkeringen ...	150
	Bijlage 10: Participatieverslag.....	156

1 Inleiding

In de Gedragscode Provinciale Infrastructuur is vastgelegd hoe de provincies zorgvuldig handelen ten aanzien van de bij Omgevingswet beschermde soorten. Dit hoofdstuk beschrijft de mogelijkheid tot vrijstelling en het doel van deze gedragscode, welke een uitwerking vormt van het soortenbeschermingsdeel van de Omgevingswet.

1.1 Aanleiding

Groen(structuren) langs en/of grenzend aan provinciale wegen vormen een belangrijk leefgebied en/of verbinding voor verschillende soorten beschermde planten en dieren. Instandhouding en ontwikkeling van biodiversiteit is daarbij de opgave. In de bermen, oevers en schouwpaden vinden allerlei werkzaamheden plaats, zoals maaien, reconstructies, bermverlagingen en het leggen van kabels en leidingen. Verkeersveiligheid staat bij de uitvoering van deze werkzaamheden voorop.

De aanleiding voor deze herziening van de gedragscode is het in werking treden van de Omgevingswet per 1 januari 2024. Deze nieuwe gedragscode vervangt de gedragscode Provinciale Infrastructuur van februari 2021.

De Omgevingswet, onderdeel flora- en fauna-activiteiten, ziet toe op de duurzame instandhouding van dier- en plantensoorten in Nederland, en is vooral gericht op het reguleren van flora- en fauna-activiteiten. Naast een specifieke zorgplicht kent deze wet een aantal verbodsbepalingen, waarvoor een omgevingsvergunning mogelijk is. Onder bepaalde voorwaarden zijn sommige handelingen ook toegestaan zonder omgevingsvergunning.

Bepaalde activiteiten die mogelijk schade aan (beschermde) soorten toebrengen, zijn van de vergunningsplicht vrijgesteld indien gewerkt wordt volgens een door de Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur aangewezen gedragscode. Dit document bevat de gedragscode in het kader van de Omgevingswet, onderdeel flora- en fauna-activiteiten en is van toepassing op bestendig beheer en onderhoud en kleinschalige ruimtelijke ingrepen voor de provinciale infrastructuur.

1.2

Doel van de gedragscode

Het gebruik van een gedragscode maakt het eenvoudiger om de werkzaamheden uit te voeren binnen de kaders van de Omgevingswet. Een gedragscode verkleint risico's voor in de gedragscode beschreven activiteiten, doordat in een vroeg stadium voor iedereen duidelijk is hoe moet worden omgegaan met in het wild levende planten en dieren en hun directe leefomgeving. Het werken volgens de gedragscode beperkt daarnaast de administratieve last rond het aanvragen van omgevingsvergunningen, de uitvoeringstijd en kosten van de benodigde werkzaamheden.

De Omgevingswet regelt het belang van natuur als onderdeel van de fysieke leefomgeving. De wet is gericht op het behalen van een goede fysieke leefomgeving en een goede omgevingskwaliteit;

- b. doelmatig beheeren, gebruiken en ontwikkelen van de fysieke leefomgeving ter vervulling van maatschappelijke behoeften.

De Omgevingswet kent vier Algemene Maatregelen van Bestuur:

- Omgevingsbesluit;
- Besluit activiteiten leefomgeving (Bal)
- Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl)
- Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl)

Wettelijk kader

De bescherming van het verspreidingsgebied van beschermde planten- en diersoorten is vastgelegd in de verbodsbepalingen van Hoofdstuk 11 van het Bal. Naast een specifieke zorgplicht ter bescherming, instandhouding en zorgvuldig handelen ten aanzien van in het wild levende dieren en planten en hun directe leefomgeving (Artikel 11.27 Bal), bevat de Omgevingswet een bijzonder beschermingsregime (verboden, geboden) voor ongeveer 500 soorten planten en dieren (zie bijlage 1 van deze gedragscode voor het wettelijke kader). De Omgevingswet kent de mogelijkheid om onder bepaalde voorwaarden vrijstelling te krijgen. Op grond van de artikelen 11.45, 11.53 en 11.59 van het Bal wordt voor bepaalde activiteiten vrijstelling verleend mits er gewerkt wordt volgens een door de Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur aangewezen gedragscode.

Door te werken volgens deze, door de Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur, aangewezen gedragscode:

- zijn de provincies voor de soorten waarvoor de gedragscode geldt en de in de gedragscode beschreven werkzaamheden in het kader van bestendig beheer & onderhoud en kleinschalige ruimtelijke ingrepen vrijgesteld van een Omgevingsvergunningsverplichting voor een flora- en fauna-activiteit, en;
- is het aanvragen van een vergunning voor deze werkzaamheden dus niet aan de orde, daarmee vervalt een groot deel van de procedurele onzekerheid die met het aanvragen van vergunningen is gemoeid.

De gedragscode bevordert daarnaast de structurele inbedding van soortenbescherming bij het uitvoeren van werkzaamheden in het kader van bestendig beheer en onderhoud en kleinschalige ruimtelijke ingrepen van de provinciale infrastructuur en schept duidelijkheid vooraf. De kans op een probleemloze voortgang van de uitvoering van werkzaamheden neemt daardoor toe. De praktische uitvoerbaarheid van deze gedragscode uit zich in de haalbaarheid, efficiëntie en de duurzaamheid van de voorgeschreven gedragsregels. Al in een vroeg stadium kan rekening worden gehouden met beschermde planten en dieren en kan hier de projectplanning op worden afgestemd.

1.3

Geldigheid en evaluatie

Geldigheid

De Gedragscode Provinciale Infrastructuur treedt in werking op de datum van definitieve aanwijzing door de Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur en is vijf jaar geldig na vaststelling. De evaluatie vindt plaats in jaar 4.

Deze gedragscode geldt voor heel Nederland, dus niet voor één bepaald gebied of plaats. De gedragscode wordt gepubliceerd door de Rijksdienst voor Ondernemend Nederland (RVO) op haar website. Na aanwijzing door de Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur mogen alle organisaties in die sector met de gedragscode werken als zij kunnen aantonen dat ze volgens de voorwaarden in de gedragscode werken.

Evaluatie

De gedragscode wordt in jaar 4 na de aanwijzing geëvalueerd en het initiatief hiervoor ligt bij BIJ12. De evaluatie wordt gebruikt bij het opstellen van een nieuwe gedragscode. Aanpassingen kunnen bijvoorbeeld nodig zijn naar aanleiding van opgedane ervaringen met het werken volgens de Gedragscode en wijzigingen in

wetgeving of jurisprudentie. De evaluatie wordt gedeeld met RVO en er wordt aangegeven op welke wijze de onderdelen van de evaluatie verwerkt zijn in de nieuwe gedragscode.

Zie bijlage 6 voor het evaluatieplan.

1.4 Participatie met de sector

Participatie met de sector voordat het document definitief is, is onder de Omgevingswet een nog belangrijker onderdeel geworden. Dit komt doordat er onder de Omgevingswet geen mogelijkheid meer is tot inzage en bezwaar na vaststelling.

De vorige versie van de gedragscode is gebaseerd op een evaluatie door de twaalf provincies. De gedragscode is toen in samenwerking met alle provincies opgesteld. Door middel van verschillende 'werkgroepsessies' is door de provincies input en commentaar geleverd op de inhoud van de gedragscode.

Bij deze herziening van 2024 is ook een korte evaluatie gehouden onder de twaalf provincies, soortenorganisaties en enkele aannemers, zodat deze input ook meteen meegenomen kon worden. Daarnaast konden de betrokken partijen meelesen met conceptstukken en is een bijeenkomst georganiseerd.

1.5 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 geeft een overzicht van de reikwijdte en toepasbaarheid van deze gedragscode, waarbij aan de orde komt wie gebruik kan maken van de gedragscode en voor welke werkzaamheden en soorten de gedragscode geldt. In hoofdstuk 3 is aangegeven op welke manier de gedragscode in het werkproces van de provincies als opdrachtgever wordt ingebed. Tot slot zijn in hoofdstuk 4 maatregelen op hoofdlijnen uitgewerkt waarmee het zorgvuldig handelen wordt gewaarborgd. Deze gedragscode bevat enkel beschermende maatregelen op hoofdlijnen. Het nemen van optimale maatregelen ten behoeve van zorgvuldig handelen vereist namelijk soort- en gebiedsspecifiek maatwerk dat inspeelt op de specifieke omstandigheden ter plaatse.

In bijlage 1 is een overzicht van de meest relevante wettelijke bepalingen opgenomen. In bijlage 2 zijn de beschermde soorten te vinden die onder de reikwijdte van deze gedragscode vallen. De onderbouwing van de Staat van Instandhouding van beschermde soorten in relatie tot de werkzaamheden is toegelicht in bijlage 3. De begrippen en hun definities zijn beschreven in bijlage 4. Bijlage 5 is het model waarnemingenformulier, bijlage 6 het evaluatieplan en bijlage 7 het format ecologisch werkprotocol. In bijlage 8 en 9 zijn de protocollen voor het minimaliseren van verstoring en het bever- en dassenprotocol bij spoor- en wegtaluds te vinden.

2 Toepassing gedragscode

Dit hoofdstuk geeft aan op welke werkzaamheden de gedragscode betrekking heeft. Allereerst wordt ingegaan op de reikwijdte van de gedragscode in relatie tot de verbodsbepalingen van de Omgevingswet. Vervolgens wordt ingegaan op de omgang met bijzondere situaties en tussentijdse wijzigingen in wet- en regelgeving. Tot slot wordt beschreven onder welke voorwaarden het afwijken van deze gedragscode toch valt onder de reikwijdte van de goedkeuring.

2.1 Reikwijdte van de gedragscode

De reikwijdte van de vrijstellingsmogelijkheden op basis van deze gedragscode wordt bepaald door de aard van de werkzaamheden en de verbodsbepalingen uit de Omgevingswet. De verboden, bedoeld in de artikelen 11.37 eerste lid, 11.46 eerste lid, en 11.54 eerste lid van het Bal, zijn niet van toepassing op handelingen die zijn beschreven in en aantoonbaar worden uitgevoerd overeenkomstig een door onze minister aangewezen gedragscode (artikelen 11.45, 11.53 en 11.59 Bal) en die plaatsvinden in het kader van:

- a. Het bestendig beheren of onderhouden van vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, luchthavens, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer;
- b. Een bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of de bosbouw;
- c. Een bestendig gebruik, of;
- d. Ruimtelijke ontwikkeling of inrichting.

De werkzaamheden die zijn opgenomen in deze gedragscode vallen onder de categorieën a en d.

De gedragscode is opgesteld op basis van het reikwijdtedocument versie 1.1 (november 2023) van RVO.

2.1.1 *Door wie mag met deze gedragscode worden gewerkt?*

De gedragscode mag worden gebruikt door personen of partijen die in opdracht van een provincie werkzaamheden aan de provinciale infrastructuur uitvoeren en door medewerkers van de provincie zelf. De werkzaamheden in deze gedragscode worden uitgevoerd in het kader van de wettelijk opgedragen plicht van de provincies tot het uitvoeren van onderhoud aan (water)wegen. Het beheer en onderhoud van de (vaar)wegen zorgt ervoor dat deze in een goede en veilige staat verkeren. Daarnaast dragen de opgenomen kleinschalige ruimtelijke ingrepen ook bij aan de goede staat van de infrastructuur en de veiligheid van de (vaar)weggebruiker.

2.1.2 *Wanneer mag met deze gedragscode worden gewerkt?*

Deze gedragscode is opgesteld voor zowel bestendig beheer- en onderhoudswerkzaamheden rondom provinciale infrastructuur als voor afgebakende kleinschalige ruimtelijke ingrepen. Het gaat om werkzaamheden die vaak voorkomen of voorzienbaar zijn, zoals maaien van bermen en het schonen van waterwegen. Voor deze werkzaamheden zijn werkprotocollen opgesteld, die zijn opgenomen in hoofdstuk 4 van deze gedragscode. In deze werkprotocollen zijn de werkzaamheden nader afgebakend en zijn maatregelen benoemd die voorkomen dat verbodsbepalingen worden overtreden of voorkomen dat negatieve effecten optreden op de populaties van beschermde soorten (mitigerende maatregelen). Van deze maatregelen is bewezen dat ze effectief werken. Voor een aantal soorten zijn deze maatregelen opgenomen in de kennisdocumenten van BIJ12.

Een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd:

1. Voor werkzaamheden die niet binnen één van de beschreven werkzaamheden vallen, tenzij men in staat is om het werk uit te voeren zonder dat verbodsbepalingen worden overtreden op de bewuste locatie of omgeving. Bij twijfel wordt aangeraden om hierover contact op te nemen met het Bevoegd Gezag.
2. Wanneer niet gewerkt kan worden conform de in deze gedragscode voorgeschreven mitigerende maatregelen.
3. Wanneer er beschermde soorten voorkomen die niet onder de gedragscode vallen.

Deze gedragscode mag dus worden toegepast voor regelmatig terugkerende werkzaamheden die worden verricht in het kader van bestendig beheer en onderhoud of eenmalige maatregelen in het kader van kleinschalige ingrepen. In de paragrafen 2.1.3 en 2.1.4 is een limitatieve opsomming opgenomen van de werkzaamheden die onder deze gedragscode vallen.

2.1.3 *Bestendig beheer en onderhoud*

Beheer dat bedoeld is om de gebruiksfunctie in stand te houden en dat valt onder bestendig beheer en onderhoud mag worden uitgevoerd onder deze gedragscode. Hieronder wordt bijvoorbeeld verstaan het in stand houden van de afwateringscapaciteit en het begaanbaar houden van de eerste meters van de berm. Bij bestendig beheer en onderhoud zijn de werkzaamheden een voortzetting van bestaande werkzaamheden die zijn gericht op behoud van de bestaande situatie. Deze werkzaamheden hebben kennelijk niet verhinderd -of er zelfs aan bijgedragen- dat zich beschermde soorten in het gebied hebben gevestigd. Vaak ligt er een beheer- of onderhoudsplan voor de langere termijn opgesteld aan ten grondslag.

Het element bestendigheid is in dit kader cruciaal. Zodra grote veranderingen worden doorgevoerd, zoals wijziging in frequentie of materieel of toepassing van nieuwe technieken (tenzij wetenschappelijk is onderbouwd dat deze natuurvriendelijker zijn dan de huidige techniek) of ingrijpende grootschalige maatregelen, is er geen sprake meer van bestendig beheer of onderhoud. Dan is sprake van een ruimtelijke ingreep.

Binnen de gedragscode 'Provinciale Infrastructuur' zijn de volgende beheerwerkzaamheden als bestendig aangemerkt:

- Snoeien en dunnen van bomen en beplantingen (paragraaf 4.3.2);
- Maaien van bermen en droge oevers en maatregelen in de bebakeningsstrook (paragraaf 4.3.3);
- Schonen, baggeren en maaien van vaarwegen, watergangen en -partijen (paragraaf 4.3.4)
- Kleinschalig beheer en onderhoud aan wegen, verhardingen en (vaar)wegmeubilair (paragraaf 4.3.5)
- Kleinschalig beheer en onderhoud aan bouw- en kunstwerken (paragraaf 4.3.6)

Voor bovengenoemde werkzaamheden zijn werkprotocollen opgesteld. Werkzaamheden die niet in deze werkprotocollen zijn opgenomen, vallen niet onder de vrijstellingsmogelijkheden van deze gedragscode. Deze gedragscode biedt ook geen vrijstelling voor achterstallig beheer en onderhoud. Ook wanneer werkzaamheden niet volgens een vaste frequentie worden uitgevoerd worden werkzaamheden aangemerkt als 'kleinschalige ruimtelijke ingrepen'.

2.1.4 *Kleinschalige ruimtelijke ingrepen*

Ook werkzaamheden die vallen onder 'ruimtelijke ontwikkeling of inrichting' (punt d. in paragraaf 2.1) kunnen worden opgenomen in een gedragscode. Onder ruimtelijke ingrepen worden werkzaamheden verstaan die voorziene functionele of ruimtelijke (en daarmee uiterlijke) veranderingen met zich mee brengen voor een gebied. In voorliggende gedragscode is een afgebakend aantal kleinschalige ruimtelijke ingrepen opgenomen. Het betreft regelmatig voorkomende werkzaamheden die voorzienbaar zijn en waarvoor effectief bewezen mitigerende maatregelen beschikbaar zijn.

De volgende werkzaamheden worden tot de kleinschalige ruimtelijke ingrepen gerekend:

- Vellen en rooien van bomen en beplantingen (paragraaf 4.4.2);
- Graafwerkzaamheden (paragraaf 4.4.3);
- Afdammen, dempen en graven aan wateren, sloten en kleine watergangen, poelen of vijvers (paragraaf 4.4.4);
- Renovatie van bouw- en kunstwerken (paragraaf 4.4.5);
- Aanleggen wegen en verhardingen binnen de bebakeningstrook (paragraaf 4.4.6).

Voor de benoemde werkzaamheden zijn in de gedragscode 'Provinciale Infrastructuur' en specifiek in paragraaf 4.4 'werkprotocollen bij kleinschalige ruimtelijke ingrepen' opgesteld. In deze werkprotocollen zijn de ruimtelijke ingrepen nader afgebakend.

Het is verplicht om een melding te maken bij het bevoegd gezag van de provincie wanneer een werk wordt uitgevoerd als kleinschalige ruimtelijke ingreep onder de Gedragscode Provinciale Infrastructuur, zie paragraaf 3.3.4 voor nadere toelichting.

2.1.5 *Bestendig gebruik*

Omdat de provincie zelf nauwelijks activiteiten verricht in de rol van gebruiker van terreinen maar anderen dit doen op terreinen van de provincie (zoals automobilisten), is bestendig gebruik niet nader uitgewerkt in deze gedragscode. De activiteiten die onder bestendig gebruik vallen, vinden al langer op dezelfde manier plaats en hebben niet verhinderd dat beschermde soorten er voorkomen. Wanneer de provincie toch te maken krijgt met een wijziging in bestendig gebruik, wordt project specifiek bepaald hoe hiermee wordt omgegaan.

2.2 **Verbodsbepalingen**

In het Besluit activiteiten leefomgeving (Bal) van de Omgevingswet wordt onderscheid gemaakt in drie categorieën (zie bijlage 1):

- Soorten Vogelrichtlijn (§ 11.2.2. Bal);
- Soorten Habitatrichtlijn (§ 11.2.3. Bal);
- Andere beschermde dier- en plantensoorten (§ 11.2.4. Bal).

Per categorie zijn verschillende verboden van toepassing. In het overzicht op de volgende pagina zijn de van toepassing zijnde verboden per categorie weergegeven (tabel 2.1). Voor de categorie Andere soorten kunnen soorten worden aangewezen waarvoor een vrijstelling geldt en dus geen omgevingsvergunning voor het overtreden van verbodsbepalingen hoeft worden aangevraagd. Lijsten met vrijgestelde soorten zijn te vinden op de websites van de betreffende provincies. Tenslotte mag niet uit het oog worden verloren dat naast de verbodsbepalingen te allen tijde een specifieke zorgplicht voor alle in het wild levende planten- en diersoorten geldt.

Tabel 2.1. Overzicht van de van toepassing zijnde verbodsbepalingen voor de Vogelrichtlijnsoorten, Habitatrichtlijnsoorten en Andere beschermde soorten onder de Omgevingswet.

Beschermings-regime	Verbodsbepalingen	
Vogelrichtlijn	11.37 Bal lid 1a	Het is verboden opzettelijk van nature in Nederland in het wild levende vogels van soorten als bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn te doden of te vangen
	11.37 Bal lid 1b	Het is verboden opzettelijk nesten, rustplaatsen en eieren van vogels als bedoeld in lid 1 a te vernielen of te beschadigen, of nesten van vogels weg te nemen
	11.37 Bal lid 1c	Het is verboden eieren van vogels als bedoeld in lid 1a te rapen en deze onder zich te hebben
	11.37 Bal lid 1d	Het is verboden vogels als bedoeld in lid 1a opzettelijk te storen
	11.37 Bal lid 3	Het verbod, bedoeld in 11.37 lid 1d, is niet van toepassing indien de storing niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de desbetreffende vogelsoort
Habitatrichtlijn	11.46 Bal lid 1a	Het is verboden in het wild levende dieren van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel a, bij de Habitatrichtlijn, bijlage II bij het Verdrag van Bern of bijlage I bij het Verdrag van Bonn, met uitzondering van de soorten, bedoeld in artikel 1 van de Vogelrichtlijn, in hun natuurlijk verspreidingsgebied opzettelijk te doden of te vangen
	11.46 Bal lid 1b	Het is verboden dieren als bedoeld in lid 1a opzettelijk te verstoren
	11.46 Bal lid 1c	Het is verboden eieren van dieren als bedoeld in lid 1a in de natuur opzettelijk te vernielen of te rapen
	11.46 Bal lid 1d	Het is verboden de voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren als bedoeld in lid 1a te beschadigen of te vernielen
	11.46 Bal lid 1e	Het is verboden planten van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel b, bij de Habitatrichtlijn of bijlage I bij het Verdrag van Bern, in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te onwortelen of te vernielen
Andere beschermde dier- en plantensoorten	11.54 Bal lid 1a	Het is verboden in het wild levende zoogdieren, amfibieën, reptielen, vissen, dagvlinders, libellen en kevers van de soorten, genoemd in bijlage IX van het Bal, onderdeel A, opzettelijk te doden of te vangen
	11.54 Bal lid 1b	Het is verboden de vaste voortplantingsplaatsen, rustplaatsen of eieren van dieren als bedoeld in onderdeel a opzettelijk te beschadigen of te vernielen
	11.54 Bal lid 1c	Het is verboden vaatplanten van de soorten, genoemd in de bijlage IX van het Bal, onderdeel B, in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te onwortelen of te vernielen.

2.3

Vrijstellingsmogelijkheid op basis van deze gedragscode

Primair doel van de gedragscode is om de provincies gelegenheid te bieden gebruik te maken van de vrijstellingsmogelijkheid (artikel 11.45 lid 1, artikel 11.53 lid 1, artikel 11.59 lid 1 Bal) ten aanzien van de verbodsbepalingen van het Bal. Deze vrijstelling geldt pas wanneer de gedragscode ook daadwerkelijk per uit te voeren project/contract aantoonbaar wordt nageleefd, waarbij ook rekening wordt gehouden met de cumulatie van de effecten van (opeenvolgende) werkzaamheden opgenomen in deze gedragscode.

De gedragscode is niet op alle activiteiten van toepassing. Voor die activiteiten waarop de gedragscode niet van toepassing is, moet een omgevingsvergunning worden aangevraagd tenzij men in staat is om de activiteiten uit te voeren zonder dat verbodsbepalingen worden overtreden op de bewuste locatie of omgeving. Ook is bij ruimtelijke ingrepen de gedragscode niet van toepassing op alle beschermde soorten. In hoofdstuk 4 is per werkprotocol nader uitgewerkt voor welke soortgroepen de gedragscode mag worden toegepast. Bijlage 2 geeft een overzicht van de soorten waarop de gedragscode betrekking heeft. In de specifieke werkprotocollen wordt expliciet aangegeven welke soorten onder de gedragscode vallen bij de betreffende werkzaamheden. Voor soorten die niet in het werkprotocol zijn opgenomen, is de gedragscode niet van toepassing en moet bij overtreding van de verbodsartikelen van het Bal een omgevingsvergunning worden aangevraagd. In hoofdstuk 3 Taken en verantwoordelijkheden is opgenomen door wie deze omgevingsvergunning moet worden aangevraagd.

Door het werken conform deze gedragscode worden maatregelen genomen om overtreding van verbodsbepalingen van het Bal te voorkomen. Daarnaast beperkt het werken volgens deze gedragscode de administratieve last rond het aanvragen van een omgevingsvergunning, waardoor de uitvoeringstijd en de kosten van de werkzaamheden ook worden beperkt.

De vrijstelling voor vogelrichtlijnsoorten is alleen van toepassing indien wordt voldaan aan de vereisten van artikel 8.74j Bkl, voor habitatrichtlijnsoorten is de vrijstelling alleen van toepassing indien wordt voldaan aan de vereisten van artikel 8.74k Bkl en voor de Andere beschermde soorten is artikel 8.74l Bkl van toepassing (zie tabel 2.2). In deze artikelen is opgenomen dat geen andere bevredigende oplossing mag bestaan en zijn belangen opgenomen, waarvoor een vrijstelling kan worden verleend. Deze belangen worden nader uitgewerkt in paragraaf 2.4.

Tabel 2.2. Overzicht van de toepasbaarheid van de gedragscode voor de activiteiten 'bestendig beheer en onderhoud', 'ruimtelijke ingrepen' en 'bestendig gebruik' wanneer beschermde soorten van beschermingsregimes Vogelrichtlijn, Habitatrichtlijn of Andere soorten aanwezig of niet uit te sluiten zijn.

Activiteit	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Bestendig beheer en onderhoud	Vrijstelling met gedragscode, mits voldaan wordt aan de vereisten van artikel 8.74j Bkl	Vrijstelling met gedragscode, mits voldaan wordt aan de vereisten van artikel 8.74k Bkl	Vrijstelling met gedragscode, mits voldaan wordt aan de vereisten van artikel 8.74l Bkl
Ruimtelijke inrichting en ontwikkeling	Vrijstelling met gedragscode, mits voldaan wordt aan de vereisten van artikel 8.74j Bkl	Vrijstelling met gedragscode, mits voldaan wordt aan de vereisten van artikel 8.74k Bkl	Vrijstelling met gedragscode, mits voldaan wordt aan de vereisten van artikel 8.74l Bkl
Bestendig gebruik	Geen vrijstelling onder gedragscode, bij overtreding kan vergunningsplicht aan de orde zijn		

2.4

Belangen van werkzaamheden in de gedragscode

Gebruikmaken van een vrijstelling door te werken met de gedragscode kan alleen als een beroep kan worden gedaan op één van de in de wet genoemde belangen. Deze belangen zijn opgenomen in artikel 8.74j lid 1b, artikel 8.74k lid 1b, en artikel 8.74l lid 1b (Bkl). Deze belangen verschillen per categorie beschermde soorten. Voor de werkzaamheden beschreven in deze gedragscode gelden de wettelijke belangen zoals opgenomen in tabel 2.3.

Tabel 2.3. Overzicht van de van toepassing zijnde wettelijke belangen voor de Vogelrichtlijnsoorten, Habitatrichtlijnsoorten en Andere beschermde soorten onder de Omgevingswet.

Belangen			
Wettelijk belang	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Volksgezondheid of openbare veiligheid	x	x	x
Voorkomen belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren	x	x	x
Bescherming flora en fauna	x	x	x
Dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en voor het milieu wezenlijk gunstige effecten		x	x
In het kader van bestendig beheer en onderhoud aan o.a. (vaar)wegen, watergangen, waterstaatwerken, oevers en bermen.			x
In het algemeen belang			x

Werkzaamheden die worden uitgevoerd ten behoeve van andere belangen kunnen niet op basis van deze gedragscode worden uitgevoerd.

2.4.1

Volksgezondheid of openbare veiligheid

Openbare veiligheid is het grootste wettelijk belang van de in deze gedragscode beschreven werkzaamheden. Het veilig houden van de (vaar)wegen behoort tot de kerntaken van de provincies. Hiertoe is beheer en onderhoud van groenvoorzieningen nodig om de zichtbaarheid van wegmeubilair en uitzichthoeken te behouden en obstakels in de berm te voorkomen. Ook ten behoeve van de draagkracht van de berm, een goede afwatering van het wegdek en een gezond en veilig bomenbestand is bestendig beheer en onderhoud nodig. Dit voorkomt ongelukken of onveilige situaties.

Daarnaast gaan de werkzaamheden in deze gedragscode ook in op het niet groene onderhoud van wegen en verhardingen, bouw- en kunstwerken, (vaar)wegmeubilair en het uitvoeren van kleinschalige ruimtelijke ingrepen. Dit omvat onder andere het verwijderen van zwerfvuil, gladheidsbestrijding, het zichtbaar houden van verkeersborden, het aanbrengen van een nieuwe asfaltlaag met bijbehorende bermafwerking en het onderhoud aan viaducten en oeverconstructies en

faunakerende rasters. Ook het renoveren of vervangen van kunstwerken en het vervangen van bomen worden uitgevoerd uit het oogpunt van verkeersveiligheid. Het bestrijden van plaagsoorten als eikenprocessierupsen behoort hier ook bij, indien zij de volksgezondheid bedreigen.

2.4.2 Bescherming van flora en fauna

Met bestendig beheer en onderhoud worden leefgebieden in stand gehouden van onder andere beschermde soorten die anders zouden verdwijnen. Ook betekent het feit dat dit bestendig beheer of onderhoud al langere tijd plaatsvindt dat deze activiteiten niet in de weg hebben gestaan bij de vestiging en het behoud van individuen van beschermde soorten in de gebieden waarin de activiteiten plaatsvinden. Het maaien en afvoeren van maaisel levert hieraan een belangrijke bijdrage. Het leidt tot verschralling van de bodem en gunstige groeiomstandigheden voor waardevolle en beschermde plantsoorten. Gewasbeschermingsmiddelen zijn niet toegestaan. Ook dat levert een belangrijke bijdrage aan de bescherming van flora en fauna. Het regelmatig schonen van sloten en baggeren levert een bijdrage aan waterkwaliteit en beschermt daardoor eveneens de flora en fauna. Een ander voorbeeld is het snoeien, dunnen en terugzetten van beplanting en bomen dat resulteert in de instandhouding van ecologische structuren.

2.4.3 Dwingende reden van groot openbaar belang

De dwingende redenen van groot openbaar belang kunnen gevonden worden in de wettelijke taken van de provincies, uit onder andere de Wegenverkeerswet en de Scheepvaartverkeerswet. Beide schrijven voor dat (vaar)wegen onderhouden moeten worden teneinde de veiligheid van wegverkeer en scheepvaartverkeer te borgen. Dit sluit ook aan op het belang volksgezondheid of openbare veiligheid zoals beschreven in paragraaf 2.4.1. Daarnaast doet de wet een beroep op provincies tot het in stand houden van wegen en scheepvaartwegen en het waarborgen van de bruikbaarheid daarvan. Hiermee wordt met redenen van sociale (leefbaarheid) of economische (goed functionerende infrastructuur) aard invulling gegeven aan een groot maatschappelijk belang. Tot infrastructuur behoort ook de aanleg en beheer van kabels en leidingen. De bermen van wegen vormen namelijk een omvangrijk netwerk waarvan gebruikt wordt gemaakt bij de aanleg van kabels en leidingen, zoals elektriciteit en glasvezel. Er zijn daarvoor geen redelijke alternatieve (aanleg)locaties aanwezig.

Onder dwingende redenen van groot openbaar belang vallen eveneens werkzaamheden die leiden tot wezenlijk gunstige effecten voor het milieu. Hierbij kan gedacht worden aan baggeractiviteiten zoals beschreven in deze gedragscode. Baggerwerkzaamheden worden weliswaar ook in het kader van openbare veiligheid uitgevoerd (onderhoud van vaarwegen en afvoer of berging van water), maar leveren ook een gunstig effect op voor de waterkwaliteit, natuurwaarden en het milieu. Bij aanwezigheid van strikt beschermde soorten (zoals grote modderkruiper) dienen de werkzaamheden uitdrukkelijk zorgvuldig uitgevoerd te worden. Voor de activiteit baggeren geldt daarom naast het belang 'bescherming van planten en dieren' ook een milieukundig belang.

Ook de aanleg van natuurvriendelijke oevers draagt bij aan de verhoging van de natuurwaarden en de waterkwaliteit. De bescherming van planten en vegetaties heeft daarnaast een indirect positief effect op (niet-beschermde) ongewervelde diersoorten, en daarmee op de biodiversiteit.

2.4.4 In het kader van beheer en onderhoud

Om de functionaliteit en veiligheid van de provinciale infrastructuur in stand te houden is beheer en onderhoud nodig. Zie hiervoor ook de toelichting bij volksgezondheid en openbare veiligheid.

2.4.5 *Algemeen belang*

Een veilig, leefbaar en bereikbaar Nederland is van algemeen belang. De provinciale infrastructuur draagt hieraan bij door een veilig en functioneel (vaar)wegennet. Daarnaast is in de bermen en oevers ruimte voor biodiversiteit door de aanleg van natuurlijke oevers en een berm- en oeverbeheer dat bijdraagt aan de natuurwaarden langs de provinciale wegen.

2.5 *Alternatievenafweging*

Bij het toepassen van de gedragscode moet altijd worden afgewogen of er een andere bevredigende oplossing bestaat die minder invloed heeft op de Staat van Instandhouding (SVI) van beschermde soorten.

Bij kleinschalige ruimtelijke ingrepen is een alternatievenafweging nodig per groep activiteiten en per soort(groep). In de werkprotocollen van kleinschalige ruimtelijke ingrepen (zie paragraaf 4.4) is per categorie en per soortgroep invulling gegeven aan twee typen maatregelen: A en B. Bij de maatregelen A is sprake van voorkomen van overtreding. Bij de maatregelen B is sprake van beperkt overtreden onder de vrijstelling van de gedragscode. Voor de maatregelen geldt dat maatregel A de minste invloed heeft op de Staat van Instandhouding van de soort en daarbij dus altijd de voorkeur geniet. Het beperkt overtreden onder maatregel B kan alleen als er geen alternatieven voorhanden zijn en kan alleen bij een beperkt aantal soorten (zie soorten met status 'beperken' in de soortenlijsten per activiteit in hoofdstuk 4 en in bijlage 2). Zie bijlage 3 voor de onderbouwing van de Staat van Instandhouding in relatie tot de werkzaamheden.

Bij bestendig beheer en onderhoud volstaat een algemene alternatievenafweging, die niet per soort(groep) en activiteit gespecificeerd hoeft te zijn.

Bij het toepassen van de gedragscode moet worden onderbouwd waarom andere bevredigende oplossingen ontbreken, of niet zijn gekozen. Deze onderbouwing wordt opgenomen in het Ecologisch Werkprotocol (zie bijlage 7). Deze onderbouwing bestaat uit:

- Alternatieve locaties;
- Alternatieve werkwijze;
- Alternatieve planning.

De besproken alternatieven en het wettelijk belang moeten worden afgewogen tegen het effect van de activiteit op de Staat van Instandhouding van de soort.

2.5.1 *Alternatieve locaties*

Werkzaamheden zijn altijd locatie-gebonden en worden op specifieke locaties uitgevoerd, voornamelijk om de (verkeers)veiligheid te waarborgen. Het gaat bijvoorbeeld om het maaien van zichthoeken, en het schonen van watergangen en maaien van riet om de waterwegen functioneel en veilig te houden voor vaarverkeer en afvoer van water. Hierdoor kan het beheer en onderhoud niet op een andere plek worden uitgevoerd en is een alternatieve locatie-afweging niet aan de orde.

2.5.2 *Alternatieve werkwijze*

Het achterwege laten van beheer en onderhoud gaat ten koste van de veiligheid en verandert in sommige gevallen ook de eigenschappen van het gebied, wat ongunstig is voor de soorten die gebruikmaken van dit leefgebied. Door verschillende autonome processen zoals bijvoorbeeld successie of veroudering van gebruikte materialen kan het leefgebied op den duur ongeschikt worden. In de werkprotocollen worden maatregelen genoemd om het effect op de Staat van Instandhouding van beschermde soorten zoveel mogelijk te beperken. Bij ruimtelijke ingrepen wordt bij voorkeur gekozen voor maatregel A en kan alleen voor maatregel B gekozen worden als er geen alternatief voor handen is. De gedragscode voorziet

zo in verschillende mogelijkheden in werkwijze, waarbij alleen voor een maatregel met meer invloed op de Staat van Instandhouding van de soort wordt gekozen, als er geen alternatief mogelijk is. Er is dan ook geen reden om voor een alternatieve werkwijze te kiezen die niet is opgenomen in deze gedragscode.

2.5.3 *Alternatieve planning*

Per activiteit zijn in deze gedragscode risicokalenders opgenomen (zie paragraaf 4.2.2 voor de toelichting). Er dient bij de werkzaamheden altijd rekening gehouden te worden met de kwetsbare periode van de tijdens het ecologisch onderzoek aangetroffen soorten. De activiteiten die negatieve effecten hebben op soorten dienen buiten de kwetsbare periode van deze soorten plaats te vinden. In de kalenders zijn ook voorkeursperioden aangegeven, de kans is hierin het kleinst dat de soorten aanwezig zijn of door de werkzaamheden negatieve effecten ondervinden. Als de werkzaamheden niet binnen de voorkeursperioden uitgevoerd kunnen worden, dan kunnen ze in de minder kwetsbare periode worden uitgevoerd mits rekening wordt gehouden met het voorkomen van soorten en maatregelen getroffen worden om effecten op de Staat van Instandhouding van de soort zo veel als mogelijk te voorkomen of te verzachten.

2.6 *Zorgvuldig handelen*

Een gedragscode kan slechts worden goedgekeurd wanneer deze het zorgvuldig handelen voldoende waarborgt. Het begrip 'zorgvuldig handelen' vormt hiermee een belangrijk onderdeel in een gedragscode. Zorgvuldig handelen houdt in dat van de activiteiten of werkzaamheden geen wezenlijke invloed uitgaat op de beschermde soort(en) en dat voorafgaand aan en tijdens het uitvoeren van de activiteit in redelijkheid alles wordt gedaan of gelaten om schade aan beschermde soorten te voorkomen. Zorgvuldig handelen gaat verder dan eerder genoemde specifieke zorgplicht (artikel 11.27 Bal en Bijlage 1 van deze gedragscode). De initiatiefnemer moet proactief optreden om schade aan de soort(en) te voorkomen. Wat dat in de praktijk betekent, verschilt per situatie en is onder andere afhankelijk van de locatie, de specifieke soort, het tijdstip en het type activiteit en dient verantwoord te kunnen worden middels onderbouwing in een ecologisch logboek.

2.7 *Voorwaarden voor afwijken van de gedragsregels uit voorliggende gedragscode*

Wanneer niet volgens de gedragscode wordt gewerkt, moet een omgevingsvergunning worden aangevraagd voor het overtreden van de betreffende verboden. Ook wanneer wel wordt gewerkt conform de gedragscode, kan het voorkomen dat toch een omgevingsvergunning moet worden aangevraagd. Dit kan voorkomen als in een specifieke situatie blijkt dat de gedragsregels in de werkprotocollen niet gevolgd kunnen worden of dat de werkzaamheden of de aanwezige beschermde soorten niet binnen de reikwijdte van de gedragscode vallen.

Bij de uitvoering van projecten of beheer en onderhoud kunnen naast deze gedragscode ook andere eisen worden voorgeschreven ten behoeve van het beschermen van soorten. De gedragscode is echter leidend en bij mogelijke conflicten tussen de verschillende eisen heeft de gedragscode een hogere hiërarchie. Het stellen van striktere aanvullende eisen is toegestaan, maar minder striktere eisen is niet mogelijk in verband met de bescherming van beschermde soorten. De gedragscode beschrijft de ecologische ondergrens voor de omgang met beschermde soorten.

2.8 *Gebruik door derden*

Het werken conform de gedragscode is verplicht voor alle activiteiten waarvoor één van de provincies of een marktpartij via een contract met de provincie een beroep doet op de wettelijke vrijstellingsbepaling voor het werken met een gedragscode.

De provincies bevorderen het zorgvuldig handelen en zorgen voor het naleven van de gedragscode door partijen die in opdracht van de provincie handelen. Dit bewerkstelligen provincies door middel van voorlichting en door het verstrekken van de gedragscode en bekende verspreidingsgegevens van (beschermde) soorten aan haar opdrachtnemers.

Derden zijn er zelf voor verantwoordelijk dat zij zich aan de wet houden. Dat wil zeggen dat zij dienen te handelen conform de goedgekeurde gedragscode, mits het handelen nodig is vanwege de in de wet genoemde belangen waar de (goedkeuring van de) gedragscode op is gebaseerd, of dat zij een vergunning aanvragen bij het bevoegd gezag wanneer beschermde soorten in het geding zijn.

2.9 Bijzondere situaties (calamiteiten en andere onvoorziene omstandigheden)

Ondanks een goede voorbereiding, inclusief inventarisatie, kunnen onverwacht beschermde soorten aanwezig zijn waarvoor aanvullende maatregelen moeten worden getroffen. Ook kunnen situaties ontstaan, waarbij direct gehandeld moet worden. Onderstaand is beschreven hoe moet worden gehandeld wanneer een dergelijke situatie zich voordoet.

Namens de opdrachtnemer wordt door een ecologisch deskundige (zie paragraaf 3.3.2) een waarnemingenformulier ingevuld van uitgevoerde handelingen, (mogelijke) overtreding(en) van de verbodsbepalingen en het effect op de betreffende beschermde soort(en) in het geval van bijzondere situaties. Dit waarnemingenformulier wordt door de opdrachtnemer aan de opdrachtgever van het werk en het bevoegd gezag ter beschikking gesteld. Het ter beschikking stellen van het waarnemingenformulier bij afwijkingen moet onderdeel zijn van het Verificatie- en validatieplan van de opdrachtnemer.

2.9.1 Overmacht door onveilige situaties (calamiteiten)

Zeer acute bedreigingen van de openbare veiligheid of volksgezondheid (calamiteiten) gelden als overmacht. Voorbeelden van dergelijke situaties zijn levensbedreigende situaties: bijvoorbeeld door overstromingen en brandgevaar en situaties waarbij ongevallen kunnen ontstaan: bomen en takhout welke elk moment kunnen vallen, bomen en takhout op de rijbaan, stormschade aan bomen, stagnerend water op de rijbaan of stagnerend water in watergangen langs de rijbaan waardoor water onvoldoende afgevoerd kan worden.

Het risico wordt zo snel mogelijk weggenomen, op de voor de natuur minst schadelijke manier (waar nodig met inzet van en begeleiding door een ecologisch deskundige, zie paragraaf 3.3.2), waarbij mogelijk de voorschriften uit deze gedragscode niet kunnen worden opgevolgd. Dit moet achteraf door middel van het waarnemingenformulier worden gemeld aan de opdrachtgever en het bevoegd gezag. Op het waarnemingenformulier moet ook door ecologisch deskundige worden vermeld of én welke maatregelen nodig zijn ter mitigatie, verzachting of compensatie. Na goedkeuring door het bevoegd gezag, worden de mitigerende en compenserende maatregelen zo snel mogelijk uitgevoerd en vastgelegd op het waarnemingenformulier. In geval van overmacht moet onomstotelijk zijn dat het gaat om een calamiteit met een acute bedreiging voor de openbare veiligheid of volksgezondheid. Deze handelwijze valt niet onder de vrijstelling van de gedragscode, maar wordt gezien als een algemeen rechtsbeginsel.

2.9.2 Soorten die onverwacht aanwezig zijn

Ondanks goede inventarisaties en het nemen van (voorzorgs)maatregelen kan tijdens de uitvoering van de werkzaamheden, een beschermde soort in het werkgebied worden aangetroffen die niet vooraf werd verwacht.

Als onverwacht beschermde soorten aanwezig zijn waarvoor aanvullende maatregelen moeten worden getroffen, worden alle werkzaamheden die invloed kunnen hebben op de aangetroffen soort stilgelegd en informeert de opdrachtnemer de opdrachtgever. In deze situaties is het ook goed het bevoegd gezag hiervan direct op de hoogte te stellen. Indien de onverwacht aanwezige soort en/of de werkzaamheden niet binnen de reikwijdte van deze gedragscode vallen, moet een vergunning worden aangevraagd. De opdrachtnemer kan de werkzaamheden pas hervatten nadat hij de noodzakelijke beschermende maatregelen, gebaseerd op de gedragscode en opgenomen op het waarnemingenformulier of afkomstig uit een nieuw te verlenen vergunning, heeft getroffen. De opdrachtnemer schakelt hierbij altijd een ecologisch deskundige in voor advies.

Bij hervatting van de werkzaamheden dient door de opdrachtnemer of ecologisch deskundige melding gemaakt te worden bij het bevoegd gezag en in het ecologisch logboek dient een beschrijving van aangetroffen soort(en) en de genomen maatregelen opgenomen te worden.

2.10 Wijzigingen in de wet- en regelgeving

Bij belangrijke wets- en beleidswijzigingen die relevant zijn voor de gedragscode, worden BIJ12 en de provincies hier door het verantwoordelijke ministerie middels een schrijven van op de hoogte gesteld. Hierbij geldt dat de wets- en beleidswijzigingen altijd leidend zijn boven de regels die opgenomen zijn in de gedragscode.

3 Taken en verantwoordelijkheden

De provincie zorgt op basis van gedelegeerde verantwoordelijkheid voor het naleven van de gedragscode door opdrachtnemers die in opdracht van de provincie handelen (opdrachtnemers, aannemers, loonwerkers, onderzoekers e.d.). Hiertoe worden door de betrokken partijen afspraken gemaakt en vastgelegd. Dit hoofdstuk beschrijft de taken en verantwoordelijkheden van de provincie als opdrachtgever en de opdrachtnemer tijdens de verschillende fasen van een project of (onderhouds)contract.

3.1 Verantwoordelijkheden van de provincie

De gedragscode vormt een middel voor de provincie om op een juiste wijze invulling te geven aan de Omgevingswet. Alle provincies in Nederland wordt geadviseerd om zich hieraan te conformeren. Hierbij geldt dat elke provincie eindverantwoordelijke is voor de naleving van de gedragscode binnen het werkterrein van de provinciale infrastructuur.

3.1.1 Naleving van de gedragscode

Met het inwerking treden van de Wet natuurbescherming heeft destijds een verschuiving van het bevoegd gezag plaatsgevonden. De provincie is nu vaak bevoegd gezag voor uitvoering en handhaving van flora- en fauna-activiteiten onder de Omgevingswet. Daarnaast is de provincie ook opdrachtgever voor het beheer en onderhoud van de provinciale infrastructuur. Het is van belang dat de provincies bij de implementatie van de gedragscode binnen hun organisatie ook invulling geven aan thema's als belangenverstrengeling en integriteit.

De provincie is hoofdverantwoordelijk voor de naleving van deze gedragscode. Dit laat onverlet dat een opdrachtnemer ook een eigen verantwoordelijkheid heeft en aanspreekbaar is door het bevoegd gezag. Hij kan ook door de provincie als opdrachtgever aansprakelijk gesteld worden voor eventuele schade die ontstaat door het niet correct naleven van de gedragscode.

3.1.2 Implementatie en bevorderen van het gebruik van de gedragscode

Omdat provincies verschillen van organisatiestructuur, onderling andere (aanvullende) ambities kunnen hebben aangaande bescherming van planten en dieren en ook het soortenspectrum per provincie anders is, vergt het implementatietraject van de gedragscode maatwerk per provincie. Het is belangrijk dat provincies de gedragscode actief openbaar maken en verspreiden, zodat eigen werknemers, (potentiële) opdrachtnemers en belangstellenden tijdig over het bestaan en de inhoud worden geïnformeerd.

Het is daarnaast te adviseren de gedragscode standaard onderdeel te laten zijn van de opdrachtformuleringen en standaard als bijlage bij de uitvragen bij te voegen. Om te zorgen dat de opdrachtnemer zich bij UAV-GC contracten (Uniforme Administratieve Voorwaarden - Gecombineerde Contracten) aan de gedragscode houdt, moet deze worden voorgeschreven in zowel de Basisovereenkomst als Annex. Bovendien moeten de expliciete eisen worden opgenomen in het Procesdeel van de Vraagspecificatie. Dit kan in de vorm van de eis dat de opdrachtnemer aantoonbaar moet voldoen aan de eisen uit de gedragscode.

Documenten die de Opdrachtnemer ter toetsing/acceptatie moet produceren moeten als eis zijn opgenomen in de Vraagspecificatie (Procesdeel), alsook in Annex III of Annex IV van de Basisovereenkomst.

3.2 Verschillende contractvormen

Bij uitbesteding van werkzaamheden waarbij de gedragscode toegepast wordt, liggen in het werkproces verantwoordelijkheden bij zowel opdrachtgever als de opdrachtnemer. Dit is onder meer afhankelijk van het type contract dat gehanteerd wordt en nadere afspraken die worden gemaakt.

Indien een provincie ambities heeft ten aanzien van het beschermen van planten en dieren dan in deze gedragscode staat beschreven, bijvoorbeeld ten aanzien van de Rode Lijst-soorten die niet door de Omgevingswet worden beschermd, kan de provincie ervoor kiezen hiervoor aanvullend beleid op te stellen. Maatwerk is hiermee mogelijk. De provincie als opdrachtgever, dient hierover duidelijk te zijn richting de opdrachtnemer (eventueel middels voorwaarden/eisen in het contract).

3.2.1 Traditionele contractvormen

Bij traditionele contractvormen (RAW-UAV) is de provincie als opdrachtgever verantwoordelijk voor de planvorming en heeft ook een belangrijke rol in de fase van de werkvoorbereiding. Voor de opdrachtnemer ligt het zwaartepunt in de fase van (werkvoorbereiding en) uitvoering.

3.2.2 Innovatieve en geïntegreerde contractvormen

Bij innovatieve contractvormen en geïntegreerde contracten (UAV-GC) kan de verdeling van taken en verantwoordelijkheden anders liggen. Dezelfde taken moeten worden uitgevoerd, maar een verschuiving treedt op van de verantwoordelijkheden tussen de provincie als opdrachtgever en diens opdrachtnemer.

3.3 Processtappen

Onderstaand schema illustreert de verschillende stappen die moeten worden doorlopen, wanneer gewerkt wordt met de Gedragscode Provinciale Infrastructuur (tabel 3.1). De stappen zijn onder het overzicht beschreven, waarbij ingegaan wordt op de taken en verantwoordelijkheden van opdrachtgever (OG) en opdrachtnemer (ON).

Tabel 3.1. Overzicht van de processtappen bij het toepassen van de gedragscode bij het uitvoeren van de werkzaamheden, waarbij per contractvorm de taken en verantwoordelijkheden van de dan wel de provincie dan wel de opdrachtnemer zijn aangegeven.

Processtap	RAW-UAV	UAV-GC
1. Periodieke Inventarisatie van verspreidingsgegevens	OG	OG
2. Ecologisch onderzoek	OG	ON voert de toets uit OG controlerende rol
3. Informatieplicht	OG en ON	OG en ON
4. Opstellen van een ecologisch werkprotocol	ON of OG	ON stelt ecologisch werkprotocol op OG toetsende rol
5. Aantoonbare uitvoering van maatregelen conform gedragscode	OG houdt toezicht en directie, verantwoordelijk voor juiste uitvoering ON verzorgt verslaglegging	ON is verantwoordelijk voor juiste uitvoering en verzorgt verslaglegging OG waarborgt kwaliteitsborging
6. Afronding project en evaluatie gebruik gedragscode	OG en ON samen	OG en ON samen

3.3.1 *Projectbrede inventarisatie, beheren en gebruiken van verspreidingsgegevens*

Beschikbaar stellen gegevens

De opdrachtgever is verantwoordelijk voor het beschikbaar stellen van bij haar bekende verspreidingsgegevens aan haar opdrachtnemers. Binnen de provincies wordt op verschillende wijze voor verschillende soorten en soortgroepen projectbrede inventarisaties uitgevoerd. Hierbij wordt vanzelfsprekend verder dan de projectgrenzen gekeken, omdat de gevolgen van maatregelen ook buiten de projectgrenzen kunnen reiken. De verzamelde gegevens worden toegevoegd aan de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF).

Verzamelen gegevens

Indien deze gegevens niet of niet volledig beschikbaar zijn, kan de opdrachtgever deze inventarisatie uitbesteden aan de opdrachtnemer. Deze dient dan uitgevoerd te worden door een ecologisch deskundige conform de geldende soortinventarisatieprotocollen (zie paragraaf 3.3.2). Ook in dat geval moeten de verzamelde gegevens worden toegevoegd aan de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF).

Literatuuronderzoek voor uitvoeren activiteit

Het uitvoeren van een literatuuronderzoek naar de al aanwezige data over flora en fauna, is altijd onderdeel van de inventarisatie per activiteit.

3.3.2 *Ecologisch onderzoek*

Veldbezoek

Naast het literatuuronderzoek naar (onder andere door opdrachtgever aangeleverde) data over flora en fauna, is een veldbezoek (ook wel quickscan) onderdeel van de inventarisatie. Het veldbezoek vindt bij voorkeur ook plaats op aanliggende terreindelen. Bij het veldbezoek worden algemeen erkende onderzoeksprotocollen gebruikt.

Ook als de activiteiten onder bestendig beheer en onderhoud worden uitgevoerd alsof de beschermde soorten aanwezig zijn, moet het veldbezoek naar de aanwezigheid van beschermde soorten worden uitgevoerd, conform algemeen erkende onderzoeksprotocollen. Enkel handelen vanuit de gedachte dat de beschermde soort aanwezig is, is dus niet voldoende.

Ecologisch deskundige

Het veldbezoek moet te allen tijde worden uitgevoerd door een ecologisch deskundige.

De definitie van een ecologisch deskundige is volgens RVO:

Een ecologische deskundige is iemand die ecologisch advies geeft of werkzaamheden begeleidt op het gebied van habitats en soorten. Hij of zij heeft schriftelijk aantoonbare ervaring en specifieke ecologische kennis. De ecologische deskundige heeft voldoende kennis en jarenlange ervaring om ecologisch onderzoek te kunnen doen. Hij of zij:
(her)kent de functionaliteit van leefgebieden van beschermde soorten;
heeft kennis van de algemeen erkende onderzoeksmethoden;
kan ecologische werkprotocollen uitwerken;
kan specifieke maatregelen begeleiden.

Verantwoordelijkheden ecologisch onderzoek

Per project kunnen de opdrachtgever en opdrachtnemer, afhankelijk van de contractvorm, verschillende taken en verantwoordelijkheden hebben bij de uitvoer van het ecologisch onderzoek:

- bij RAW-UAV wordt het ecologisch onderzoek door of in opdracht van de opdrachtgever uitgevoerd. Het ecologisch onderzoek wordt in de voorbereidende fase van het contract uitgevoerd en de rapportage van het ecologisch onderzoek wordt onderdeel van de aanbestedingsstukken. Tijdens de planning van de werkzaamheden moet in het geval van de aanwezigheid van beschermde soorten de afweging worden gemaakt of een andere bevredigende oplossing bestaat voor de werkzaamheden. Deze afweging moet ook worden opgenomen in de rapportage van het ecologisch onderzoek;
- bij UAV-GC of vergelijkbare innovatieve contractvorm wordt de rapportage van het ecologisch onderzoek opgesteld door de opdrachtnemer. Deze heeft immers de vrijheid om zelf te bepalen op welke wijze hij de opdracht uitvoert en of andere bevredigende oplossing bestaan voor de werkzaamheden. De opdrachtgever is verantwoordelijk voor het beschikbaar stellen van de verspreidingsgegevens aan de opdrachtnemer (levering opnemen in de Basisovereenkomst) of voor het verlenen van opdracht tot verzamelen van de verspreidingsgegevens door opdrachtnemer. De opdrachtnemer schakelt hiervoor een ecologisch deskundige in. De rapportage van het ecologisch onderzoek wordt ter acceptatie aangeboden aan de opdrachtgever. De verplichting om een ecologisch onderzoek uit te voeren, de rapportage van het ecologisch onderzoek op te stellen en ter acceptatie aan te bieden aan de opdrachtgever wordt door de opdrachtgever opgenomen in Annex III van het contract.

Nader ecologisch onderzoek

Nader ecologisch onderzoek moet worden uitgevoerd op locaties waar op basis van de projectbrede inventarisatie en het veldbezoek de aanwezigheid van vaste rust- en verblijfplaatsen van beschermde soorten en/of jaarrond beschermde nesten niet uitgesloten kan worden. Oorzaken kunnen zijn dat:

- bij de projectbrede inventarisatie uit paragraaf 3.3.1 niet alle soortgroepen zijn onderzocht of;
- bij de projectbrede inventarisatie uit paragraaf 3.3.1 niet alle beschermde soorten zijn uitgesloten of;
- bij de projectbrede inventarisatie uit paragraaf 3.3.1 niet alle functionele periodes zijn onderzocht of;
- het onderzoek niet is uitgevoerd conform de geldende soortinventarisatieprotocollen of;
- de houdbaarheidsduur van de beschikbare verspreidingsgegevens is verstreken. Dit betekent verspreidingsgegevens ouder dan 5 jaar voor het beschermingsregime Andere soorten of ouder dan 3 jaar voor de beschermingsregimes voor vogelrichtlijnsoorten en habitatrichtlijnsoorten. Met betrekking tot de houdbaarheidsduur van verspreidingsgegevens gaat het om de periode tussen de inventarisatie en daadwerkelijke uitvoering van het project.

Het nader ecologisch onderzoek moet worden uitgevoerd door een ecologisch deskundige op basis van de meest recente en geldende Soortinventarisatieprotocollen van het Netwerk Groene Bureaus (NGB) en de NDFF protocollen (BIJ12).

De rapportage van het ecologisch onderzoek bevat minimaal:

- Inzicht in de volledigheid en actualiteit van de verspreidingsgegevens;
- Inzicht in de resultaten van het ecologisch onderzoek;

- Inzicht in de benodigde maar ontbrekende informatie;
- Wat de effecten van de voorgenomen maatregelen zijn op (mogelijk) aanwezige beschermde soorten;
- Inzicht in het benodigde nader ecologisch onderzoek;
- Het resultaat van het nader ecologisch onderzoek en noodzakelijke vervolgstappen;
- Een overzicht van de aangetroffen beschermde soorten inclusief weergave op kaart;
- Een onderbouwing van de toepasbaarheid van de gedragscode;
- Andere bevredigende oplossingen voor de werkzaamheden.

Administratie en geldigheidsduur

Een overzicht van de aangetroffen beschermde soorten moet aanwezig zijn tijdens de werkzaamheden. De verzamelde gegevens worden toegevoegd aan de NDFF (zie paragraaf 3.3.1).

Onderzoeksgegevens zijn maximaal 3 jaar geldig voor soorten uit de artikelen 11.37, lid 1 en 11.46, lid 1 van het Bal. Voor soorten van artikel 11.54, lid 1 van het Bal is dit maximaal 5 jaar.

3.3.3 Opstellen van een ecologisch werkprotocol

Het ecologisch werkprotocol wordt opgesteld op basis van de aangeleverde verspreidingsgegevens en de rapportage van het ecologisch onderzoek en wordt opgesteld door een ecologisch deskundige. Bij het opstellen van het ecologisch werkprotocol kunnen de opdrachtgever en opdrachtnemer, afhankelijk van de contractvorm, verschillende taken en verantwoordelijkheden hebben:

- Bij RAW-UAV kan het ecologisch werkprotocol zowel door de opdrachtgever als door de opdrachtnemer worden opgesteld. Bij de aanbesteding moet duidelijk worden gemaakt of het wordt aangeleverd door de opdrachtgever of dat dit nog moet worden opgesteld door de opdrachtnemer. Indien het ecologisch werkprotocol wordt opgesteld door de opdrachtnemer, moet dit door de opdrachtgever worden getoetst en geaccepteerd, alvorens met de werkzaamheden mag worden gestart.
- Bij UAV-GC of vergelijkbare innovatieve contractvorm worden op basis van de gekozen uitvoeringswijze de effecten op beschermde soorten en de te nemen maatregelen project specifiek uitgewerkt in een ecologisch werkprotocol. Het ecologisch werkprotocol wordt namens de opdrachtnemer opgesteld door een ecologisch deskundige. Het ecologisch werkprotocol wordt ter acceptatie aangeboden aan de opdrachtgever. De opdrachtnemer mag pas starten met de werkzaamheden wanneer het ecologisch werkprotocol is geaccepteerd door de opdrachtgever. De verplichting om een ecologisch werkprotocol uit te voeren wordt opgenomen in Annex III van het contract.

Het ecologisch werkprotocol moet zo concreet mogelijk worden opgesteld, volgens het Format Ecologisch Werkprotocol (Bijlage 7). Bij aanwezigheid van beschermde flora en fauna moeten specifieke waarden (zoals afstanden of perioden) worden vermeld waarbinnen geen werkzaamheden mogen worden uitgevoerd. De ecologisch deskundige moet de uit te voeren maatregelen in detail uitwerken, bijvoorbeeld de kwetsbare perioden van de soorten. De exacte kwetsbare periode hangt af van voedselgelegenheid en weersomstandigheden. Ook kan het voorkomen dat verschillende soorten voorkomen binnen eenzelfde habitat in een projectgebied waarvan de beheermaatregelen omschreven in de werkprotocollen niet geheel overeenkomen omdat de soorten verschillende vereisten kennen. In dat geval is het ook aan de ecologisch deskundige om de juiste afweging te maken in de uit te voeren maatregelen.

Het ecologisch werkprotocol bevat ten minste:

- een samenvatting van de resultaten van het uitgevoerde ecologisch onderzoek;
- de voorgenomen werkzaamheden inclusief de werkvolgorde, werkmethode en planning (inclusief startdatum voorbereidende werkzaamheden, start werkzaamheden en verwachte einddatum);
- de afweging en onderbouwing waarom geen andere bevredigende oplossing voor handen was;
- een plaatsaanduiding van de werkzaamheden op kaart;
- de effecten van de voorgenomen werkzaamheden op beschermde soorten en/of hun instandhoudingsdoelstelling;
- de onderbouwing dat de gedragscode van toepassing is op basis van de voorgenomen activiteiten;
- voorwaarden en richtlijnen vanuit een eventuele vergunning;
- de te nemen mitigerende maatregelen (inclusief planning, materieel, maten werkvrije beschermingszones, etc.);
- bij welke werkzaamheden ecologische begeleiding door een ecologisch deskundige noodzakelijk is;
- de wijze waarop wordt omgegaan met het onverwacht aantreffen van beschermde soorten;
- de ecologisch deskundige die bij het project is betrokken (inclusief contactgegevens);
- de contactgegevens van de andere betrokkenen;
- de wijze van risicobeheersing en communicatie;
- de wijze waarop het werken met het ecologisch werkprotocol wordt geborgd;
- waarnemingsformulier en ecologisch logboek;
- procesbeschrijving evaluatie en actualisatie bij meerjarige contracten.

Bij meerjarige contracten actualiseert de opdrachtnemer het ecologisch werkprotocol jaarlijks. Een evaluatie van het ecologisch werkprotocol maakt deel uit van deze jaarlijkse actualisatie. De actualisatie gebeurt daarnaast onder andere op basis nieuwe vindplaatsen van soorten (uit de NDFF of via andere bronnen), wijzigingen in het areaal, of nieuwe effectief gebleken maatregelen om schade aan beschermde soorten te voorkomen.

Het waarnemingsformulier vormt een belangrijk onderdeel van het ecologisch werkprotocol. Het waarnemingenformulier wordt gebruikt bij het uitvoeren van inspecties door de ecologisch deskundige en dient als registratieformulier voor het werken conform de gedragscode. Het verdient de aanbeveling dat een op maat gemaakt waarnemingenformulier in het werkprotocol wordt opgenomen, conform het modelformulier dat is opgenomen in bijlage 5 en de beschikbare verspreidingsgegevens per provincie.

Het waarnemingenformulier bevat minimaal de volgende invulvelden:

- werkzaamheden waarvoor het waarnemingenformulier wordt gebruikt;
- start en einddatum van deze werkzaamheden;
- beschermde soort met beschermingsstatus;
- kenmerken van deze soort (zoals waardplanten of schuilplaatsen);
- plaatsaanduiding van de waarneming;
- soort markering;
- gemaakte afspraken naar aanleiding van nieuw aangetroffen soorten: in dit veld worden aanvullende afspraken vastgelegd, indien tijdens de inspectie soorten worden waargenomen die niet al uit de aangeleverde verspreidingsgegevens van de opdrachtgever of het ecologisch onderzoek naar voren zijn gekomen (en daarom niet in het ecologisch werkprotocol zijn

opgenomen). Het kan hierbij gaan om mitigerende maatregelen maar ook over het aanvragen van een vergunning;

- onvoorziene omstandigheden: dit veld wordt gebruikt bij calamiteiten of wanneer tijdens de uitvoering van het werk onverwacht beschermde soorten worden aangetroffen. De gewenste werkwijze bij onvoorziene omstandigheden staat beschreven in paragraaf 2.9.

3.3.4 *Informatieplicht*

Ten minste 4 weken voor het begin van iedere activiteit in het kader van een ruimtelijke ingreep is het verplicht om dit te melden bij het bevoegd gezag door een kopie van het ingevulde ecologisch werkprotocol op te sturen. Deze informatieplicht geldt ook voor activiteiten waarbij nest- of rustlocaties op hoogspanningsleidingen, spoorleidingen, portalen, wegverlichtingen, dijk- of wegtalud worden verwijderd en/of verplaatst in situaties waarbij de openbare veiligheid in het geding kan komen. In deze gevallen mag ten minste 1 week voor het begin van de activiteit melding gemaakt worden bij het betreffende bevoegd gezag. Het format van het ecologisch werkprotocol is te vinden op de website van RVO.

3.3.5 *Aantoonbare uitvoering van maatregelen conform gedragscode*

Tijdens de uitvoering van de werkzaamheden moet het ecologisch werkprotocol aanwezig zijn op de werklocatie, getoond kunnen worden op verzoek bevoegd gezag en bekend zijn onder de werknemers die betrokken zijn bij de werkzaamheden.

De opdrachtnemer voert de werkzaamheden uit volgens het ecologisch werkprotocol en legt dit ook vast conform de wijze die in het ecologisch werkprotocol is opgenomen. Gewoonlijk betreft dat het invullen van een ecologisch logboek of waarnemingenformulier, dit mag ook op een andere, in het ecologisch werkprotocol beschreven, schriftelijke wijze gebeuren. Eventuele afwijkingen worden in een bijlage bij het ecologisch werkprotocol of in een geactualiseerd ecologisch werkprotocol vastgelegd inclusief een onderbouwing van de gewijzigde mitigerende maatregelen. Dit geactualiseerde ecologisch werkprotocol of de bijlage bij het ecologisch werkprotocol moet eveneens worden geaccepteerd door de opdrachtgever alvorens het mag worden toegepast.

Bij het aantoonbaar uitvoeren van de maatregelen conform de gedragscode kunnen de opdrachtgever en opdrachtnemer, afhankelijk van de contractvorm, verschillende taken en verantwoordelijkheden hebben. De provincie heeft te allen tijde tijdens de uitvoering een controlerende rol.

- Bij RAW-UAV houdt de opdrachtgever controle over het werk, door middel van toezicht en directie;
- Bij UAV-GC of vergelijkbare innovatieve contractvorm is de opdrachtnemer verantwoordelijk voor de juiste en zorgvuldige uitvoering van de werkzaamheden, als ook voor de verslaglegging hiervan. De opdrachtgever waarborgt de kwaliteitsborging door het opnemen van specifieke eisen in het desbetreffende contract.

In de fase van uitvoering gelden de volgende aandachtspunten:

- In de week voorafgaand aan de aanvang van de (deel) werkzaamheden vindt een veldbezoek plaats door een ecologisch deskundige namens de opdrachtnemer die het voorkomen van beschermde soorten controleert en registreert aan de hand van een waarnemingenformulier. Indien de opdrachtgever geen op maat gemaakt waarnemingenformulier aanlevert (als bijlage bij vraagspecificatie proces) wordt gebruik gemaakt van het 'model waarnemingenformulier' (opgenomen in bijlage 5);
- Indien tijdens de inspectie nieuwe soorten worden waargenomen die niet in het ecologisch werkprotocol zijn opgenomen, dan worden hier aanvullende

afspraken over gemaakt door opdrachtgever en opdrachtnemer met medewerking van een ecologisch deskundige. Deze afspraken worden vastgelegd op het waarnemingenformulier. Dit waarnemingenformulier wordt als bijlage bij het ecologisch werkprotocol of ecologisch logboek gevoegd.

In het ecologisch logboek worden alle wijzigingen, afspraken en afwijkingen vast gelegd. Alle zaken die raken aan beschermde soorten en het gebruik van de gedragscode worden door de opdrachtnemer verzameld als bijlage bij het ecologisch logboek. Dit gaat onder andere over ecologische onderzoeken, ecologische werkprotocollen, vergunningen, waarnemingenformulieren en eventuele afwijking bijvoorbeeld door calamiteiten. Op deze wijze is ook voor de opdrachtgever en het bevoegd gezag inzichtelijk of en hoe voor het betreffende project wordt gewerkt conform de gedragscode.

3.3.6 Afronding van het project en evaluatie gebruik gedragscode

Na afronding van het project vindt een evaluatie plaats met opdrachtnemer en opdrachtgever. Tijdens dit overleg wordt het verloop van het project besproken en worden gegevens met betrekking tot beschermde soorten overgedragen. Aangetroffen beschermde soorten worden opgenomen in de NDFF. Voor het opnemen van de gegevens in de NDFF kunnen de opdrachtgever en opdrachtnemer, afhankelijk van de contractvorm, verschillende taken en verantwoordelijkheden hebben.

- bij RAW-UAV worden de waarnemingen door de opdrachtnemer aan de opdrachtgever aangeleverd, en voert de opdrachtgever de gegevens in de NDFF in, via het invoerportaal.
- bij UAV-GC of vergelijkbare innovatieve contractvorm worden gegevens door de opdrachtgever op een door de opdrachtgever vooraf bepaald wijze aangeleverd aan dan wel de opdrachtgever dan wel direct ingevoerd in de NDFF, via een door de opdrachtgever beschikbaar gesteld invoerportaal (Opnemen in Vraagspecificatie bij Opleverdossier).

Alle documentatie (ecologisch werkprotocol, toetsresultaten, etc.) zoals hiervoor benoemd moet tot minimaal twee jaar na afloop van een activiteit of project worden gedocumenteerd en gearchiveerd door de opdrachtnemer (zie ecologisch logboek in paragraaf 3.3.4).

4 Werkprotocollen

De werkprotocollen in dit hoofdstuk gaan in op specifieke activiteiten en vormen een aanvulling op de taken en verantwoordelijkheden zoals beschreven in hoofdstuk 3. Per activiteit is beschreven welke aandachtspunten gelden voor beschermde planten en dieren met betrekking tot de uitvoering van het werk en de bijbehorende planning. De maatregelen zoals opgenomen in de werkprotocollen zijn minimum uitvoeringseisen voor zorgvuldig handelen, voor de provincie dan wel diens opdrachtnemer.

4.1 Zorgplicht

De werkprotocollen in dit hoofdstuk zijn gericht op die soorten die onder de Omgevingswet als beschermde soort zijn aangewezen. Daarnaast geldt vanuit de Omgevingswet een specifieke zorgplicht voor alle in het wild levende planten en dieren en hun directe leefomgeving. Specifieke zorgplicht betekent dat je maatregelen neemt om te zorgen dat negatieve effecten op soorten (zoveel) mogelijk worden voorkomen. Daarbij hoort dat de initiatiefnemer onderzoek uitvoert naar aanwezige (beschermde) soorten flora en fauna en wat de effecten van een project op deze soorten zijn. In het kader van de specifieke zorgplicht moeten ook nadelige effecten voor dieren en planten die niet beschermd zijn of een provinciale vrijstelling hebben, worden voorkomen, beperkt of ongedaan worden gemaakt voor zover dit in redelijkheid verwacht kan worden. Dit geldt ook voor rode lijstsoorten die niet beschermd zijn. Naast de regels die in de werkprotocollen worden gesteld aan de uitvoering van activiteiten, wordt daarom altijd de specifieke zorgplicht in acht gehouden. Per activiteit moet ter plaatse bekeken worden hoe invulling wordt gegeven aan de specifieke zorgplicht. Het gaat hierbij om maatregelen die verstoring of doding van dieren en/of vernietiging van planten voorkomen dan wel beperken. Daarnaast gaat het om de instandhouding van hun verblijfplaatsen/groeiplaatsen.

Noot: Exoten zijn niet beschermd, toch geldt er een specifieke zorgplicht voor in het wild levende dieren en hun directe leefomgeving. U mag niet zomaar een dier doden of vangen, tenzij u gebruikt maakt van toegestane wettelijke middelen binnen de regelgeving die daarvoor geldt.

Constaateert u een exoot: Geef uw waarneming door naar de opdrachtgever en op de website waarneming.nl. Uw melding komt dan in de Nationale Databank Flora en Fauna.

4.2 Algemene toelichting op de maatregelen

4.2.1 Concreetheid

De omschreven maatregelen uit de gedragscode worden door een ecologisch deskundige uitgewerkt tot concrete project-, soort- en gebiedspecifieke maatregelen. Deze uitwerking, inclusief onderbouwing, wordt opgenomen in een ecologisch werkprotocol (zie de beschreven processtappen in Hoofdstuk 3). De kennisdocumenten Soorten van BIJ12 zijn daarbij een belangrijk hulpmiddel voor het bepalen van de effecten van een ingreep op een soort en de maatregelen waarmee deze effecten kunnen worden verminderd of voorkomen. Maatregelen die ter mitigatie genomen moeten worden, dienen daarom in eerste instantie uitgevoerd te worden volgens de Kennisdocumenten Soorten van BIJ12 of door maatwerk in overleg met het bevoegd gezag.

4.2.2 *Risicovolle perioden*

Per activiteit is aangegeven in welke periode het beste gewerkt kan worden om negatieve invloed op beschermde soorten te beperken of te voorkomen. Dit is gebaseerd op de te verwachten soorten bij dergelijke werkzaamheden. Deze perioden zijn alleen van toepassing bij daadwerkelijke aanwezigheid van soorten, wat blijkt uit het vooraf uit te voeren ecologisch onderzoek (zie paragraaf 3.3.2). De werkbare periode is opgenomen in risicokalenders.

Functies leefgebied

De werkprotocollen zijn afgestemd op de functies die de projectlocatie (op basis van daar voorkomende beheertypen) kan vervullen voor een soortgroep. Voor sommige soortgroepen geldt dat het een bepaalde inspanning vraagt om te bepalen welke functie het gebied exact vervult. Denk bijvoorbeeld aan vleermuizen die bomen kunnen gebruiken als vliegroute of als zomer-, winter-of paarverblijfplaats. De perioden waarin vleermuizen zich schuilhouden in deze verblijfplaatsen zijn in de risicokalender allemaal als kwetsbaar weergegeven maar zijn (mogelijk) niet allemaal van toepassing op de betreffende locatie. Van belang is de periode waarin (in het voorbeeld van vleermuizen) de boom een functie vervult voor de soort en dus het type verblijfplaats dat op de locatie aanwezig is. In de periode waarin het gebied geen functie heeft voor vleermuizen kan bestendig beheer en onderhoud in principe worden uitgevoerd, mits de functie niet wordt aangetast door de werkzaamheden.

Voor de kleinschalige ruimtelijke ingrepen geldt dat het altijd belangrijk is te onderzoeken welke functie het projectgebied (mogelijk) vervult voor een soort, ook als de soort in de periode van werken niet in het gebied voorkomt. Dit omdat door het uitvoeren van ruimtelijke ingrepen een verblijfplaats (die in een andere periode wordt gebruikt) geheel kan worden opgeheven en hiervoor geschikte compenserende maatregelen genomen moeten worden. Indien sprake is van compensatie mag niet meer conform de gedragscode worden gewerkt, maar moet een vergunning worden aangevraagd.

Risicokalenders

De risicokalenders in de werkprotocollen zijn afgestemd op de soorten die mogelijk negatieve invloed ondervinden van de betreffende activiteit. In de risicokalenders zijn kwetsbare perioden weergegeven per soortgroep. Soorten binnen de betreffende soortgroep kunnen in verschillende perioden kwetsbaar zijn. Om er bij het volgen van de risicokalender zeker van te kunnen zijn dat buiten de kwetsbare periode van alle voor het werk relevante soorten gewerkt wordt, is in de risicokalenders uitgegaan van de soorten met de uiterste kwetsbare perioden. Voor meer detailinformatie zijn voor beschermde soorten risicokalenders beschikbaar in de Kennisdocumenten Soorten van BIJ12 en op de website van RVO. De risicokalenders in deze gedragscode zijn afgestemd op deze gedetailleerde kalenders.

Tenslotte is het aanpassen van de projectplanning op kwetsbare perioden slechts één van de mogelijk te treffen mitigerende maatregelen. Indien met andere mitigerende maatregelen voorkomen kan worden dat soorten significante negatieve effecten ondervinden van een activiteit, wordt ook gehandeld conform de Omgevingswet. Met name voor soorten die geheel of vrijwel geheel het jaar door kwetsbaar zijn (zoals bijvoorbeeld libellen en dagvlinders), kan het treffen van alternatieve mitigerende maatregelen uitkomsten bieden. Deze mitigerende maatregelen zijn opgenomen in deze gedragscode of als bewezen effectieve maatregelen in de Kennisdocumenten Soorten van BIJ12.

Per werkprotocol is een risicokalender opgenomen waaruit is af te lezen in welke periode het beste gewerkt kan worden om negatieve invloed op beschermde soorten te beperken of te voorkomen. Naast de 'voorkeursperiode' wordt een 'meest kwetsbare periode' en een 'minder kwetsbare periode' aangeduid. De aangegeven perioden zijn indicatief; afhankelijk van het seizoen en de weersomstandigheden kunnen deze perioden langer dan wel korter zijn. De geschiktheid van de periode voor het uitvoeren van de werkzaamheden dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Voor het broedseizoen van vogels is geen standaardperiode te noemen; het is van belang of er een broedgeval aanwezig is, ongeacht de periode. Dit verschilt namelijk sterk per vogelsoort. Voor de definitie van broedgeval wordt verwezen naar Bijlage 4.

	Groen: voorkeursperiode, buiten de kwetsbare periode, soorten zijn niet aanwezig of ondervinden door uitvoering van de werkzaamheden in deze periode geen negatieve effecten.
	Oranje: minder kwetsbare periode, bij uitvoering van de werkzaamheden moet rekening gehouden worden met het voorkomen van soorten en moeten maatregelen genomen worden om effecten zo veel als mogelijk te voorkomen of te verzachten.
	Rood: meest kwetsbare periode, wanneer in deze periode de werkzaamheden worden uitgevoerd, treden negatieve effecten op.

Overzicht van de mogelijk aanwezige soortgroepen per activiteit

Tabel 4.1 Overzicht van de mogelijk aanwezige soortgroepen per activiteit (werkprotocol)

[illegible]

In bijlage 2 is per soortgroep een overzicht opgenomen van de soorten, waarvoor met de gedragscode kan worden gewerkt. Hierbij wordt onderscheid gemaakt tussen beheer en onderhoud en kleinschalige ruimtelijke ingrepen. De werkprotocollen voor beheer en onderhoud zijn per soortgroep nader uitgewerkt. In het ecologisch werkprotocol moet de opdrachtnemer dit nader uitwerken voor de soorten die daadwerkelijk voorkomen. Bij kleinschalige ontwikkelingen is per werkprotocol nader uitgewerkt voor welke soorten de gedragsregels kunnen worden toegepast en voor welke soorten uitdrukkelijk niet.

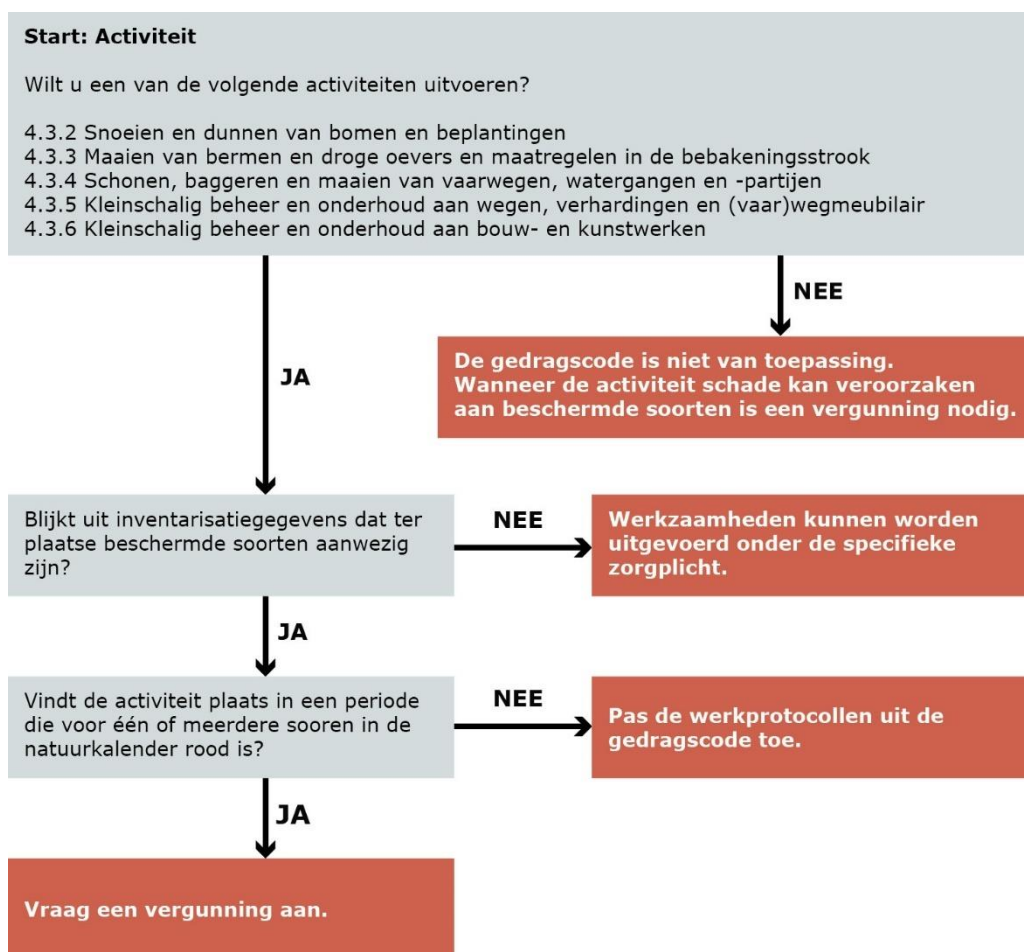
Vrijgestelde soorten per provincie

Per provincie zijn sommige soorten vrijgesteld. Deze zijn in bijlage 2 aangegeven met een *. Per activiteit dient uitgezocht te worden waar de bevoegdheid ligt (bij ministerie LNV of bij de provincie) en welke vrijstellingslijst in dat geval geldt (de landelijke, of die van de betreffende provincie). Bij vrijgestelde soorten gelden geen verbodsbepalingen waarbij een vergunning of gedragscode nodig is. Desalniettemin geldt wel altijd de zorgplicht. Ook moet de lijst met jaarrond beschermde nesten altijd worden gecontroleerd.

4.3 Werkprotocollen bij bestendig beheer en onderhoud

4.3.1 *Beslisboom bestendig beheer en onderhoud*

Bij bestendig beheer en onderhoud zijn de werkzaamheden een voortzetting van bestaande werkzaamheden die zijn gericht op behoud van de bestaande situatie en zijn bedoeld om de gebruiksfunctie in stand te houden. Voor werkzaamheden beheer en onderhoud geldt in principe dat alle beschermde soorten onder de vrijstelling van de gedragscode kunnen vallen, mits dit beheer ook bijdraagt aan het in standhouden van het leefgebied van deze soorten. In de onderstaande beslisboom kan stapsgewijs worden herleid of voor de voorgenomen beheer en onderhoudswerkzaamheden kan worden gewerkt met de voorliggende gedragscode of dat een vergunning aangevraagd moet worden.

4.3.2 *Snoeien en dunnen van bomen en beplantingen*

Het snoeien en dunnen van bomen en beplantingen heeft tot doel deze bomen en beplantingen en daarmee de wegbermen veilig en vitaal te houden. Uitgangspunt hierbij is dat individuele bomen en beplantingen in stand worden gehouden. Tot de werkzaamheden behoort ook het dunnen in struwelen, struikenrijen en bosschages. Ook calamiteiten, bevordering van de verkeersveiligheid of andere oorzaken kunnen aanleiding zijn voor het snoeien en/of dunnen van bomen en beplantingen.

Wanneer bij de werkzaamheden aan de bomen en beplantingen ook het beheertype wegbermen wordt betreden, moet voor die actie rekening worden gehouden met de planning, maatregelen en specifieke locaties die in paragraaf 4.3.3 zijn opgenomen.

Het vellen, rooien of kappen van bomen en struiken, lijnvormige structuren en bosjes, maar ook het vellen of rooien van individuele bomen, bijvoorbeeld naar aanleiding van een boomveiligheidscontrole, valt onder de categorie 'kleinschalige ruimtelijke ingrepen'. Ook kaalkap van de gehele of delen van een beplanting wordt gezien als kleinschalige ruimtelijke ingreep. Het vellen en rooien van bomen en beplantingen wordt beschreven in paragraaf 4.4.2.

In onderstaande tabel is opgenomen voor welke beschermde soorten dit werkprotocol en de onderstaande maatregelen van toepassing zijn. In alle gevallen is een vergunning nodig bij het aantasten of wezenlijk verstoren van de functionaliteit van een vaste rust- en verblijfplaats.

▼ soortgroep	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Vaatplanten			soorten als bosdravik en bosboterbloem
Gg. zoogdieren		bever, otter	eekhoorn, boomarter, das, bunzing, wezel, hermelijn
Vleermuizen		gewone baardvleermuis, bosvleermuis, Brandt's vleermuis, franjestaart, gewone grootoorvleermuis, kleine dwergvleermuis, gewone dwergvleermuis, ruige dwergvleermuis, rosse vleermuis en watervleermuis	
Vogels	Spechten, koloniebroeders, raaf, roofvogels en uilen, exclusief kiekendieven en velduil		
Amfibieën		boomkikker, heikikker, kamsalamander, vroedmeesterpad, poelkikker, rugstreeppad	alpenwatersalamander, vinpootsalamander
Reptielen			hazelworm, ringslang
Ongewervelden			bruine eikenpage, iepenpage, sleedoornpage, vliegend hert

Beheertype

- Bomen en beplantingen: struikenrij, struweel, singel, mantel, bosschages, bosplantsoen, houtwal, hakhout, solitaire boom, boomgroep, boomweide, bomenrij, laan, knotbomen, haag.

Planning

- Op plaatsen waar beschermde soorten aanwezig zijn, wordt het moment van uitvoering van de werkzaamheden afgestemd op de kwetsbare perioden van deze soorten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van onderstaande risicokalender (tabel 4.2). Voor een juiste interpretatie van deze risicokalender wordt verwezen naar de algemene inleiding van dit hoofdstuk (paragraaf 4.2.2).
- Door een ecologisch deskundige vindt altijd vooraf controle plaats van de bomen en beplantingen die verwijderd worden, alsook van de directe omgeving. Deze controle vindt plaats maximaal vijf dagen voordat gestart wordt met de werkzaamheden.

Tabel 4.2 Risicokalender snoeien en dunnen van bomen en beplantingen

maand ► ▼ soortgroep	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
Vaatplanten												
Gg. zoogdieren								1	1	1	1	
Vleermuizen	2	2	2	2	2	3	3	4	4	4	4	4
Vogels												
Amfibieën	2	2	2	2	2	5	5	5	5	5	5	5
Reptielen	2	2	2	2	2							
Ongewervelden												

¹ de meest risicovolle periode (rood) is van toepassing, indien dassenburchten aanwezig zijn

² winterrust/winterverblijfplaats

³ migratie (tussen verblijfplaatsen)

⁴ kraamperiode (zomerverblijfplaatsen/kraamverblijfplaatsen)

⁵ paarverblijfplaatsen/migratie

Algemene maatregelen

De onderstaande opsomming is niet limitatief en gericht op de algemene zorgvuldigheid bij het uitvoeren van de werkzaamheden.

- Indien beschermde soorten aanwezig zijn in de te snoeien of te dunnen bomen of beplantingen, of in de directe omgeving van de uit te voeren werkzaamheden, vinden de werkzaamheden plaats onder begeleiding van een ecologisch deskundige.
- Daarnaast vindt altijd vooraf controle plaats van de bomen en beplantingen, alsook van de directe omgeving. Deze controle wordt uitgevoerd door een ecologisch deskundige en vindt plaats maximaal vijf dagen voordat gestart wordt met de werkzaamheden.
- De velrichting wordt altijd van nabijgelegen vaste rust- en verblijfplaatsen afgewend.
- De werkrichting is richting een rustige/natuurlijke locatie zodat dieren daarheen kunnen vluchten. Zorg dat voldoende dekking en schuilmogelijkheden aanwezig zijn in de richting en op de locatie waar dieren langs/naartoe moeten vluchten.
- Vellings- en uitsleepwerkzaamheden als gevolg van een dunning binnen één vak worden uitgevoerd in een doorlooptijd die zo kort als redelijkerwijs mogelijk is.

- De rijsnelheid van materieel wordt zo afgesteld dat dieren zo veel mogelijk kunnen vluchten. Bij voorkeur wordt stapvoets gereden. Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.
- Tijdens het werken in beplanting dient schade aan de bodem en verstoring van dieren zo veel mogelijk te worden voorkomen. Houd hier rekening mee bij het kiezen van de uitvoeringsmethode en het in te zetten materieel (bv. Inzet banden met lage spanning of werken met handkracht).
- Bij voorkeur bij daglicht werken. Indien dat niet mogelijk is dient lichtverstoring voorkomen te worden.

Maatregelen planten

Alle soorten

- Werkzaamheden bij groeiplaatsen van beschermde planten worden in beginsel uitgevoerd in de periode van 15 september tot 1 maart. Groeiplaatsen worden gemarkeerd. Beschadiging van deze groeiplaatsen wordt vermeden. Stammen en snoeiafval worden niet gedeponeerd op groeiplaatsen van beschermde soorten. Bodemverdichting wordt op deze locaties voorkomen. Het beheer is erop gericht de abiotische factoren, die de plant nodig heeft, te behouden of te verbeteren.

Maatregelen grondgebonden zoogdieren

Eekhoorn

- Het dunnen of vellen of rooien van bomen wordt uitgevoerd buiten de kwetsbare periode van eekhoorn (januari tot en met augustus). Werkzaamheden mogen alléén tijdens de kwetsbare periode worden uitgevoerd, mits uit onderzoek is komen vast te staan dat zich in de directe omgeving geen nesten van eekhoorn bevinden.
- Bomen met eekhoornnesten blijven behouden, evenals de essentiële leefomgeving van die verblijfplaats. Dit zijn bomen in de directe omgeving van de rust- of voortplantingsplaats en essentiële voedselbomen.
- Reservenesten van eekhoorn mogen alleen worden verwijderd wanneer door een ecologisch deskundige is vastgesteld dat het nest niet in gebruik is en in de omgeving voldoende alternatieve nestmogelijkheden beschikbaar zijn. Een enkele voedselboom kan worden verwijderd, afhankelijk van overblijvende voedselbomen en populatiegrootte.

Boommarter, bunzing, hermelijn, wezel

- Essentiële onderdelen van het leefgebied worden gemarkeerd en ontzien. Dit betreft bomen met holtes en de directe omgeving van deze bomen, hopen in de grond en houtige begroeiing die als schuilplaats, verbindingzone of foerageergebied dient. Deze essentiële onderdelen dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Verstoring dient te worden voorkomen door het bepalen van een verstoringvrije afstand door een ecologisch deskundige.
- De werkzaamheden worden overdag uitgevoerd buiten de kwetsbare periode (maart tot en met augustus) en moeten plaatsvinden onder begeleiding van een ecologisch deskundige. De vaste rust- en verblijfplaatsen van de boommarter blijven behouden. Bomen met geschikte hopen voor deze soorten worden gespaard, ook hopen in de grond blijven onaangetaast. Takkenrillen worden alleen weggehaald indien er voldoende alternatieve verblijfsmogelijkheden zijn voor deze soorten. In het leefgebied van hermelijn, wezel en bunzing dient tijdens en na snoeiwerkzaamheden voldoende dekking aanwezig te blijven.
- Wanneer toch in de kwetsbare periode gewerkt moet worden, dan moet voorafgaand aan de kwetsbare periode het gebied ongeschikt gemaakt

worden voor kleine marters. Hiermee wordt voorkomen dat in het plangebied rustplaatsen als voortplantingsplaats in gebruik genomen worden.

- Vrijkomend snoeimateriaal kan in het leefgebied van deze soorten worden achtergelaten en op takkenrillen worden gelegd.

Bever, das en otter

- Essentiële onderdelen van het leefgebied worden gemarkeerd en worden niet aangetast. Naast burchten en hollen waar dieren verblijven gaat het hier om essentiële routes die worden gebruikt en/of essentiële foerageergebieden. Deze essentiële onderdelen dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Verstoring dient te worden voorkomen door het bepalen van een verstoringvrije afstand door een ecologisch deskundige.
- Binnen de verstoringvrijezone kan met handgereedschap worden gewerkt indien werkzaamheden overdag en buiten de kwetsbare voortplantingsperiode worden uitgevoerd. De voortplantingsperiode van de otter is van april tot en met augustus, die van de bever van mei tot en met augustus en die van de das van december tot en met juni. Binnen de beschermingszone blijven bomen en struiken in de directe omgeving van de burcht of hol van das, bever en otter zoveel mogelijk staan. Wissels en ingangen van de burcht blijven vrij van takken en stammen. Daarnaast is voor bever van belang dat wintervoorraden takken niet worden weggehaald. Het verwijderen van één of enkele bomen in essentieel leefgebied van deze soorten is toegestaan, mits voldoende dekking aanwezig blijft en voor bever voldoende voedselbomen gehandhaafd blijven. De velrichting is van de burcht/hol af.
- Voor recente dassen- en beveractiviteit in spoor- en wegtaluds en waterkeringen waardoor in de nabije toekomst onveilige situaties ontstaan, is het mogelijk het gebruik van deze pijpen en/of hollen te ontmoedigen en de locaties te ontmantelen. Het gaat hierbij om activiteit die binnen een tijdsbestek van een maand is ontstaan of aanwezige pijpen/hollen die incidenteel worden gebruikt en waarvoor voldoende alternatief in de directe omgeving beschikbaar is. Het geldt niet voor kraamfuncties. Voor het ontmoedigen en ontmantelen dienen de protocollen gevolgd te worden zoals opgenomen in bijlage 9. Deze protocollen omschrijven onder meer het gedeeltelijk dichten van de pijp/hol, met controle op gebruik.

Maatregelen vleermuizen

Alle soorten

- Dunningswerkzaamheden in de buurt van een boom waarvan bekend is dat die dienst doet als vaste rust- en verblijfplaats van vleermuizen worden bij voorkeur in de periode uitgevoerd dat deze verblijfplaats niet in gebruik is. Werkzaamheden mogen alléén worden uitgevoerd in de periode dat de verblijfplaats in gebruik is, indien minimaal 75 meter afstand tot de boom wordt aangehouden. Bij de aanwezigheid van een zwermlocatie en een kraam- of winterverblijfplaats, ook als deze verblijfplaats op het moment van de werkzaamheden niet gebruikt wordt, dient een buffer te worden aangehouden met een straal van 75m rondom de verblijfplaats, teneinde het microklimaat in de omgeving van de verblijfplaats te behouden. Werkzaamheden in de omgeving van een vaste rust- en verblijfplaats moeten plaatsvinden onder begeleiding van een ecologisch deskundige.
- Bomen met vaste verblijfplaatsen van vleermuizen (paar- zomer- winter of kraamverblijfplaatsen) mogen niet worden geveld.
- Wanneer dit een jaarrond beperking van uit te voeren werkzaamheden oplevert, of in combinatie met kwetsbare periodes van soorten

onuitvoerbaar is, dienen werkzaamheden te worden uitgevoerd in de periode van half augustus tot en met oktober. Hierbij blijven bomen met zomer-, paar-, kraam- en/of winterverblijven, bomen met voor vleermuizen geschikte holtes en bomen in de directe omgeving van deze verblijven behouden en functioneel voor vleermuizen (behoud van beschutting/buffering van rust- en voortplantingsplaats en behoud van de aanvliegroute).

- Oudere bomen (ouder dan 50 jaar) of dikke bomen (met een diameter van meer dan 30 cm op een hoogte van 1.30 m) en bomen met geschikte holtes of spleten voor vleermuizen worden gemarkeerd en gespaard, omdat deze kunnen dienen als verblijfplaats voor boombewonende vleermuizen. Dit geldt ook voor houtige begroeiing rondom een water dat als essentieel foerageergebied wordt gebruikt en houtige begroeiing die als essentiële vliegroute wordt gebruikt.
- Het dunnen en/of afzetten van singels en houtwallen bij een essentiële vliegroute en/of foerageerlocatie dient gefaseerd te worden uitgevoerd. Maximaal 30% per jaar verwijderen, verspreid over de beplanting, zodat er geen gaten groter dan 7m ontstaan tussen opgaande begroeiing hoger dan 2m.
- Werkzaamheden worden in leefgebied van vleermuizen tijdens de actieve periode van vleermuizen niet uitgevoerd tussen zonsondergang en zonsopkomst in de buurt van kraam-, winter-, zomer- of paarverblijf, essentiële vlieg- of migratieroutes en foerageergebied in verband met licht- of geluidsoverlast.

Maatregelen vogels

Alle soorten

- Nestlocaties, broedholten en/of slaappleatsen van vogels en de directe leefomgevingen die rust en beschutting bieden, worden gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden. Geluids- en visuele verstoring van broedgevallen dient voorkomen te worden, door een vooraf te bepalen verstoringvrije afstand waar binnen geen werkzaamheden plaats vinden. Verstoring kan ook deels worden voorkomen door het afschermen van licht, beweging of geluid.
- Snoei- en dunningswerkzaamheden aan bomen worden bij voorkeur uitgevoerd buiten de meest kwetsbare periode. Wel dient men alert te zijn op soorten die buiten het indicatieve broedseizoen kunnen broeden. Hiervoor wordt maximaal 5 dagen voorafgaand aan de werkzaamheden een check op broedende vogels uitgevoerd. Het periodiek afzetten of terugzetten van houtige begroeiing, zoals hakhoutbeheer, wordt gefaseerd uitgevoerd. Hierbij wordt maximaal 30% van het (lijn) element per jaar teruggezet en blijven er in de directe omgeving voldoende alternatieve broedmogelijkheden beschikbaar (bv. door te faseren op buurniveau).
- Werkzaamheden mogen alléén tijdens de meest kwetsbare periode en de minder kwetsbare periode die hieraan vooraf gaan (zie risicokalender tabel 4.2) worden uitgevoerd, mits uit controle is komen vast te staan dat zich in de boom of in de directe omgeving geen broedgeval bevindt.
- Het verwijderen van waterlot en het uitvoeren van de boomveiligheidscontroles kan jaarrond worden uitgevoerd, tenzij een in gebruik zijn nest van een jaarrond beschermde vogelsoorten aanwezig is. Wanneer de nestplaats daadwerkelijk in gebruik is (broedende of jonge vogels op het nest), dan wordt een rustzone van 75 meter om de in gebruik zijnde nestplaats aangehouden. Buiten het broedseizoen van de betreffende soort (te bepalen door een ecologisch deskundige) mag het verwijderen van waterlot en de boomveiligheidscontrole wel binnen de 75 meter worden uitgevoerd.

Spechten, koloniebroeders, raaf, roofvogels en uilen, excl. kiekendieven en velduil

Voor locaties die jaarrond worden gebruikt of waar elk jaar naartoe wordt teruggekeerd geldt dat deze functies het hele jaar niet mogen worden aangetast. Het gaat hierbij om onder andere reigerachtigen, roek, raaf, spechten en nesten en rustlocaties van roofvogels en uilen, die gebruik maken van houtige begroeiingen.

- Nestbomen en de directe omgeving markeren zodat deze locatie zijn functie als broed- en rustlocatie behoudt. Voor (rans)uilen geldt het behoud van roestplaatsen.
- Bomen met 'nesten van jaarrond beschermde vogels' zijn ook buiten het broedseizoen beschermd. Deze bomen en de directe omgeving ervan (tot 75 meter) mogen niet worden geveld.

Steenuil

Knot- en fruitbomen die deel uitmaken van essentieel leefgebied van de steenuil worden gefaseerd gesnoeid, waarbij per jaar in een bomenrij maximaal 50% van de bomen wordt geknot en oude fruitbomen behouden blijven.

Zeldzame soorten

Voor schaarse of zeldzame vogelsoorten (met name soorten die jaarlijks naar hetzelfde gebied terugkeren of specifiek eisen stellen aan hun broedlocaties welke slechts beperkt op bepaalde plaatsen aanwezig is) geldt dat bomen/struiken die een essentiële functie (broed- en rustgelegenheid, voedsel en dekking) vervullen, in voldoende mate behouden moeten blijven. Dit betreft bijvoorbeeld holtebomen in gebruik als broedlocatie door gekraagde roodstaart. Dit dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Als leidraad kan de jaarrond beschermde vogellijst van de desbetreffende provincie of het rijk worden gehanteerd hiervoor.

Maatregelen amfibieën en reptielen

Alle soorten

- In houtige begroeiing vinden geen werkzaamheden plaats in essentieel leefgebied van amfibieën en reptielen. Een ecologisch deskundige dient de leefgebieden te bepalen en te markeren.
- Werkzaamheden in essentieel leefgebied dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september of in het begin van de voortplanting, dat is in april en mei. Als het geen houtige begroeiing langs het voortplantingswater betreft, mag voor amfibieën ook gewerkt worden in de voortplantingsperiode van de betrokken soort. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.
- Werkzaamheden kunnen worden uitgevoerd wanneer aanwezige schuilmogelijkheden en dekking voor amfibieën en reptielen en voor reptielen aanwezige structuurrijke vegetatie met open plekken aanwezig blijven. Vertrapping of stuk rijden van deze delen dient te worden voorkomen.
- Wanneer het risico bestaat dat amfibieën en reptielen de beplanting als winterverblijfplaats gebruiken, mogen in de periode van 1 oktober tot en met 15 april geen stronken worden verwijderd of andere bodemwerkzaamheden worden uitgevoerd. Ook insporing van de bodem moet worden voorkomen.
- Werkzaamheden in beplanting kunnen worden uitgevoerd wanneer aanwezige schuilmogelijkheden en dekking voor amfibieën en reptielen aanwezig blijven, bijvoorbeeld door het aanbrengen van takkenrillen, houtstapels of het laten liggen van stronken hout. Aandachtsoorten zijn heikikker, kamsalamander, boomkikker, vroedmeesterpad, en ringslang. Ook moeten voor reptielen als ringslang aanwezige structuurrijke vegetatie met open plekken behouden blijven. De ecologisch deskundige stelt hiervoor

een plan op en bepaalt en markeert deze elementen. Jaarlijks maximaal 30% van het essentieel leefgebied bewerken.

Boomkikker

- In leefgebieden van boomkikker vinden werkzaamheden uitsluitend plaats in de periode van november tot en met januari, wanneer dieren in winterrust zijn. Begroeiing wordt gefaseerd afgezet ter verjonging: maximaal 30% van het leefgebied per jaar bewerken waarbij zowel volgroeide bomen en struweel op zonnige plaatsen behouden blijven. Verdichting van de bodem dient te worden voorkomen.

Vroedmeesterpad, heikikker

- Op locaties waar heikikker of vroedmeesterpad wordt verwacht, worden de werkzaamheden gefaseerd in ruimte en tijd uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september, door maximaal 30% van het essentiële leefgebied per jaar te snoeien of af te zetten. Schuilmogelijkheden en dekking dienen aanwezig te blijven. Voor deze werkzaamheden moet door een ecologisch deskundige een plan op maat worden gemaakt.

Ringslang

- Broeihopen van ringslang dienen te worden gespaard.

Maatregelen ongewervelden

Vliegend hert

- Indien de veiligheid dit toelaat, stobben van eik (in de grond) en dikker eikenhout achterlaten, bij voorkeur aan de zonkant van een helling of bosrand, tot het volledig is vergaan.
- Kwijnende en dode bomen laten staan, eventueel gekandelaberd als anders de veiligheid in het geding komt. Ook takkenrillen en ander dood hout waar het vliegend hert gebruik van maakt. Een ecologisch deskundige bepaalt de beschermingszone.
- Staand dood hout dat om veiligheidsredenen wordt verwijderd, blijft ter plekke liggen of wordt getransporteerd naar een nabije locatie. De stam blijft functioneel voor de kevers.
- Snoeien van eiken bij voorkeur van mei tot augustus uitvoeren zodat volwassen exemplaren gebruik kunnen maken van het wondvocht uit de bomen, mits dit geen conflicten veroorzaakt met andere beschermde soorten.

Sleedoornpage, bruine eikenpage, iepenpage

- Bij waardplanten (bomen, struiken) met poppen, rupsen of eitjes en essentiële voedselplanten van beschermde vlinders geen werkzaamheden uitvoeren. Ook omliggende houtige vegetatie die voor windluwte en temperatuurbuffering zorgt, dient te worden gespaard. Een ecologisch deskundige dient de delen die dienen te worden ontzien te markeren.
- Voedsel- en waardplanten zijn soms gebaat bij enige vorm van beheer. Niet werken op locaties met deze planten is daarom voor deze soorten niet altijd de meest gunstige optie. Van belang is dat het gevoerde beheer zorgt voor een voortzetting van de bestaande situatie.
- Maatregelen dienen te worden begeleid door een deskundige op het gebied van vlinders.
- Bij werkzaamheden in het leefgebied van de sleedoornpage:
 - Sleedoornstruwelen gefaseerd snoeien. Dit betekent maximaal 30% van het struweel per snoeibeurt.
 - Ook het eventueel afzetten van sleedoornstruwelen voor maximaal 30% per jaar afzetten, Het snoeien bij voorkeur uitvoeren tussen eind juni en

begin augustus, mits dit geen conflicten met andere soorten veroorzaakt. De strooisellaag met poppen dient beschermd te worden. Gebruik rijplaten of handgereedschap.

- Indien in de winter wordt gesnoeid (november tot en met februari), moeten de takken met eitjes worden ontzien.
- Voor deze werkzaamheden moet door een ecologisch deskundige een plan op maat worden gemaakt.
- Bij werkzaamheden in het leefgebied van bruine eikenpage:
 - Dunnings- en snoeiwerkzaamheden aan eikenaanplant worden gefaseerd uitgevoerd. Hierbij wordt maximaal 30% van de omvang van de aanplant gedund en/of gesnoeid, om eitjes en rupsen zoveel mogelijk te sparen.
 - Werkzaamheden bij voorkeur uitvoeren tussen eind juni en begin augustus, mits dit geen conflicten met andere soorten veroorzaakt. De strooisellaag met poppen dient beschermd te worden. Gebruik rijplaten of handgereedschap.
 - Of werkzaamheden uitvoeren in de winterperiode (november tot en met februari) waarbij takken met eitjes of rupsen worden gespaard.
 - Jonge eiken worden zoveel mogelijk gespaard. Door oudere eiken weg te halen wordt nieuw leefgebied gecreëerd voor de bruine eikenpage.
 - Voor deze werkzaamheden moet door een ecologisch deskundige een plan op maat worden gemaakt.
- Bij werkzaamheden in het leefgebied van iepenpage:
 - Dunnings- en snoeiwerkzaamheden aan jonge iepenaanplant wordt gefaseerd uitgevoerd. Hierbij wordt maximaal 30% van de omvang van de aanplant gedund en/of gesnoeid, om eitjes en rupsen zoveel mogelijk te sparen.
 - Werkzaamheden bij voorkeur uitvoeren tussen eind juni en begin augustus, mits dit geen conflicten met andere soorten veroorzaakt. De strooisellaag met poppen dient beschermd te worden. Gebruik rijplaten of handgereedschap.
 - Of werkzaamheden uitvoeren in de winterperiode (november tot en met februari) waarbij takken met eitjes of rupsen worden gespaard.

Voor deze werkzaamheden moet door een ecologisch deskundige een plan op maat worden gemaakt.

4.3.3 *Maaien van bermen en droge oevers en maatregelen in de bebakeningsstrook*

Het maaien van bermen wordt gecombineerd met het afvoeren van het vrijgekomen materiaal (al dan niet in dezelfde werkgang). Het maaien van bermen wordt met verschillende frequenties toegepast, in sommige (delen van) provincies is dat één maal per jaar in andere (delen van) provincies is dat meerdere keren per jaar. De doelstelling van maaien is niet generiek te omschrijven, maar is juist afhankelijk van de functie en specifieke ecologische waarde van de berm. Bermen binnen de bebakeningsstrook en zichthoeken worden gemaaid vanuit de verkeersveiligheid van de weggebruiker. Vaak worden deze bermen met een hogere frequentie gemaaid. De doelstelling van het maaien van de bermen buiten de bebakeningsstrook en zichthoeken is vaak de instandhouding en ontwikkeling van kruidenrijk en schraal grasland met als doel het vergroten van biodiversiteit en soortenrijkdom. Bermen die momenteel als ecologisch waardevol zijn aangemerkt (ecologische bermen) hebben doorgaans een beheer dat is afgestemd op de soorten die er aanwezig zijn. Dit beheer is zorgvuldig overwogen en voldoet aan de eisen uit deze gedragscode (maaïen na zaadzetting, broedseizoen etc.). In alle gevallen dient voorkomen te worden dat opslag van houtachtige gewassen tot ontwikkeling kan komen.

Verder valt onder deze activiteit ook maatregelen in de bebakeningsstrook anders dan maaïen. Dit betreft maatregelen in de eerste meterstrook langs de verharding (bebakeningsstrook) op maaiveldniveau zoals bermverhoging en bermverharding. Hierbij zijn de bomen die in de bebakeningsstrook aanwezig zijn uitgezonderd van werkzaamheden. Ook mogen geen werkzaamheden worden uitgevoerd die een indirecte negatieve invloed hebben op de levensvatbaarheid van de bomen. De werkzaamheden vinden plaats op basis van noodzaak. Verblijfplaatsen van andere beschermde soorten dan planten zijn in de bebakeningsstroken en (uit)zichthoeken niet te verwachten. In het geval dat toch verblijfplaatsen aanwezig zijn, moet bij het aantasten van de functionaliteit van deze vaste rust- en verblijfplaats of het leefgebied van een beschermde soort altijd een vergunning worden aangevraagd.

In onderstaande tabel is opgenomen voor welke beschermde soorten dit werkprotocol en de onderstaande maatregelen van toepassing zijn. In alle gevallen is een vergunning nodig bij het aantasten of wezenlijk verstoren van de functionaliteit van een vaste rust- en verblijfplaats.

▼ soortgroep	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Vaatplanten			beschermde plantensoorten
Gg. zoogdieren		bever, otter, noordse woelmuis	boomarter, bunzing, damhert, das, edelhert, hermelijn, molmuis, ondergrondse woelmuis, ree, steenarter, tweekleurige bosspitsmuis, veldspitsmuis, waterspitsmuis, wezel
Vogels	grote gele kwikstaart, ijsvogel, oeverwaluw, algemene broedvogels, weidevogels, vogels van ruigte en moeras		
Amfibieën		boomkikker, heikikker, kamsalamander, poelkikker, vroedmeesterpad, rugstreeppad	alpenwatersalamander, vinpootsalamander,
Reptielen		zandhagedis	adder, hazelworm, levendbarende hagedis en ringslang
Ongewervelden			beschermde vlinders en libellen, zoals kommavlinder en veldparelmoervlinder

Beheertype

- Wegbermen: bebakeningsstroken, (uit)zichthoeken, overhoeken, onderhoudspaden, dijken, recreatiegras, ruigte, zoomvegetatie, ecologische berm, schraalgrasland, heischrale vegetaties, rustplekken (grote parkeerplaatsen).
- Watergangen inclusief oevers: greppel/droge sloot/zakslot en droge delen van sloottaluds en grazige delen van natuurvriendelijke oevers en plasdrasberm, schouwpaden. De eerste 0,5 m vanaf het natte profiel van de watergangen valt niet onder deze categorie. Dit valt onder paragraaf 4.3.4 Schonen, baggeren en maaien van vaarwegen, watergangen en -partijen.
- Vaarwegen inclusief oevers: droge delen oever langs kanalen, schouwpaden.

Planning

- Op plaatsen waar beschermde soorten aanwezig zijn, wordt het moment van uitvoering van de werkzaamheden afgestemd op de kwetsbare perioden van deze soorten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van onderstaande risicokalender (tabel 4.3). Voor een juiste interpretatie van deze risicokalender wordt verwezen naar de algemene inleiding van dit hoofdstuk (paragraaf 4.2.2).
- Maaiwerkzaamheden worden bij voorkeur uitgevoerd na 15 september en voor 15 maart. Deze periode valt buiten de meest kwetsbare periode van de vogels, insecten, amfibieën en reptielen en na 15 september hebben de meeste planten zaad gezet in wegbermen.

Tabel 4.3 Risicokalender maaien van bermen en droge oevers en maatregelen in de bebakeningsstrook

maand ► ▼ soortgroep	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
Vaatplanten												
Gg. zoogdieren												
Vogels												
Amfibieën	2	2	2	2	2	5	5	5	5	5	5	5
Reptielen	2	2	2	2	2	2	5	5	5	5	5	5
Ongewervelden												

² winterrust/winterverblijfplaats

⁵ paarverblijfplaatsen/migratie

Algemene maatregelen

- De onderstaande opsomming is niet limitatief en gericht op de algemene zorgvuldigheid bij het uitvoeren van de werkzaamheden.
- Werkzaamheden vinden gedurende het gehele jaar plaats, behalve wanneer beschermde planten aanwezig zijn of in de directe omgeving beschermde soorten voorkomen die verstoring kunnen ondervinden van de activiteit. Dan wordt de periode van werken afgestemd op de risicokalender.
- Indien voorgenoemde maatregelen betekenen dat in een deel van de bebakeningsstrook geen werkzaamheden kunnen plaatsvinden, kan bij wateroverlast de verkeersveiligheid worden behouden door het graven van ondiepe geulen haaks op de weg welke zo diep zijn dat ze het overtollige water afvoeren. Vanzelfsprekend moet daarbij eveneens rekening gehouden worden met de locaties waar beschermde soorten aanwezig zijn.
- Indien maaien en afvoeren van maaisel door omstandigheden in één werkgang moet plaatsvinden, moeten maatregelen worden getroffen om te voorkomen dat beschermde soorten mee worden gemaaid en geruimd. Dan kan door het aanpassen (vertragen) van de werkgang en door het dusdanig

aanpassen van het materieel dat beschermde soorten de kans krijgen om te vluchten.

- Wanneer maaisel buiten bestaande maaidepots wordt opgeslagen, moet voor die betreffende locatie een onderzoek worden gedaan naar de ecologische waarden van die locaties en maatregelen worden genomen om schade aan beschermde soorten te voorkomen of moet een andere locatie worden gekozen.
- Werkzaamheden worden zoveel mogelijk van één kant uitgevoerd in de richting dat dieren de werklocatie kunnen verlaten en voldoende dekking aanwezig is en alternatief leefgebied beschikbaar is. Hierdoor heeft fauna de gelegenheid om te vluchten.
- De rijsnelheid van materieel wordt zo afgesteld dat dieren zo veel mogelijk kunnen vluchten. Bij voorkeur wordt stapvoets gereden. Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.
- Met betrekking tot de uitvoeringsmethode en toegepast materieel kiezen voor de methode die de minst mogelijke verstoring veroorzaakt.
- Insporing dient zoveel mogelijk te worden voorkomen.
- Werkzaamheden vinden in eerste instantie overdag plaats om verstoring door verlichting te voorkomen. Als werkzaamheden 's nachts worden uitgevoerd, wordt enkel de werkplek verlicht en uitstraling naar de omgeving voorkomen.

Maatregelen planten

Alle soorten

- Groeiplaatsen van beschermde plantensoorten worden ontzien bij rijbewegingen en bij tijdelijke opslag van materieel, grond en dergelijke.
- Maaiwerkzaamheden in bebakeningsstroken en (uit)zichthoeken (op vastgestelde locaties met structureel onderhoud) vinden ten behoeve van de verkeersveiligheid gedurende het gehele jaar door plaats. Wanneer beschermde planten voorkomen wordt de groeiplaats ontzien, behalve wanneer werkzaamheden plaatsvinden na bloei en zaadzetting (na 15 september).
- Op locaties met beschermde plantensoorten wordt zoveel mogelijk gemaaid/gehooid na de soortspecifieke zaadzetting. Maai-beheer is vastgesteld in een beheerplan waarin het gewenste beheer voor verschillende soorten is afgestemd. Bij werkzaamheden wordt in overleg met een ecologisch deskundige bepaald hoe het gevoerde beheer moet worden afgestemd op (abiotische factoren van) beschermde plantensoorten.
- Andere werkzaamheden in de bebakeningsstrook worden indien beschermde plantensoorten voorkomen (ook planten aan de rand van de bebakeningsstrook die schade kunnen ondervinden) buiten de kwetsbare periode van planten uitgevoerd, dus na bloei en zaadzetting (na 15 september). Als werkzaamheden in deze kwetsbare periode moeten worden uitgevoerd, worden de planten gemarkeerd en vervolgens ontzien.
- In het geval dat beschermde plantensoorten bij het maaien van bebakeningsstroken en (uit)zichthoeken voor 15 september in bloei zijn worden deze groeilocaties eerst gemarkeerd en overgeslagen bij de reguliere maaibeurt. Pas als deze zijn uitgebloeid en zaad hebben gezet mogen de betreffende locaties worden gemaaid. Het maaisel blijft dan tijdelijk achter zodat de zaden zich kunnen verspreiden.
- Voor de overige bermen geldt dat op de groeiplaats van beschermde plantensoorten de vegetatie bij voorkeur na zaadzetting wordt gemaaid. Dit gebeurt door te maaien na 15 september.

- Bij het uitvoeren van de maaierwerkzaamheden dient rekening gehouden te worden met de rozetten van planten door een minimale maaierhoogte aan te nemen van 10 tot 15 cm.
- Het ruimen van het maaisel moet zorgvuldig en tijdig gebeuren om verrijking en daarmee aantasting van de groeiplaats van beschermde planten te voorkomen.
- Maaisel wordt niet gedeponeerd op groeiplaatsen van beschermde planten soorten.
- Werkzaamheden bij groeiplaatsen van beschermde oeverplanten worden in beginsel uitgevoerd in de periode van 15 september tot 1 maart. Beschadiging van deze groeiplaatsen wordt vermeden. Maaisel wordt niet gedeponeerd op groeiplaatsen van deze soorten.

Maatregelen grondgebonden zoogdieren

Bever, das, otter

- Indien werkzaamheden in de buurt plaatsvinden van een bever-, dassen- of otterburcht of hol, dienen de werkzaamheden bij voorkeur te worden uitgevoerd buiten de kraamperiode. De kraamperiode van de otter is van april tot en met augustus, die van de bever van mei tot en met augustus en van de das van december tot en met juni. In leefgebied van deze soorten dient voldoende dekking aanwezig te blijven. Binnen 20 meter van burcht of hol dient dit 30% te zijn.
- Maaien is in de nabijheid van een bewoonde bever-, dassen- of otterburcht of oeverhol alleen toegestaan als de verstoring zo veel mogelijk wordt beperkt. Bij de werkzaamheden in deze perioden wordt een afstand van minimaal 50 meter tot de burcht aangehouden. Deze werkzaamheden worden tussen zonsopgang en zonsondergang uitgevoerd, maar niet later dan 19.00 uur en alléén als daarbij geen gebruik wordt gemaakt van rijdend materieel. Alleen in zeer dringende omstandigheden is tijdens de kraamtijd een kortere afstand toegestaan, mits de burcht niet wordt beschadigd. Werkzaamheden worden in dat geval voor zover mogelijk handmatig uitgevoerd.
- Voor recente dassen- en beveractiviteit in spoor- en wegtaluds en waterkeringen waardoor in de nabije toekomst onveilige situaties ontstaan, is het mogelijk het gebruik van deze pijpen en/of hollen te ontmoedigen en de locaties te ontmantelen. Het gaat hierbij om activiteit die binnen een tijdsbestek van een maand is ontstaan of aanwezige pijpen/hollen die incidenteel worden gebruikt en waarvoor voldoende alternatief in de directe omgeving beschikbaar is. Het geldt niet voor kraamfuncties. Voor het ontmoedigen en ontmantelen dienen de protocollen gevolgd te worden zoals opgenomen in bijlage 9. Deze protocollen omschrijven onder meer het gedeeltelijk dichten van de pijp/hol, met controle op gebruik.

Noordse woelmuis, molmuis, ondergrondse woelmuis, tweekleurige bosspitsmuis

- Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in leefgebied van deze soorten. De leefgebieden worden gemarkeerd door een ecologisch deskundige.
- Werkzaamheden worden uitgevoerd in de minst kwetsbare periode, na de voortplanting en voor de winterrust, in de maanden september en oktober.
- Wanneer in de winter het voorkomen van noordse woelmuis kan worden uitgesloten omdat het perceel te nat is, mogen werkzaamheden ook in de winterperiode worden uitgevoerd.
- Kruidige begroeiingen in leefgebied van deze soorten wordt maximaal eenmaal per jaar gemaaid, waarbij minimaal 50% van het leefgebied in stroken of vlakken behouden blijft, bij voorbeeld in de vorm van stroken van minimaal 5m breed. Maaibalk op minimaal 10cm hoogte. Er wordt niet gewerkt met een klepelmaaier.

Hertachtigen

- Geen werkzaamheden uitvoeren in essentiële onderdelen van het leefgebied (kraamlocaties). Deze onderdelen markeren door gebruik te maken van een beschermingszone op basis van functionaliteit en de verstoringvrije afstand (bv. op basis van bestaande zonering van rustgebieden).
- Werken buiten de kwetsbare periode (kraamperiode) nabij rust- en voortplantingsplaatsen. De kraamperiode is van edelhert en damhert in mei en juni. In essentiële onderdelen van het leefgebied (kraamlocaties) de werkzaamheden faseren waarbij maximaal 70% van het kruidige areaal wordt bewerkt.
- In de soortspecifieke paarperiode worden geen werkzaamheden verricht op foerageerlocaties en migratieroutes die in deze periode worden gebruikt.
- Werken binnen de kraamperiode waarbij voorafgaand aan de werkzaamheden aanwezige dieren op de werklocatie worden verontrust zodat ze de werklocatie tijdelijk verlaten. Dit kan bijvoorbeeld door het ophangen van linten, zakken, ultrasoon geluid of in combinatie nazoeken met drone en verplaatsen naar buiten het te bewerken areaal. De werkzaamheden faseren waarbij maximaal 70% van het kruidige areaal wordt bewerkt.
- In dekking aangetroffen kalveren van ree, edelhert, damhert worden buiten de werkstrook geplaatst door de dieren aan te vatten met een flinke bos gras. Directe aanraking, ook met handschoenen, moet worden voorkomen om te vermijden dat de dieren de mensengeur overnemen waarna het moederdier het dier afstoot.

Boommarter, bunzing, hermelijn, steenmarter, wezel

- Werken buiten de kwetsbare periode: Kleine marters zijn het meest kwetsbaar in de periode 15 maart tot 1 september, omdat de rustplaatsen, die gebruikt worden als voortplantingsplaats, gevoelig zijn voor verstoring. Bij mogelijke aanwezigheid van kleine marters mogen in deze periode geen versturende activiteiten worden uitgevoerd aan rustplaatsen en nabijgelegen leefgebied. Wanneer toch in de kwetsbare periode gewerkt moet worden, dan moeten deze rustplaatsen worden gespaard door gefaseerd te maaien, zodat voldoende dekking overblijft (minimaal 25%) en een verbinding met de rest van het leefgebied behouden blijft, dit ter beoordeling van de ecologisch deskundige.
- Wanneer maaiwerkzaamheden plaatsvinden, moet één kant op gewerkt worden, zodat dieren altijd de mogelijkheid hebben om weg te vluchten van de werkzaamheden zonder in de verdrukking te komen.

Maatregelen vogels

Alle soorten

- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode.
- Er worden werkzaamheden uitgevoerd in de broedperiode, maar daarbij worden nesten, rustplaatsen en essentieel foerageergebied van vogels ontzien. Geluids- en visuele verstoring van broedgevallen dient voorkomen te worden, door een vooraf te bepalen verstoringvrije afstand waar binnen geen werkzaamheden plaats vinden. Verstoring kan ook deels worden voorkomen door het afschermen van licht, beweging of geluid.
- Op plaatsen waar broedactiviteiten van laatbroedende vogels (zoals eenden, meerkoet) worden vermoed, wordt maaien uitgesteld tot na 30 september. Indien dit niet mogelijk of wenselijk is, wordt voorafgaande de maaiwerkzaamheden door een ecologisch deskundige gecontroleerd op de aanwezigheid van in gebruik zijnde nesten, en bij afwezigheid daarvan wordt het terrein vrijgegeven en kunnen de werkzaamheden worden uitgevoerd.

- Wanneer sprake is van de aanwezigheid van vogels, dan worden de vogels, nesten, hun eieren en jongen voor aanvang van de werkzaamheden actief opgespoord en gespaard. Dat betekent dat locaties met nesten niet worden gemaaid en dat bij de maaiwerkzaamheden een afstand (bepaald door de ecologisch deskundig) van minimaal 10 meter tot het nest wordt aangehouden. Bij maaien tussen half juli en half september wordt er tevens voor gezorgd dat voldoende schuil- en foerageermogelijkheden overblijven voor de betreffende soorten. Dit wordt door de ecologische deskundige locatie en soort specifiek ingevuld.
- Nesten van grote gele kwikstaart, ijsvogel en oeverzwaluw worden bij het maaien gespaard, ook buiten het broedseizoen.

Weidevogels

- Werkzaamheden uitvoeren op het moment dat er geen jongen/kuikens zijn die nog niet kunnen vliegen. Nesten van grondbroeders worden gemarkeerd in het veld. De werkzaamheden worden zodanig uitgevoerd dat nesten behouden blijven (te bepalen door een deskundige) en in de directe omgeving van het nest voldoende dekking en foerageermogelijkheden aanwezig blijven (minimaal 50m²). De markering wordt direct na het maaien verwijderd.

Vogels van ruigte en moeras

- Maaien van riet en ruigte waarin sprake is van essentieel leefgebied van vogels dient ruimtelijk gefaseerd te worden uitgevoerd, buiten de soortspecifieke broedperiode(n). Per jaar wordt maximaal 30% gemaaid, waarbij er meerjarig riet aanwezig blijft dat eens in de 3 à 4 jaar wordt gemaaid.

Maatregelen amfibieën en reptielen

Alle soorten

- In kruidige begroeiingen vinden geen werkzaamheden plaats in essentieel leefgebied van amfibieën en reptielen. Deze delen van het leefgebieden worden gemarkeerd door een ecologisch deskundige.
- Werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd buiten de actieve periode van de soort. Globaal is de werkperiode van oktober tot en met maart. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.
- In essentieel leefgebied wordt gefaseerd gewerkt: maximaal 70% per jaar bewerken, in geval van heide is dit maximaal 25 % per jaar. Voor zowel grasland als heide geldt dat de werkzaamheden met behoud van locaties waar overwintering plaats vindt (plekken met pollen, holen, hopen, stronken en takkenrillen) worden uitgevoerd. Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen, dit door kleinschalig te werken, bijvoorbeeld in stroken.
- Maaiwerkzaamheden in de directe omgeving van oppervlaktewater, waar zich een populatie amfibieën bevindt, worden bij voorkeur niet in de periode juli/augustus uitgevoerd. In deze periode trekken de jonge amfibieën het land op en bevinden deze zich vaak op de (droge) oever. Bij (mogelijke) aanwezigheid van beschermde amfibieën dient dit altijd buiten deze periode te gebeuren.
- Werkzaamheden met een aantoonbare noodzaak in essentieel leefgebied van amfibieën en reptielen in de actieve periode gefaseerd uitvoeren.
 - Hierbij dient een extensief beheer te worden toegepast en gefaseerd te worden gewerkt door maximaal 50% per jaar voor grasland te bewerken en 25 % per jaar voor heide. Als uitgangspunten gelden: behoud van structuurvariatie (dichte begroeiing met schuilplaatsen en open/kale plekken voor zonnen), een minimale maaihoogte van 10 cm en

aanwezige voortplantingsplaatsen markeren en niet bewerken. Voor productieve vegetaties op rijke gronden kan een 2e maaibeurt worden uitgevoerd zoals hier boven omschreven buiten de actieve periode.

- Op locaties waar migratie van amfibieën (paddentrek) plaatsvindt, mogen de werkzaamheden in de migratieperiode (half februari tot half april) geen barrière vormen voor trekkende dieren. Op deze locaties wordt in de migratieperiode alleen overdag gewerkt en moeten aanwezige amfibieëntunnels en verbindingen te allen tijde functioneel blijven
- In gebieden waar slangen voorkomen die gebruik maken van broeihopen, moeten deze broeihopen worden gespaard, ongeacht of de broeihopen in gebruik zijn. Dit omdat het een voortplantingsplaats is voor deze soorten. Broeihopen worden gemarkeerd op kaart en in het veld en mogen niet worden beschadigd bij de uitvoering van de werkzaamheden. Hiertoe wordt een beschermingszone van 2 meter rond de broeihoop gehandhaafd:
- Indien maatregelen worden uitgevoerd in het leefgebied van zandhagedis, levendbarende hagedis en hazelworm wordt in de actieve periode van deze reptielen rekening gehouden met zonnende exemplaren in de bebakeningsstrook, door één richting in te werken en langzaam te werken. Hierdoor hebben exemplaren voldoende tijd om te vluchten.
- In het winterseizoen (oktober tot en met medio april) worden, op plaatsen waar hagedissen of slangen voorkomen, wortelkluiten gespaard en bladhopen gemarkeerd. Maaisel wordt niet op de oever gedeponeerd als deze op dat moment door reptielen als voortplantingsbiotoop in gebruik is.

Ringslang

- Werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd buiten de actieve periode van de soort. De actieve periode is van maart tot en met oktober. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Broeihopen van ringslang dienen te worden gespaard.
- Bij het uitvoeren van maaiwerkzaamheden in de actieve periode van ringslang wordt doden en verwonden voorkomen door in leefgebied van ringslang de rijsnelheid te matigen, maaiwerkzaamheden gefaseerd uit te voeren, een minimale maaihoogte van 10cm te hanteren. De werkrichting is dusdanig dat er vluchtmogelijkheden zijn en er wordt gewerkt bij een temperatuur boven de 15 graden Celsius zodat dieren kunnen vluchten.

Maatregelen ongewervelden

Alle soorten

- Nesten van mieren worden gespaard door een beschermingszone rondom het nest in te stellen met behulp van piketten wanneer deze mieren onderdeel uitmaken van de voortplantingscyclus van beschermde vlindersoorten. Markering vindt plaats door een ecologisch deskundige.
- Bij het uitvoeren van de maaiwerkzaamheden dient rekening gehouden te worden met het sparen van insecten door een minimale maaihoogte aan te nemen van 10 tot 15 cm.
- Ter bescherming van het bodemleven dient insporing zoveel mogelijk voorkomen te worden. Schade van sporen in de berm dient beperkt te blijven ten behoeve van het bodemleven. Maximale insporing in de berm is 3,5 cm.
- Bij de keuze van het materieel voor het maaien dient het overlevingspercentage van de insecten in de berm zo hoog mogelijk te zijn.

Vlinders

- In leefgebied van beschermde vlindersoorten dient het maaibeheer door een ecologisch deskundige te worden bepaald en te worden vastgelegd in een beheerplan. Als richtlijn geldt dat er maximaal 2 keer per jaar gemaaid mag

worden op dezelfde locatie. Per maaibeurt vindt fasering plaats waarbij minimaal 30% blijft staan in stukken op maximaal 500m van elkaar. Maaibeheer dient rekening te houden met de zaadzetting van voedselplanten en waardplanten. Waardplanten van beschermde vlindersoorten worden zoveel mogelijk gespaard in de periode dat de soort hier gebruik van maakt.

Libellen

- In leefgebied van beschermde libellensoorten dient het maaibeheer door een ecologisch deskundige te worden bepaald en te worden vastgelegd in een beheerplan. Als richtlijn geldt dat er maximaal 2 keer per jaar gemaaid mag worden (maximaal 4 keer in geval van sinusbeheer). Per maaibeurt vindt fasering plaats waarbij minimaal 30% blijft staan in stukken op maximaal 500m van elkaar. Maaien vindt zoveel mogelijk plaats na de zaadzetting van voedselplanten (planten waar voedsel voor libellen op aanwezig is)

4.3.4 *Schonen, baggeren en maaien van vaarwegen, watergangen en -partijen*

Onder deze categorie vallen de werkzaamheden: Maaien van rietland, schonen van vaarwegen, watergangen en -partijen en baggeren van waterbodems. Werkzaamheden in de eerste 0,5 m vanaf het natte profiel van de watergangen horen ook onder deze categorie.

Door het maaien van rietland en schonen van watergangen en -partijen wordt de functie van deze wateren (waaronder afvoer van water) veilig gesteld. Het zorgt ervoor dat de vaargeul in meren en kanalen open blijft voor de scheepvaart. En dat, ook bij overvloedige regenval, de afvoer van regenwater kan worden gegarandeerd. Dit is in overeenkomst met de schouwplicht vanuit de waterschappen en bevordert daarnaast de verkeersveiligheid. Ook het maaien van rietachtige vegetatie op het bovenwater gedeelte van natuurvriendelijke oevers valt onder deze categorie.

Baggeren betreft maatregelen die een vaarweg, watervoerende watergang of waterpartij weer terugbrengen in het oorspronkelijk profiel. Dit is in overeenkomst met de schouwplicht vanuit het waterschap om de afwaterende capaciteit van de watergang te garanderen. Door het baggeren wordt de waterkwaliteit verbeterd en kan water van het wegdek en de berm beter worden afgevoerd. Voor de vaarwegen is baggeren noodzakelijk om een vlotte en veilige scheepvaart te garanderen. Het vrijgekomen slib mag niet gedeponeerd worden op bermen met een ecologische functie, waar een proces van verschraling gaande is.

In onderstaande tabel is opgenomen voor welke beschermde soorten dit werkprotocol en de onderstaande maatregelen van toepassing zijn. In alle gevallen is een vergunning nodig bij het aantasten of wezenlijk verstoren van de functionaliteit van een vaste rust- en verblijfplaats.

▼ soortgroep	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Vaatplanten		drijvende waterweegbree	beschermde plantsoorten (algemeen benoemd)
Gg. zoogdieren		bever, noordse woelmuis, otter	waterspitsmuis, das
Vogels	grote gele kwikstaart, ijsvogel, oeverwaluw, zwarte stern, water- en oevergebonden broedvogels		
Amfibieën		boomkikker, heikikker, kamsalamander, poelkikker	alpenwatersalamander, vinpootsalamander
Reptielen			ringslang
Ongewervelden		brede geelrandwaterroofkever, gestreepte waterroofkever, gevlekte witsnuitlibel, groene glazenmaker, grote vuurvinder, oostelijke witsnuitlibel, platte schijfhoren	
Vissen		houting, steur	beekdonderpad, beekprik, elrits, gestippelde alver, grote modderkruiper, kwabaal

Beheertype

- Watergangen inclusief natte oevers: natte delen sloot, natuurvriendelijke oevers, plas-drasberm, zaksloten, greppels;
- Waterpartijen inclusief natte oevers: waterbergingsbassins, poelen.
- Vaarwegen: kanalen en meren met een vaarwegfunctie.

Planning

- Op plaatsen waar beschermde soorten aanwezig zijn, wordt het moment van uitvoering van de werkzaamheden afgestemd op de kwetsbare perioden van deze soorten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van onderstaande risicokalender (Tabel 4.4). Voor een juiste interpretatie van deze risicokalender wordt verwezen naar de algemene inleiding van dit hoofdstuk (paragraaf 4.2.2).
- Baggeren van watergangen en waterlopen wordt bij voorkeur uitgevoerd in de maanden september en oktober, omdat dit de minst kwetsbare periode voor alle soortgroepen is.

Tabel 4.4 Risicokalender schonen, baggeren en maaien van vaarwegen, watergangen en -partijen

maand ► ▼ soortgroep	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
Vaatplanten												
Gg. zoogdieren												
Vogels												
Vissen												
Amfibieën	2	2	2	2	2	5	5	5	5	5	5	5
Reptielen	2	2	2	2	2	5	5	5	5	5	5	5
Ongewervelden												

² winterrust/winterverblijfplaats

⁵ paarverblijfplaatsen/migratie

Algemene maatregelen

De onderstaande opsomming is niet limitatief en gericht op de algemene zorgvuldigheid bij het uitvoeren van de werkzaamheden.

- Voorafgaande aan de uitvoering van werkzaamheden moet, door een ecologisch deskundige, bepaald worden of mitigerende maatregelen noodzakelijk zijn.
- Voorafgaand aan het schonen van de watergangen dient de kant gemaaid te worden. Dit voorkomt dat beschermde soorten naar deze zone vluchten en vervolgens worden geplet door materieel of vrijkomend materiaal wat in deze zone (tijdelijk) wordt neergelegd.
- Ondiepe delen in oeverzones worden altijd gespaard, tenzij uitwijkmogelijkheden voor de aanwezige soorten beschikbaar zijn. Dit betekent dat bij baggeren van vaarwegen een afstand van 3 meter tot de oever (gerekend vanuit de waterlijn) wordt ontzien.
- Bij het baggeren dient vertroebeling van het water zo veel mogelijk voorkomen te worden.
- Bij voorkeur wordt gewerkt met een baggerpomp / zuiger zonder vleugels. Indien wordt gewerkt met een baggerpomp of -zuiger wordt alleen de middenstrook van de watergang gebaggerd. De oeverzones (ca 50% van de watergang) blijven gespaard. Bij het werken met maaiboten in waterpartijen wordt de bagger naar een hoek geduwd, waar of een zuigleiding of kraanbak het bagger wegschept. Vissen en amfibieën hebben tijd genoeg om weg te komen van de bagger verzamel plek.
- Wanneer wordt gewerkt met een baggerbak dient de bak voor de oever te worden omhooggehaald zodat vissen kunnen vluchten. Waterplanten en bagger worden op de kant verspreid en worden nagelopen op aanwezige vis en larven. Vissen en larven worden direct teruggeplaatst in het water. Ook bij schonen wordt direct na het schonen het op de kant gedeponeerd materiaal gecontroleerd op aanwezigheid van beschermde vissen, amfibieën en libellenlarven. Indien dergelijke organismen aanwezig zijn, worden deze teruggezet in het water.
- Vrijkomend maaisel wordt verzameld en afgevoerd naar een daarvoor bestemde verwerkingslocatie.
- Ander vrijkomend materiaal wordt direct op de kant (langs de watergang) gedeponeerd en na 48 uur en binnen 7 dagen verspreid en bij voorkeur afgevoerd. Het water en de daarin voorkomende zaden en dieren kunnen terugstromen en terugvluchten naar het water en door afvoer wordt vervuiling voorkomen. Als afvoeren niet mogelijk is, is een andere mogelijkheid het op aanliggende agrarisch land te verspreiden (in overleg met de terreineigenaar).

- Het vrijgekomen slib mag niet gedeponeerd worden op bermen met een ecologische functie, waar een proces van vershraling gaande is.
- Bij de locatiekeuze van het afzetten van schoonsel of bagger op het land, wordt rekening gehouden met leefgebied van landsoorten.
- De snelheid van materieel wordt zo afgesteld dat dieren zo veel mogelijk kunnen vluchten. Bij voorkeur wordt stapvoets voortbewogen. Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.
- Werkzaamheden worden zoveel mogelijk vanaf één kant uitgevoerd. Indien mogelijk vanaf een dichte/afgesloten zijde naar het open water. Hierdoor hebben dieren de gelegenheid om te vluchten.
- Met betrekking tot de uitvoeringsmethode en toegepast materieel kiezen voor de methode die de minst mogelijke verstoring veroorzaakt. Insporing dient zoveel mogelijk te worden voorkomen.
- Bij voorkeur bij daglicht werken. Indien dat niet mogelijk is, dient lichtverstoring voorkomen te worden.
- Bagger- en schoningswerkzaamheden kunnen het beste worden uitgevoerd in de maanden september en oktober.

Maatregelen vaatplanten

Alle soorten

- Locaties waar (waardplanten van) beschermde soorten voorkomen, worden zoveel mogelijk gespaard om de functies van het leefgebied van voorkomende beschermde soorten te behouden (minimaal 25% van de oppervlakte van de geschikte vegetatie). Voor soorten met een beperkte actieradius moet minimaal 50% van de vegetatie worden gespaard.
- In de provincies Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht wordt krabbenscheer voorlopig niet geschoond of gebaggerd. In de provincies Overijssel, Friesland en Groningen worden velden geschoond tot maximaal 50% van de breedte van de sloot. Hierbij worden de veranderingen van de groeiplaatsen voor én na de werkzaamheden op kaart en foto vastgelegd. Deze informatie wordt toegevoegd aan het ecologisch werkprotocol.
- Bij elke maaibeurt (zomer – winter) wordt minimaal 25% van de oppervlakte oever en watervegetatie gespaard zodat bloeiende of zaad bevattende beschermde planten hun zaden kunnen verspreiden. Tenzij waterhuishoudkundige eisen van wateraanvoer, waterafvoer, waterberging, aantoonbaar maken dat hier niet aan voldaan kan worden.
- Het versneld afvoeren van het vrijkomend maaisel is alleen mogelijk langs watergangen waar beschermde plantensoorten staan die anders negatieve effecten ondervinden, waar bermen om veiligheidsredenen te smal zijn of als het vanuit milieuoogpunt niet verspreidbaar is. Het niet direct afvoeren van maaisel zou hier namelijk kunnen leiden tot een (ongewenste) verrijking van het leefgebied van beschermde plantensoorten of onveilige verkeerssituaties.

Drijvende waterweegbree e.a.

- Op groeiplaatsen van beschermde soorten wordt het beheer afgestemd op de betreffende soorten. Van belang is te voorkomen dat planten met wortel en al uit de waterbodem worden getrokken.
Op groeiplaatsen van de drijvende waterweegbree is het van belang regelmatig te baggeren om (voedselarme) abiotiek in stand te houden. Bij werkzaamheden exemplaren van de soort zo veel mogelijk ontzien. Gefaseerd uitvoeren en minimaal 50% van de (water)vegetatie en waterbodem per jaar handhaven.
Bij maaiwerkzaamheden wordt in overleg met een ecologisch deskundige bepaald hoe het gevoerde beheer moet worden afgestemd op (abiotische

factoren van) beschermde plantensoorten. Bij maaien ook minimaal 50% van de vegetatie sparen.

Maatregelen grondgebonden zoogdieren

Alle soorten

- Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in essentieel leefgebied van deze soorten. Verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving dient voorkomen te worden.
- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke kwetsbare periode.

Waterspitsmuis

- Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in het leefgebied van waterspitsmuis. Dit wordt bepaald/gemarkeerd door een ecologisch deskundige.
- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare perioden. Dit zijn de voortplantingsperiode van april tot en met augustus en de winterrustperiode van december tot en met februari.
In het leefgebied van de waterspitsmuis worden werkzaamheden gefaseerd uitgevoerd. Van het leefgebied wordt maximaal 50% per jaar geschoond in stroken van 250 meter. Het baggeren of schonen vindt plaats vanaf een kant met ongeschikt habitat voor de waterspitsmuis. Bij het baggeren dient vertroebeling van het water zo veel mogelijk voorkomen te worden.
Maaiwerkzaamheden in leefgebied: bij voorkeur snijden in plaats van versnipperen, maaihoogte minimaal 10cm.

Noordse woelmuis

- Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in leefgebied van noordse woelmuis. De leefgebieden worden bepaald/gemarkeerd door een ecologisch deskundige.
- Werkzaamheden worden uitgevoerd in de maanden september en oktober. Dit is in de minst kwetsbare periode, na de voortplanting en voor de winterrust.
Wanneer in de winter het voorkomen van noordse woelmuis kan worden uitgesloten omdat het perceel te nat is, mogen werkzaamheden ook in de winterperiode worden uitgevoerd.
Grasland of rietland wordt maximaal eenmaal per jaar gemaaid, waarbij minimaal 50% van het leefgebied in stroken of vlakken behouden blijft, bijvoorbeeld in de vorm van stroken van minimaal 5m breed. Maaien op minimaal 10cm hoogte.

Bever, das en otter

- Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in het essentiële leefgebied van bever, das en otter.
- Bij rust- en voortplantingsplaatsen worden werkzaamheden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode. De kwetsbare periode van de bever is van mei tot en met augustus, van de das december tot en met juni; en die van de otter van april tot en met augustus. Beschermingszone en aanpak op basis van behoud functionaliteit dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige.
Niet werken vanaf de oever waarin zich een hol of burcht bevindt, in de periode net voor en na de zonsondergang dan wel zonsopkomst of bij ijsgang.
- (Maai)beheer dient gericht te zijn op behoud van de leefomgeving door gefaseerd te werken in tijd in ruimte met behoud van essentiële foerageerlocaties. Werkzaamheden worden overdag uitgevoerd.

Werkzaamheden binnen de beschermingszone zijn toegestaan buiten de kwetsbare periode wanneer er met handkracht wordt gewerkt.

- Voor recente dassen- en beveractiviteit in waterkeringen waardoor in de nabije toekomst onveilige situaties ontstaan, is het mogelijk het gebruik van deze hollen te ontmoedigen en de locaties te ontmantelen. Het gaat hierbij om activiteit die binnen een tijdsbestek van een maand is ontstaan of aanwezige hollen en hoogwatervluchtplaatsen die incidenteel worden gebruikt en waarvoor voldoende alternatief in de directe omgeving beschikbaar is, als ook recent gegraven beverdammen. Het geldt niet voor kraamfuncties. Voor het ontmoedigen en ontmantelen dienen de protocollen gevolgd te worden zoals opgenomen in bijlage 9. Deze protocollen omschrijven onder meer het gedeeltelijk dichten van de pijp/hol, met controle op gebruik.

Maatregelen vogels

Alle soorten

- In essentieel leefgebied voor vogels worden geen werkzaamheden uitgevoerd. Verstoring van broedgevallen door werkzaamheden in de directe omgeving dient voorkomen te worden, door een vooraf te bepalen verstoringsvrije afstand waar binnen geen werkzaamheden plaats vinden. Verstoring kan ook worden voorkomen door maatregelen zoals het afschermen van licht, beweging of geluid.
- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode. In verband met broedactiviteiten van laatbroedende vogels (zoals eenden, meerkoet) worden werkzaamheden uitgevoerd in de periode oktober tot en met februari.
- Maaien van riet en ruigte waarin sprake is van essentieel leefgebied van vogels dient gefaseerd te worden uitgevoerd, waarbij er meerjarig riet aanwezig blijft dat eens in de 3 a 4 jaar wordt gemaaid.
- Indien het niet mogelijk is om buiten de soortspecifieke broedperiode te werken, wordt voorafgaand aan de werkzaamheden door een ecologisch deskundige gecontroleerd op de aanwezigheid van in gebruik zijnde nesten, en bij afwezigheid daarvan wordt het terrein vrijgegeven en kunnen de werkzaamheden worden uitgevoerd. Indien wel nesten met broedactiviteiten worden aangetroffen, bepaalt de ecologisch deskundige de afmetingen van de benodigde beschermingszone met een minimum van 10 meter. De nesten van oeverbroeders worden gemarkeerd in het veld. De werkzaamheden worden zodanig uitgevoerd dat nesten behouden blijven. De markering wordt direct na het maaien verwijderd. In de omgeving dient voldoende dekking en foerageermogelijkheid aanwezig te blijven.

Ijsvogel en oeverzwaluw

- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten het broedseizoen van ijsvogel en oeverzwaluw. Nesten van ijsvogel en oeverzwaluw sparen bij maaien en schonen.

Zwarte stern

- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten het broedseizoen van zwarte stern, welke globaal loopt van mei tot en met juni. Bij broedlocaties van zwarte stern wordt per jaar niet meer dan 30% van de drijvende vegetatie geschoond.

Maatregelen vissen

Alle soorten

- Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in de voortplantingsperiode. Deze periode loopt globaal van maart tot en met augustus en dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.
Er wordt langzaam één kant op gewerkt, en indien aan de orde, van de dichte zijde naar het open water gewerkt, zodat dieren kunnen vluchten. Werkzaamheden worden gefaseerd uitgevoerd in ruimte en tijd. Jaarlijks 25% van de vegetatie en waterbodembodem behouden en bij een volgende bewerking een ander deel behouden. De gekozen methode dient te worden vastgelegd in het ecologisch werkprotocol.
Bij baggeren wordt bij voorkeur gewerkt met een baggerzuiger. Wanneer wordt gewerkt met een baggerbak dient de bak voor de oever te worden omhooggehaald zodat vissen kunnen vluchten. Dezelfde werkwijze geldt voor het schonen met een maaikorf.
Waterplanten en bagger worden op de kant verspreid en wordt nagelopen op aanwezige vis en larven. Vissen en larven worden direct teruggeplaatst in het water.
Er vinden geen werkzaamheden plaats bij watertemperaturen onder de 5 en boven de 20 graden Celsius.
- Op bekende paaiplassen en locaties waar visbroed van beschermde vissen voorkomt wordt het moment van schonen in overleg met een ecologisch deskundige vastgesteld.
- Werkzaamheden onder de waterlijn op plaatsen waar steur, houting, beekdonderpad, beekprik, elrits, gestippelde alver, grote modderkruiper of kwabaal voorkomen worden uitsluitend in overleg met een ecologische deskundige uitgevoerd. Voorkomen wordt dat het leefgebied van deze soorten wordt beschadigd. Op deze plaatsen wordt uitsluitend gewerkt met (aangepaste) werkmethoden die geen schade toebrengen aan de genoemde soorten.

Beekprik

- Op plaatsen waar de beekprik voorkomt, wordt een ecologisch deskundige ingeschakeld. Werkzaamheden faseren en individuen worden zoveel mogelijk weggevangen voordat de baggerwerkzaamheden plaatsvinden. Maximaal 50% van de slib en dood organisch materiaal waar larven in zijn aangetroffen mag worden verwijderd nadat larven zijn afgevangen.

Maatregelen amfibieën en reptielen

Amfibieën

- Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in essentieel leefgebied van beschermde amfibieën.
- Schonen en baggeren (en andere werkzaamheden in het water) wordt uitgevoerd in de maanden september en oktober. Dit is de periode na de voortplanting en voor de winterrust van amfibieën en reptielen. Ook is dit buiten de periode (juli/augustus) dat jonge amfibieën het land op trekken en zich vaak op de (droge) oever bevinden. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige.
Bij soorten die niet overwinteren in het water zoals heikikker en kamsalamander geldt enkel de voortplantingsperiode als kwetsbare periode. De voortplantingsperiode is van april tot en met augustus.
- Bij de (mogelijke) aanwezigheid van beschermde amfibieën wordt schonen en baggeren alléén uitgevoerd buiten de maanden september en oktober, indien het werk wordt uitgevoerd onder begeleiding van een ecologisch deskundige. Deze houdt ook rekening met de temperatuur van het water in relatie tot de uit te voeren activiteiten. Wanneer de watertemperatuur rond

of onder het vriespunt of als deze hoog is mag niet geschoond worden. Bij een te lage temperatuur raken amfibieën inactief waardoor zij niet meer zelfstandig kunnen vluchten. Bij een te hoge temperatuur kan zuurstofloosheid van het water optreden. Indien toch gewerkt wordt in deze periode is extra voorzorg noodzakelijk en wordt een ecologisch deskundige betrokken.

- Minimaal 25% van de onderwatervegetatie en de bodem ongemoeid laten. Bij schonen wordt de bodem in zijn geheel ongemoeid gelaten. Bagger/schoonsel op de oever leggen zodat vluchtmogelijkheden aanwezig blijven.
- Maaiwerkzaamheden langs oevers in essentieel leefgebied van amfibieën vinden buiten de actieve periode maximaal 1 keer per jaar plaats, waarbij een minimale maaihoogte van 10cm wordt aangehouden, er gefaseerd wordt gemaaid en minimaal 25% van de vegetatie jaarlijks gehandhaafd blijft (bv door in stroken te maaien). De voorkeursperiode om te maaien is van oktober tot en met februari. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen.
- In geval van aantoonbare noodzaak (bv. maaien en schonen om de doorstroming veilig te stellen) in essentieel leefgebied van amfibieën in de kwetsbare periode werkzaamheden gefaseerd uitvoeren waarbij maximaal 50% per jaar wordt bewerkt met behoud van voortplantingsplaatsen. Als uitgangspunt geldt: behoud van structuurvariatie (dichte begroeiing met schuilplaatsen en open/kale plekken voor zonnen). Bij werkzaamheden in de winterperiode de bodem ongemoeid laten en bij maaiwerkzaamheden een minimale maaihoogte van 10 cm aanhouden.
- Voorkomen dat de bodem rond voortplantingsplaatsen en locaties met eiklonpen/strengen van beschermde amfibieën worden beschadigd of dat de oever wordt platgereden. Deze locaties moeten voor aanvang van de werkzaamheden worden gemarkeerd en worden ontzien bij de uitvoering van de werkzaamheden.

Reptielen

- Oevers die worden gebruikt als zon- en rustlocatie of in gebruik zijn als voortplantingsbiotoop worden gemarkeerd door een ecologisch deskundige. Werkzaamheden worden niet in dit leefgebied uitgevoerd.
- Werkzaamheden worden in eerste instantie uitgevoerd in de winterrustperiode, dit is van oktober tot en met maart.
- Werkzaamheden in de actieve periode zijn toegestaan als voortplantingsplaatsen ontbreken. Oevers die in gebruik zijn als zon- en rustlocatie of als voortplantingsbiotoop worden gemarkeerd door een ecologisch deskundige. Baggerslib dient niet op gemarkeerde oevers te worden gedeponeerd.
- Bij het uitvoeren van maaiwerkzaamheden in de actieve periode van betreffende soorten wordt doden en verwonden voorkomen door in het leefgebied te werken bij hoge temperaturen zodat dieren kunnen vluchten. Er wordt gemaaid met een maaihoogte van minimaal 10cm. Werkzaamheden op een laag tempo uitvoeren en refugia (schuilplaatsen) over laten slaan.
- In gebieden waar de ringslang voorkomt, wordt het maaien van rietland, schonen en baggeren van sloten pas uitgevoerd vanaf de tweede helft van oktober, dit is buiten de actieve periode van ringslang en dus ook buiten de periode dat vrouwtjes van de ringslang eieren afzetten (juli of augustus) en de jongen uitkomen (over het algemeen in de eerste weken van september).

- In gebieden waar slangen voorkomen die gebruik maken van broeihopen, moeten deze broeihopen worden gespaard, ongeacht of de broeihopen in gebruik zijn. Dit omdat het een voortplantingsplaats is voor deze soorten. Broeihopen worden gemarkeerd op kaart en in het veld en mogen niet worden beschadigd bij de uitvoering van de werkzaamheden. Hiertoe wordt een beschermingszone van 2 meter rond de broeihoop gehandhaafd.
- In een zone van 10 meter rond een broeihoop voor reptielen wordt geen vrijgekomen materiaal gedeponeerd of achter gelaten.
- Het beheer dient gericht te zijn op behoud van schuilmogelijkheden en dekking, afgewisseld met open plekken om te zonnen. Minimaal 25% van de vegetatie blijft jaarlijks gehandhaafd, bijvoorbeeld in stroken.

Maatregelen ongewervelden

Libellen

Alle soorten

- In het leefgebied van de beschermde libellen werkzaamheden gefaseerd uitvoeren buiten de vliegtijd van libellen. De vliegtijd is van eind maart tot begin november. Minimaal 50% van de onderwatervegetatie en de waterbodem blijft jaarlijks gespaard. Maaihoogte minimaal 10cm. Behoud structuurelementen en een verscheidenheid aan verlandingsstadia zoals waterplanten, riet en ruigte en een flauw oevertalud. In het leefgebied van beschermde libellensoorten ten minste 25% van de oevervegetatie laten staan.
Een ecologisch deskundige moet de relevante elementen voor de betreffende soort concreet maken in het ecologisch werkprotocol. Deze elementen moeten worden behouden door gefaseerd te werken. Ten minste 25% van de relevante structuurelementen in het leefgebied van de lokale populatie mag niet worden aangetast. Sloten niet jaarlijks schonen.

Groene glazenmaker

- In de provincies Zuid-Holland, Noord-Holland en Utrecht wordt krabbenscheer voorlopig niet geschoond of gebaggerd. In de provincies Overijssel, Friesland en Groningen worden velden geschoond tot maximaal 50% van de breedte van de sloot. Zie ook de maatregelen bij planten.

Gevlekte witsnuitlibel

- De gevlekte witsnuitlibel is afhankelijk van sterk verlande sloten of vennen. In het leefgebied moet bij baggerwerkzaamheden ten minste 50% van de bagger aanwezig blijven. Sloten niet jaarlijks schonen.

Kevers

Gestreepte waterroofkever

- In het leefgebied van gestreepte waterroofkever wordt vegetatie in het natte deel van de wateren alleen verwijderd in de periode van oktober tot half mei. Baggeren vindt plaats in de maanden september en oktober. Minimaal 50% van de watervegetatie en de waterbodem blijft gespaard.

Vlinders

Alle soorten

- (Oever)vegetaties waarin soorten met een beperkte actieradius als grote vuurvliinder voorkomen moet minimaal 50% van de vegetatie worden gespaard. Dit gebeurt door op dergelijke plaatsen bijvoorbeeld het ene jaar de linkeroever en het andere jaar, mits het gemaaid deel voldoende is hersteld, de rechteroever te maaien.
Ook bij baggeren moet 50% van het leefgebied gespaard worden. Voorgenoemde houdt in:

- gefaseerde uitvoering van de maatregelen (bijvoorbeeld door werkzaamheden per oever uit te voeren of stukken watergang over te slaan). Het gespaarde deel wordt pas gebaggerd wanneer het reeds gebaggerde deel voldoende is hersteld óf;
- de aanwezige beschermde soorten tijdelijk isoleren van het deel van de watergang waar de werkzaamheden plaatsvinden.

Weekdieren

Platte schijfhoren

- Bij werkzaamheden de locaties met waterplanten met eieren of individuen van platte schijfhoren ontzien.
- Beheer en onderhoud dient gericht te zijn op behoud van de soort en dan met name gericht op de waterkwaliteit. Voorafgaand aan bagger- en schoningswerkzaamheden dient daarom te worden beoordeeld of uitvoering hiervan in betreffende watergang noodzakelijk is.

In het leefgebied van de platte schijfhoren wordt vegetatie in het natte deel van de wateren alleen verwijderd in de periode van 1 oktober tot 1 december. Werkzaamheden worden gefaseerd uitgevoerd waarbij jaarlijks minimaal 50% van de watervegetatie en waterbodem gespaard blijft. Hierbij ook de waardevolle locaties (waterplanten met eieren of individuen) ontzien.

4.3.5 Kleinschalig beheer en onderhoud aan wegen, verhardingen, en (vaar)wegmeubilair
 Deze categorie omvat onder andere het verwijderen van zwerfvuil, gladheidsbestrijding, het zichtbaar en schoon houden van verkeersborden en ook het aanbrengen van een nieuwe asfaltlaag met bijbehorende bermafwerking.

In onderstaande tabel is opgenomen voor welke beschermde soorten dit werkprotocol en de onderstaande maatregelen van toepassing zijn. In alle gevallen is een vergunning nodig bij het aantasten of wezenlijk verstoren van de functionaliteit van een vaste rust- en verblijfplaats.

▼ soortgroep	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Vaatplanten			schubvaren, groensteelvaren en blaasvaren
Gg. zoogdieren		bever, otter	das, steenmarter
Vogels	slechtvalk, ijsvogel, oeverwaluw, en torenvalk, visdief		
Amfibieën		boomkikker, heikikker, kamsalamander, en poelkikker	alpenwatersalamander en vinpootsalamander
Reptielen		muurhagedis, zandhagedis	levendbarende hagedis, hazelworm en ringslang

Beheertype

- Wegen en verhardingen.
- (Vaar)wegmeubilair: bebording, reflectorpaaltjes, hectometerpaaltjes, bermplanken, geleiderails, geluidswerende voorzieningen, rasters, hekwerken, verlichting. Exclusief portalen.
- Faunavoorzieningen zoals tunnels, goten, bruggen, schermen, rasters, uitstapplaatsen

Voorwaarden

- Gladheidsbestrijding mag altijd worden uitgevoerd. Dit uit het oogpunt van de verkeersveiligheid.
- Onderhoudswerkzaamheden aan (vaar)wegmeubilair, waaronder verkeersborden en verlichting, kunnen meestal jaarrond worden uitgevoerd. De kans op aanwezigheid van beschermde soorten is hier minimaal maar niet geheel uit te sluiten. Daarom dient voorafgaand aan de werkzaamheden wel een inspectie plaats te vinden op de aanwezigheid van beschermde soorten.
- Bij het remplacieren van verlichting valt alleen het vervangen van lampen en armaturen door dezelfde typen en lichtsterkte onder beheer en onderhoud.
- Indien bomen of beplanting worden gekapt of gerooid als onderdeel van de onderhoudswerkzaamheden, valt dit niet onder beheer en onderhoud, maar dienen de werkprotocollen onder 4.4.2 (vellen en rooien van beplanting) te worden geraadpleegd.

Planning

- Op plaatsen waar beschermde soorten aanwezig zijn, wordt het moment van uitvoering van de werkzaamheden afgestemd op de kwetsbare perioden van deze soorten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van onderstaande risicokalender (tabel 4.7 4.5). Voor een juiste interpretatie van deze risicokalender wordt verwezen naar de algemene inleiding van dit hoofdstuk (paragraaf 4.2.2).

Tabel 4.5 Risicokalender kleinschalig beheer en onderhoud wegen verhardingen, en (vaar)wegmeubilair

maand ► ▼ soortgroep	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
Vogels												
Reptielen	1	1	1	1	1	1	4	4	4	4	4	4

¹ winterrust/winterverblijfplaats

⁴ paarverblijfplaatsen/migratie

Algemene maatregelen

De onderstaande opsomming is niet limitatief en gericht op de algemene zorgvuldigheid bij het uitvoeren van de werkzaamheden.

- In de directe omgeving van leefgebieden van beschermde soorten wordt geen chemische bestrijding toegepast. Voor specifieke eisen ten aanzien van de omgang met chemische bestrijding wordt verwezen naar het beleid hiervoor van de provincie waar het werk plaatsvindt.
- De rijsnelheid van materieel wordt zo afgesteld dat dieren zo veel mogelijk kunnen vluchten. Bij voorkeur wordt stapvoets gereden. Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.
- Werkzaamheden worden zoveel mogelijk vanaf één kant uitgevoerd. Hierdoor hebben dieren de gelegenheid om te vluchten. De vluchtrichting wordt hierbij zoveel mogelijk naar de berm gericht, zodat dieren niet de weg op vluchten.
- Met betrekking tot de uitvoeringsmethode en toegepast materieel kiezen voor de methode die de minst mogelijke verstoring veroorzaakt.
- Bij voorkeur bij daglicht werken. Indien dat niet mogelijk is dient lichtverstoring voorkomen te worden.

Maatregelen vaatplanten

Alle soorten

- Bij onderhoud aan wegverhardingen (inclusief rotondes) en andere verharde oppervlakken worden groeiplaatsen van beschermde plantensoorten gemarkeerd en niet verstoord. Abiotische factoren zoals vocht en schaduw dienen in stand worden gehouden.
- Als vernietiging van groeiplaatsen onvermijdelijk is, dan moet een vergunning worden aangevraagd.
- Voor een- of tweejarige soorten kan na zaadsetting bestendig beheer en onderhoud worden uitgevoerd waarbij abiotische factoren in stand blijven.
- Bij zout-strooien wordt rekening gehouden met abiotische factoren die beschermde soorten nodig hebben zoals saliniteit (ook in de berm of in aanliggende berm sloten). Op deze plaatsen niet of minder strooien.

Maatregelen grondgebonden zoogdieren

Alle soorten

- Bij onderhoud aan wegverhardingen (inclusief rotondes) en andere verharde oppervlakken worden de in de omgeving beschermde diersoorten niet

verstoord. Dit kan door voldoende afstand te bewaren tot de beschermde soorten of door het materieel en materiaal aan te passen in afstemming op de te beschermen soorten of tijdelijk uit te stellen.

- Werkzaamheden in de nabijheid van een bewoonde bever-, dassen- of otterburcht of oeverhol of een kraamverblijf van de steenmarter tijdens de kraamtijd (kraamperiode bever: mei tot en met augustus; das: december tot en met juni; otter: april tot en met december; steenmarter: maart tot en met augustus) is alleen toegestaan als de verstoring zo veel mogelijk wordt beperkt. Bij de werkzaamheden wordt in deze perioden een afstand van minimaal 50 meter tot de burcht aangehouden. Deze werkzaamheden worden tussen zonsopgang en zonsondergang uitgevoerd, maar niet later dan 19.00 uur en alléén als daarbij kleinschalige werkzaamheden worden uitgevoerd, zonder de inzet van rijdend materieel.

Maatregelen vogels

Alle soorten

- Bij onderhoudswerkzaamheden aan wegverhardingen (inclusief rotondes) en andere verharde oppervlakken worden de in de omgeving aanwezige broedgevallen van vogels niet verstoord. Dit kan door zoveel mogelijk buiten het broedseizoen te werken, de werkzaamheden tijdelijk uit te stellen en indien dat niet mogelijk is voldoende afstand te bewaren tot de nesten. Hierbij dient men alert te zijn op soorten die buiten het indicatieve broedseizoen kunnen broeden.
- Indien jaarrond beschermde rust- of voortplantingsplaatsen aanwezig zijn, dienen deze gemarkeerd worden en moet er gewerkt worden buiten de periode dat deze in gebruik zijn.
- Voor werkzaamheden in het kader van het aanbrengen van een nieuwe asfaltlaag met bijbehorende bermafwerking in de buurt van een boom waarin een in gebruik zijnd jaarrond beschermd vogelnest is vastgesteld, wordt een afstand van minstens 75 meter tot die boom aangehouden om de kans op verstoring van het nest of verontrusting van de vogels tot een minimum te beperken. Buiten het broedseizoen van de betreffende soort (te bepalen door een ecologisch deskundige) kunnen de werkzaamheden wel op kortere afstand worden uitgevoerd.
- Wat betreft soorten met jaarrond beschermde nesten mag de functionaliteit van deze nesten door de onderhoudswerkzaamheden niet aangetast worden. Indien dit aan de orde is, dan moet een vergunning worden aangevraagd.

Visdief

- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode welke loopt van mei tot en met juni.
- De constructie met voortplantingsplaatsen blijft behouden of wordt direct hersteld.

Maatregelen reptielen en amfibieën

Alle soorten

- Het schonen van faunatunnels dient buiten de migratieperiode uitgevoerd te worden. De migratieperiode zijn in maart en april en van september tot en met half november. Geleidingsschermen worden jaarlijks onderhouden, waarbij overhangende vegetatie wordt verwijderd en de loopstrook langs het scherm toegankelijk is voor amfibieën.
- Bij het uitvoeren van werkzaamheden in de migratieperiode mag geen barrièrevorming plaatsvinden van trekkende dieren. Dit betekent dat er niet 's nachts gewerkt wordt en de amfibieëntunnel toegankelijk blijft voor trekkende dieren.

- Indien maatregelen worden uitgevoerd in het leefgebied van zandhagedis, levendbarende hagedis en hazelworm wordt in de actieve periode van deze reptielen rekening gehouden met zonnende exemplaren door één richting in te werken en langzaam te werken. Hierdoor hebben exemplaren voldoende tijd om te vluchten.
- Werkzaamheden in wateren worden bij voorkeur uitgevoerd in de maanden september en oktober. Dit is de periode na de voortplanting en voor de winterrust van amfibieën en reptielen. Ook is dit buiten de periode (juli/augustus) dat jonge amfibieën het land op trekken en zich vaak op de (droge) oever bevinden.
- Bij de (mogelijke) aanwezigheid van beschermde amfibieën worden werkzaamheden in het water alléén uitgevoerd buiten de maanden september en oktober, indien het werk wordt uitgevoerd onder begeleiding van een ecologisch deskundige. Deze houdt ook rekening met de temperatuur van het water in relatie tot de uit te voeren activiteiten.
- In gebieden waar slangen voorkomen die gebruik maken van broeihopen, moeten deze broeihopen worden gespaard, ongeacht of de broeihopen in gebruik zijn. Dit omdat het een voortplantingsplaats is voor deze soorten. Broeihopen worden gemarkeerd op kaart en in het veld en mogen niet worden beschadigd bij de uitvoering van de werkzaamheden. Hiertoe wordt een beschermingszone van 2 meter rond de broeihoop gehandhaafd. In een zone van 10 meter rond een broeihoop voor reptielen wordt geen vrijgekomen materiaal gedeponeerd of achter gelaten.

4.3.6

Kleinschalig beheer en onderhoud aan bouw- en kunstwerken

Werkzaamheden in deze categorie omvatten periodiek terugkerend onderhoud aan gebouwen (zoals schilderwerk buitenzijde, onderhoud/reparaties aan gevels, kozijnen, daken, dakgoten etc), civieltechnische werken (tunnels, sluizen, bruggen, viaducten e.d.), bovengrondse nutsvoorzieningen (exclusie nesten van vogels in masten) en de daaraan groeiende gevelbegroeiing, kades en (grachten)muren. Ook herstelwerkzaamheden na schade vallen onder deze categorie, zolang de oorspronkelijke situatie in stand gehouden wordt.

In onderstaande tabel is opgenomen voor welke beschermde soorten dit werkprotocol en de onderstaande maatregelen van toepassing zijn. In alle gevallen is een vergunning nodig bij het aantasten of wezenlijk verstoren van de functionaliteit van een vaste rust- en verblijfplaats.

▼ soortgroep	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Vaatplanten			Schubvaren, groensteelvaren, blaasvaren
Gg. zoogdieren		Bever, otter	Das, steenmarter en boomarter
Vleermuizen		gewone baardvleermuis, bosvleermuis, Brandt's vleermuis, franjestaart, gewone dwergvleermuis, gewone grootoorvleermuis, grijze grootoorvleermuis, ingekorven vleermuis, kleine dwergvleermuis, laatvlieger, meervleermuis, ruige dwergvleermuis, tweekleurige vleermuis en watervleermuis	
Vogels	huismus, kerkuil, steenuil, gierzwaluw, boerenzwaluw, huiszwaluw, oeverzwaluw, ringmus, grote gele kwikstaart, slechtvalk, visdief, zwarte roodstaart		
Amfibieën		boomkikker, heikikker, kamsalamander, en poelkikker	alpenwatersalamander en vinpootsalamander
Reptielen		muurhagedis, zandhagedis	levendbarende hagedis, hazelworm en ringslang
Vissen		houting, steur	beekdonderpad, beekprik, elrits, gestippelde alver, grote modderkruiper, kwabaal

Beheertype

- Bouw- en kunstwerken: gebouwen, kunstwerken, artistieke kunstwerken, viaducten, duikers, oeverconstructies (inclusief oeverbeschoeiing), rotondes, riool.

Voorwaarden

- Renovatie van bouw- en kunstwerken valt niet onder bestendig beheer en onderhoud, maar onder paragraaf 4.4.5 renovatie van bouw- en kunstwerken.

Planning

- Op plaatsen waar beschermde soorten aanwezig zijn, wordt het moment van uitvoering van de werkzaamheden afgestemd op de kwetsbare perioden van deze soorten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van onderstaande risicokalender (tabel 4.6). Voor een juiste interpretatie van deze risicokalender wordt verwezen naar de algemene inleiding van dit hoofdstuk ((paragraaf 4.2.2).

Tabel 4.6 Risicokalender kleinschalig beheer en onderhoud aan bouw- en kunstwerken

maand ► ▼ soortgroep	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
Vaatplanten												
Gg. zoogdieren												
Vleermuizen	1	1	1	1	1	2	2	3	3	3	3	3
Vogels												
Reptielen	1	1	1	1	1			4	4	4	4	4
Vissen												

¹ winterrust/winterverblijfplaats

² migratie (tussen verblijfplaatsen)

³ kraamperiode (zomerverblijfplaatsen/kraamverblijfplaatsen)

⁴ paarverblijfplaatsen/migratie

Algemene maatregelen

De onderstaande opsomming is niet limitatief en gericht op de algemene zorgvuldigheid bij het uitvoeren van de werkzaamheden.

- In de directe omgeving van leefgebieden van beschermde soorten wordt geen chemische bestrijding toegepast. Voor specifieke eisen ten aanzien van de omgang met chemische bestrijding wordt verwezen naar het beleid hiervoor van de provincie waar het werk plaatsvindt.
- Met betrekking tot de uitvoeringsmethode en toegepast materieel kiezen voor de methode die de minst mogelijke verstoring veroorzaakt.
- Bij voorkeur bij daglicht werken. Indien dat niet mogelijk is dient lichtverstoring voorkomen te worden.

Maatregelen vaatplanten

Alle soorten

- Groeiplaatsen van beschermde muurplanten zoals schubvaren, groensteelvaren en blaasvaren blijven worden gemarkeerd en blijven behouden. Als vernietiging van groeiplaatsen onvermijdelijk is, dan moet een vergunning worden aangevraagd.

Maatregelen grondgebonden zoogdieren

Alle soorten

- Werkzaamheden in de nabijheid van een bewoonde bever-, dassen- of otterburcht of oeverhol of een kraamverblijf van de steenmarter tijdens de kraamtijd (kraamperiode bever: mei tot en met augustus; das: december tot en met juni; otter: april tot en met december; steenmarter: maart tot en met augustus) is alleen toegestaan als de verstoring zo veel mogelijk wordt beperkt. Bij de werkzaamheden wordt in deze perioden een afstand van minimaal 50 meter tot de burcht aangehouden. Deze werkzaamheden worden tussen zonsopgang en zonsondergang uitgevoerd, maar niet later dan 19.00 uur en alléén als daarbij kleinschalige werkzaamheden worden uitgevoerd, zonder de inzet van rijdend materieel.
- In bouw- en kunstwerken waar de steenmarter en/of boommarter aanwezig is, worden geen werkzaamheden uitgevoerd ten tijde van het voortplantingsseizoen van de steenmarter. Dit loopt globaal van maart tot en met augustus. Ook worden de rust- of voortplantingsplaatsen gemarkeerd en mag de functionaliteit van de rust- of voortplantingsplaatsen door de onderhoudswerkzaamheden niet aangetast worden. Scheuren, open stootvoegen en andere mogelijke ingangen in gebouwen mogen daarom tijdens de onderhoudswerkzaamheden niet worden gedicht.

Maatregelen vleermuizen

Alle soorten

- Rust- of voortplantingsplaatsen dienen gemarkeerd en ontzien te worden.
- Tussen zonsondergang en zonsopkomst niet werken in de buurt van voortplantings- of rustplaatsen, belangrijke functionele vliegroutes en foerageergebieden in verband met licht- en geluidsoverlast. Hierbij moet nadrukkelijk rekening worden gehouden met migratie- foerageer en vliegroutes van vleermuizen bij bruggen, viaducten en duikers . Indien dit onvermijdelijk is dan worden passende inrichtingsmaatregelen getroffen ten behoeve van beperking van licht- en geluidsoverlast (afscherming, demping etc.). Indien aantasting plaatsvindt van leefgebied van vleermuizen dient vergunning te worden aangevraagd.
- Op locaties met kraam- en/of winterverblijven werken buiten de kwetsbare periode. De kwetsbare perioden zijn de kraamperiode van mei tot en met juli en winterrustperiode van november tot en met maart. De functionaliteit van de jaarrond beschermde verblijfplaatsen mag niet worden aangetast. Indien dit aan de orde is, dan moet een vergunning worden aangevraagd.
- Werkzaamheden duren maximaal een maand en worden gefaseerd uitgevoerd, zodanig dat altijd 75% van de aanwezige rustplaatsen per buurt beschikbaar zijn.
- Er wordt gewerkt zonder apparatuur met grote geluidsbelasting wanneer vleermuizen aanwezig kunnen zijn, zie bijlage 8.
- Indien er vleermuizen aanwezig zijn wordt gewerkt bij daglicht en wordt tijdens werkzaamheden geen kunstmatige verlichting toegepast.
- Werkzaamheden mogen niet leiden tot veranderingen in het interne klimaat en toegangen tot de ruimte waar soorten gebruik van maken en mogen niet worden dicht gezet.
- Werkzaamheden die mogelijk leiden tot aantasting van verblijfplaatsen, zoals het dichten van scheuren, open stootvoegen en andere mogelijke ingangen in bouw- en kunstwerken, waaronder nadrukkelijk ook duikers, bruggen en viaducten, of het vervangen van dakpannen en andere dakbedekkingen, worden met het risico op het aantasten van vaste rust- en verblijfplaatsen dan ook niet gezien als onderhoudswerkzaamheden.

Vliegroutes

- Bij aanwezigheid van essentiële vliegroutes van vleermuizen door onderdoorgangen of onder bruggen wordt in de periode van november tot en met maart gewerkt. Dit is buiten de gebruiksperiode.
- Werkzaamheden aan bruggen of onderdoorgangen met essentiële vliegroutes van vleermuizen kunnen in de actieve periode van deze soortgroep worden uitgevoerd wanneer in de avond en nacht een obstakelvrije doorgang (de soortspecifieke omvang door een ecologisch deskundige te bepalen), onder het plafond/brugdek toegankelijk blijft voor vleermuizen. Werkzaamheden uitsluitend bij daglicht uitvoeren. Aanwezige begeleidende begroeiing, richting de onderdoorgang of brug behouden. Eventuele verlichting mag de functionaliteit van de essentiële vliegroute niet beperken.

Maatregelen vissen

Alle soorten

- Werkzaamheden aan beschoeiingen en kunstwerken in het water worden bij voorkeur uitgevoerd in de maanden september en oktober. Dit is de periode na de voortplanting en voor de winterrust van vissen. Bij de (mogelijke) aanwezigheid van beschermde vissoorten worden werkzaamheden alléén uitgevoerd buiten de maanden september en oktober, indien het werk wordt uitgevoerd onder begeleiding van een ecologisch deskundige. Deze houdt voor vissen ook rekening met de temperatuur van het water in relatie tot de uit te voeren activiteiten.
- Werkzaamheden onder de waterlijn op plaatsen waar steur, houting, beekdonderpad, beekprik, elrits, gestippelde alver, grote modderkruiper of kwabaal voorkomen worden uitsluitend in overleg met een ecologische deskundige uitgevoerd. Voorkomen wordt dat het leefgebied van deze soorten wordt beschadigd. Op deze plaatsen wordt uitsluitend gewerkt met methoden die geen schade toebrengen aan de genoemde soorten.

Maatregelen vogels

Alle soorten

- Indien jaarrond beschermde nesten aanwezig zijn, dienen deze gemarkeerd te worden en moet er gewerkt worden buiten de periode dat deze in gebruik zijn. Als het werken buiten deze periode niet mogelijk is dienen er maatregelen te worden getroffen om verstoring te voorkomen bijvoorbeeld door het aanbrengen van een beschermingszone. Veel voorkomende soorten zijn:
 - Boerenwaluw, gierwaluw, visdief, grote gele kwikstaart, huismus, huiswaluw, kerkuil en slechtvalk bij gebouwen- en kunstwerken;
 - Grote gele kwikstaart, ijsvogel en oeverwaluw bij werkzaamheden aan oeverconstructies.
- Wat betreft soorten met jaarrond beschermde nesten mag de functionaliteit van deze nesten door de onderhoudswerkzaamheden niet aangetast worden. Indien dit aan de orde is, dan moet een vergunning worden aangevraagd.
 - Werkzaamheden aan oeverconstructies waarbij nesten van grote gele kwikstaart, ijsvogel en oeverwaluw worden vernietigd, mogen niet zonder vergunning worden uitgevoerd.
 - Werkzaamheden die mogelijk leiden tot aantasting van verblijfplaatsen, zoals het dichtens van scheuren, open stootvoegen en andere mogelijke ingangen in gebouwen en kunstwerken of het vervangen van dakpannen en andere dakbedekkingen, worden met het risico op het aantasten van jaarrond beschermde nesten dan ook niet gezien als onderhoudswerkzaamheden.

Huismus, kerkuil en steenuil

- Werkzaamheden faseren in ruimte en tijd waarbij:
 - Werkzaamheden worden bij huismus gefaseerd uitgevoerd, zodanig dat altijd 75% van de aanwezige rustplaatsen per buurt beschikbaar zijn.
 - Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de broedperiode. De broedperiode betreft een indicatieve periode van maart tot en met augustus voor huismus, van februari tot en met juli voor steenuil en februari van tot en met augustus voor kerkuil. Voor huismus worden vorstperiodes ook aangemerkt als kwetsbare periode.
 - De rustplaatsen zijn 's avonds en nachts weer beschikbaar of zijn maximaal 1 maand niet te gebruiken. In dit laatste geval dienen in de directe omgeving alternatieve rustplaatsen beschikbaar te zijn.
 - De dieren krijgen de gelegenheid de werklocatie uit eigen beweging te verlaten.
 - De constructie met rust- en voortplantingsplaatsen en invliegopeningen behouden blijft of direct wordt hersteld.
 - Aanwezige muurbegroeiing die van essentieel belang is voor de huismus dient behouden te blijven.

Gierzwaluw, boerenzwaluw, huiszwaluw, ringmus, grote gele kwikstaart en slechtvalk, visdief, zwarte roodstaart

- Werkzaamheden faseren in ruimte en tijd waarbij:
 - Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode. De broedperiode betreft een indicatieve periode van maart tot en met juli en voor gierzwaluw van mei tot en met juli, voor slechtvalk van februari tot en met augustus en voor visdief mei tot en met augustus.
 - In- en uitvliegopeningen toegankelijk blijven.
 - De constructie met rust- en voortplantingsplaatsen behouden blijft.

Maatregelen reptielen en amfibieën

Alle soorten

- Bij (delen van) gebouwen waar overwintering plaatsvindt, worden geen werkzaamheden uitgevoerd in de kwetsbare winterrustperiode. Deze delen worden bepaald en gemarkeerd door een ecologisch deskundige. De winterrustperiode is van oktober tot en met maart. Toegangen tot de ruimte waar soorten gebruik van maken, mogen niet worden dicht gezet en werkzaamheden mogen niet leiden tot veranderingen in het interne klimaat.
- Bij aantoonbare noodzaak in de kwetsbare periode werken waarbij aangetroffen individuen worden gevangen en teruggeplaatst direct na afronding van de werkzaamheden of verplaatst naar een geschikte plek. Dit in overleg met een ecologisch deskundige.
- Gaten, holten en spleten in muren welke fungeren als verblijfplaats van de muurhagedis moeten functioneel blijven. Indien dit wegens de voorgenomen werkzaamheden niet mogelijk is, moet eerst door een ecologisch deskundige worden beoordeeld welke mitigerende en compenserende maatregelen, voorafgaande aan het uitvoeren van de onderhoudsmaatregelen moeten worden genomen. Ook dient dan een vergunning aangevraagd te worden.
- Indien maatregelen worden uitgevoerd in het leefgebied van zandhagedis, levendbarende hagedis en hazelworm wordt in de actieve periode van deze reptielen rekening gehouden met zonnende exemplaren door één richting in te werken en langzaam te werken. Hierdoor hebben exemplaren voldoende tijd om te vluchten.
- Werkzaamheden in wateren worden bij voorkeur uitgevoerd in de maanden september en oktober. Dit is de periode na de voortplanting en voor de

winterrust van amfibieën en reptielen. Ook is dit buiten de periode (juli/augustus) dat jonge amfibieën het land op trekken en zich vaak op de (droge) oever bevinden.

- Bij de (mogelijke) aanwezigheid van beschermde amfibieën worden de werkzaamheden alléén uitgevoerd buiten de maanden september en oktober, indien het werk wordt uitgevoerd onder begeleiding van een ecologisch deskundige. Deze houdt ook rekening met de temperatuur van het water in relatie tot de uit te voeren activiteiten.
- In gebieden waar de ringslang voorkomt, worden werkzaamheden aan beschoeiing bij voorkeur pas uitgevoerd in oktober, dit is buiten de periode dat vrouwtjes van de ringslang eieren afzetten (juli of augustus) en de jongen uitkomen, over het algemeen in de eerste weken van september.
- In gebieden waar slangen voorkomen die gebruik maken van broeihopen, moeten deze broeihopen worden gespaard, ongeacht of de broeihopen in gebruik zijn. Dit omdat het een voortplantingsplaats is voor deze soorten. Broeihopen worden gemarkeerd op kaart en in het veld en mogen niet worden beschadigd bij de uitvoering van de werkzaamheden. Hiertoe wordt een beschermingszone van 2 meter rond de broeihoop gehandhaafd. In een zone van 10 meter rond een broeihoop voor reptielen wordt geen vrijgekomen materiaal gedeponeerd of achter gelaten.

Maatregelen ongewervelden

Alle soorten

- Bij werkzaamheden aan de beschoeiing wordt rekening gehouden met soorten die in oevervegetaties verblijven en een beperkte actieradius hebben, zoals grote vuurvlieder, brede geelrandwaterroofofkever, gestreepte waterroofofkever, gevlekte witsnuitlibel en oostelijke witsnuitlibel. Hierbij moet voldoende oevervegetatie behouden blijven, minimaal 50% van de vegetatie moet worden gespaard. De wijze waarop dit gebeurt, moet door de ecologisch deskundige in het werkplan worden vastgelegd.
- In het leefgebied van de platte schijfhoren worden werkzaamheden, waarbij vegetatie in het natte deel van wateren moet worden verwijderd uitgevoerd in de periode van 1 oktober tot 1 december. Werkzaamheden worden gefaseerd uitgevoerd waarbij jaarlijks minimaal 50% van de onderwatervegetatie en waterbodem gespaard blijft.

4.3.7 Wegportalen

De werkzaamheden in deze categorie omvatten het snoeien, verplaatsen of verwijderen van nesten van vogels omdat veiligheid in het geding komt (m.n. kortsluiting, zware nesten die naar beneden kunnen vallen, of te zwaar worden voor de constructie) of omdat noodzakelijk uit te voeren onderhoud op een specifieke locatie wordt belemmerd door de aanwezigheid van een nest.

In onderstaande tabel is opgenomen voor welke beschermde soorten dit werkprotocol en de onderstaande maatregelen van toepassing zijn. Sommige soorten nemen een bijzondere positie in omdat nest- en rustlocaties onder voorwaarden mogen worden aangetast, in tegenstelling tot regulier bestendig beheer en onderhoud, wanneer de openbare veiligheid bij hoogspanningslijnen, spoorlijnen, dijk- en wegtaluds in het geding kan komen.

▼ soortgroep	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Vogels	Waarvan nest- en rustlocaties mogen worden aangetast: Boomvalk, torenvalk, raaf, zwarte kraai, ooievaar Andere soorten: buizerd, slechtvalk		

Beheertype

- Wegportalen.

Planning

- Op plaatsen waar beschermde soorten aanwezig zijn, wordt het moment van uitvoering van de werkzaamheden afgestemd op de kwetsbare perioden van deze soorten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van onderstaande risicokalender (tabel 4.7). Voor een juiste interpretatie van deze risicokalender wordt verwezen naar de algemene inleiding van dit hoofdstuk ((paragraaf 4.2.2).

Tabel 4.7 Risicokalender wegportalen

maand ►	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
▼ soortgroep												
Vogels												

Vogels

Hoogspanningsmasten, spoor- en wegportalen bieden geschikte broedgelegenheid voor soorten die een voorkeur hebben voor een hoge en overzichtelijke locatie om te broeden. Dit betreft met name diverse roofvogelsoorten (buiserd, boomvalk, slechtvalk, torenvalk, visarend), ooievaar, raaf en zwarte kraai.

Alle soorten

- Bij rust- of voortplantingsplaatsen van beschermde vogelsoorten geen werkzaamheden uitvoeren. Deze elementen dienen te worden gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden, zie bijlage 8. Geluids- en visuele verstoring van broedgevallen dient voorkomen te worden.
- Werkzaamheden uitvoeren buiten de soortspecifieke broedperiode. Nesten mogen worden gesnoeid of tijdelijk verplaatst en na uitvoering van werkzaamheden weer teruggeplaatst, mits het fundament van het nest

behouden kan blijven. Dit is alleen toegestaan als de noodzaak hiervoor aanwezig is zoals hierboven aangegeven. Dit is niet toegestaan voor visarend.

Buizerd en raaf

- Buiten de soortspecifieke broedperiode mogen nesten binnen dezelfde mast/portaal (of voor bovenleidingportalen de eerst volgende portaal) worden verplaatst die aanwezig zijn op aangegeven risicolocaties of die aanwezig zijn op locaties waar noodzakelijk onderhoud moet worden uitgevoerd. Dit is alleen toegestaan als het fundament van het nest behouden kan blijven. De oorspronkelijke locatie van het nest dient ongeschikt te worden gemaakt voor nestbouw.

Ooievaar, boomvalk, slechtvalk, torenvalk

- Buiten de soortspecifieke broedperiode mogen nesten binnen dezelfde mast/portaal (of voor bovenleidingportalen de eerst volgende portaal) worden verplaatst die aanwezig zijn op aangegeven risicolocaties of die aanwezig zijn op locaties waar noodzakelijk onderhoud moet worden uitgevoerd. Als verplaatsen met behoud van het nest niet mogelijk is, mag het nest worden verwijderd en vervangen met een kunstmatig nest, zoals hieronder per soort aangegeven. Kunstmatige nestgelegenheid dient binnen de mast/portaal (of voor bovenleidingportalen de eerst volgende portaal) van het aangetroffen nest te worden gerealiseerd. De oorspronkelijke locatie van het nest dient ongeschikt te worden gemaakt voor nestbouw.
Ooievaar: Nestplatform bovenin mast/portaal of nestpaal buiten mast
Boomvalk: rooster in mast/portaal of boomvalk kunstnest
Slechtvalk: slechtvalk nestkast
Torenvalk: torenvalk nestkast

Per situatie dient beoordeeld te worden of snoei volstaat, of het bestaande nest verplaatst kan worden naar een niet risicolocatie, of dat dit niet mogelijk is en een kunstmatige nestgelegenheid wordt geboden. Het verplaatsen en aanbieden van kunstmatige nestgelegenheid dient binnen de mast/portaal (of voor bovenleidingportalen de eerst volgende portaal) van het aangetroffen nest plaats te vinden.

- Nesten van ooievaar in aanbouw op risicolocaties waar veiligheid of de stroomvoorziening door dit nest in het geding kunnen komen, mogen worden verwijderd. Van belang is dat het nest duidelijk in aanbouw is: dat nog niet gebroed wordt door een oudervogel en eieren nog afwezig zijn. Het nest is duidelijk nog niet voltooid. Als het nest wel (bijna) voltooid is geldt dat het nest verplaatst kan worden of enkel verwijderd als daar ook een kunstnest op een nabijgelegen locatie wordt teruggebracht.

Zwarte kraai

- Buiten de soortspecifieke broedperiode mogen nesten binnen dezelfde mast/portaal (of voor bovenleidingportalen de eerst volgende portaal) worden verplaatst die aanwezig zijn op aangegeven risicolocaties of die aanwezig zijn op locaties waar noodzakelijk onderhoud moet worden uitgevoerd. Dit is alleen toegestaan als het fundament van het nest behouden kan blijven. De oorspronkelijke locatie van het nest dient ongeschikt te worden gemaakt voor nestbouw. Wanneer door een ecologisch deskundige is bepaald dat jaarrond bescherming niet aan de orde is omdat voldoende alternatief broedhabitat in de omgeving aanwezig is, is behoud van het nest niet noodzakelijk.

Wel dient binnen territoria van boomvalk, slechtvalk en torenvalk, voldoende aanbod aan kraaiennesten aanwezig te blijven. Aangezien deze soorten van deze nesten gebruik maken om in te broeden. Dit aanbod kan ook gegarandeerd worden door de hier boven beschreven kunstnesten of nestkasten voor deze soorten. De gedragscode dient hier een concrete invulling aan te geven.

- Nesten van zwarte kraai in aanbouw op risicolocaties waar veiligheid of de stroomvoorziening door dit nest in het geding kunnen komen, mogen worden verwijderd. Van belang is dat nog niet gebroed wordt door een oudervogel en eieren nog afwezig zijn.

4.4

Werkprotocollen bij kleinschalige ruimtelijke ingrepen

Voor kleinschalige ruimtelijke ingrepen geldt dat het altijd noodzakelijk is te onderzoeken welke functie het projectgebied (mogelijk) vervult voor een soort, ook als de soort in de periode van werken niet in het gebied voorkomt. Dit is nodig, omdat door het uitvoeren van ruimtelijke ingrepen een verblijfplaats (die in een andere periode wordt gebruikt) geheel kan worden opgeheven en hiervoor geschikte compenserende maatregelen genomen moeten worden en een vergunning moet worden aangevraagd.

Bij werkzaamheden in het kader van kleinschalige ruimtelijke ingrepen moet er rekening mee worden gehouden dat voor bepaalde soorten en belangen geen vrijstelling mogelijk is. Indien activiteiten/werkzaamheden niet in de navolgende werkprotocollen zijn opgenomen, kan geen vrijstelling voor het werken volgens de gedragscode worden verkregen. Ook wanneer sprake is van activiteiten die schade aan (beschermde) soorten toebrengen, moet hiervoor mogelijk een vergunning worden aangevraagd. Een ecologisch deskundige moet de maatregelen zoals opgenomen in de werkprotocollen specifiek maken voor het betreffende project en uitvoeren of begeleiden.

Onder elk werkprotocol dat bij de kleinschalige ruimtelijke ingrepen kan worden toegepast, zijn voorwaarden opgenomen. Hierbij is nadrukkelijk opgenomen in welke gevallen specifiek geen vrijstelling geldt voor de betreffende werkzaamheden en voor welke soorten.

Voor alle soorten, die in de soorttabel in het werkprotocol zijn opgenomen, geldt dat met de gedragscode kan worden gewerkt als overtredingen ten aanzien van beschermde soorten, rust- en voortplantingsplaatsen en daaraan gekoppeld essentieel leefgebied worden voorkomen. Dit houdt in dat:

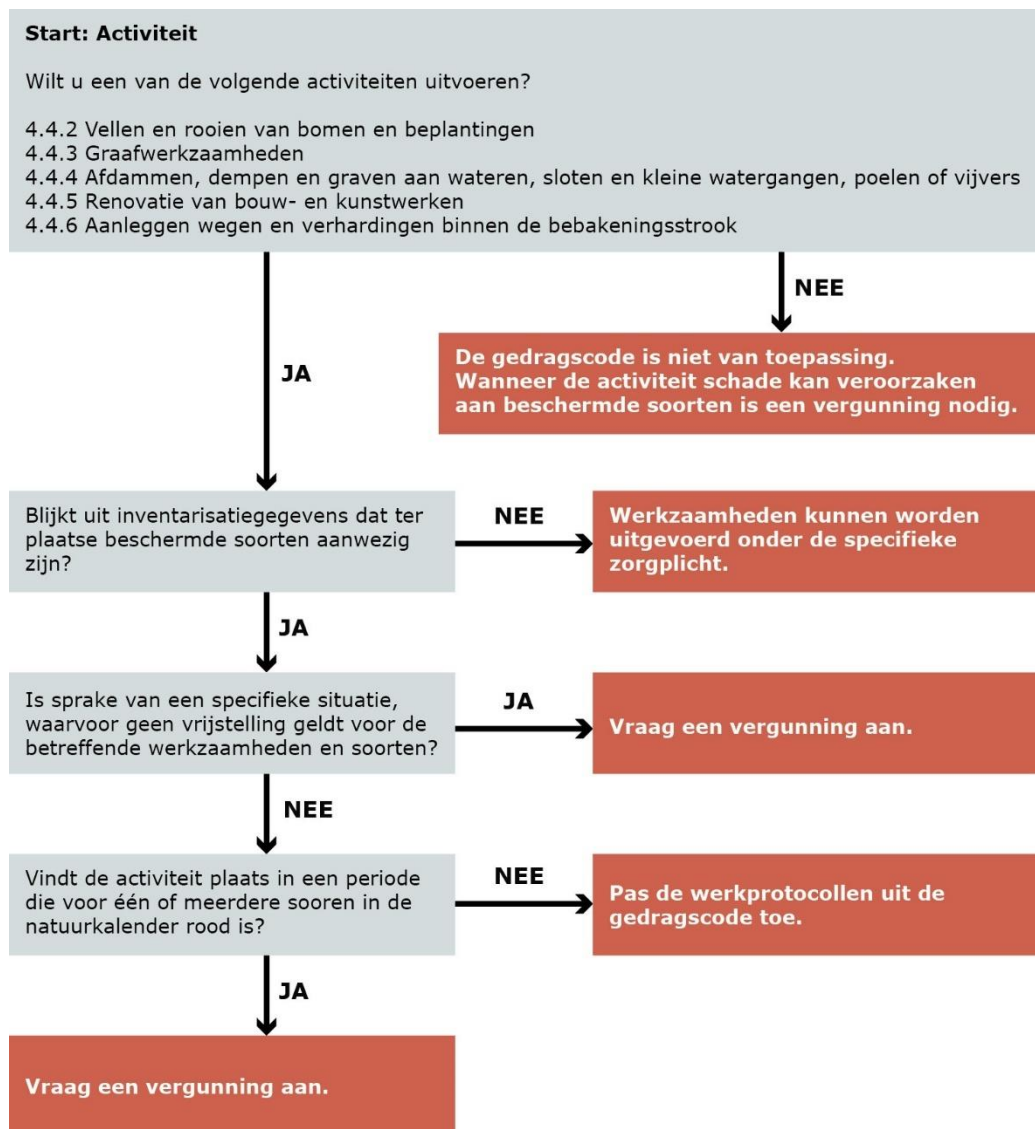
- Op locaties met essentieel leefgebied en/of vaste rust- en verblijfplaatsen buiten de kwetsbare perioden wordt gewerkt en vaste rust- en verblijfplaatsen en de daarbij behorende functionaliteit van de locatie voor aanwezige soorten behouden blijft;
- Voldoende afstand wordt gehouden tot vaste rust- en verblijfplaatsen om verstoring te voorkomen.
- Nadelige effecten aan (individuele van) soorten worden voorkomen.

Voor een beperkt aantal soorten uit de tabel is het beperken van nadelige effecten toegestaan. Hiervoor mag bijvoorbeeld wel in de kwetsbare periode worden gewerkt, indien voldoende voorzorgsmaatregelen worden genomen. Deze soorten zijn apart in de tabel opgenomen. De voorwaarden en voorzorgsmaatregelen voor deze soorten zijn in het werkprotocol beschreven.

Wanneer de projectlocatie grenst aan of in de directe omgeving van een Natura2000 gebied gelegen is, dienen de instandhoudingsdoelstellingen van dat gebied meegenomen te worden in de beoordeling van de effecten ten aanzien van de gebiedsbescherming. Deze aanpak en afweging is niet nader uitgewerkt in deze gedragscode.

4.4.1 *Beslisboom kleinschalige ruimtelijke ingrepen*

In de onderstaande beslisboom kan stapsgewijs worden herleid of voor de voorgenomen kleinschalige ruimtelijke ingrepen kan worden gewerkt met de voorliggende gedragscode of dat een vergunning aangevraagd moet worden.

4.4.2 Vellen en rooien van bomen en beplantingen

Vellen en rooien van bomen en beplantingen wordt in alle gevallen gezien als ruimtelijke ingreep. Ook bij het rooien van één boom of deel van een lijnvormige structuur gaat het om een ruimtelijke ingreep.

In onderstaande tabel is opgenomen voor welke beschermde soorten dit werkprotocol en de onderstaande maatregelen van toepassing zijn. Ook is voor de afzonderlijke soorten aangegeven of overtredingen moeten worden voorkomen of dat de overtreding zoveel mogelijk moet worden beperkt. In alle gevallen is een vergunning nodig bij het aantasten of wezenlijk verstoren van de functionaliteit van een vaste rust- en verblijfplaats.

▼ soortgroep	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Gg. zoogdieren		voorkomen: bever, otter	voorkomen: boomarter, bunzing, das, eekhoorn, hermelijn, wezel
Vleermuizen		voorkomen: gewone baardvleermuis, bosvleermuis, Brandt's vleermuis, franjestaart, gewone grootoorvleermuis, kleine dwergvleermuis, rosse vleermuis en watervleermuis beperken: ruige dwergvleermuis, gewone dwergvleermuis	
Vogels	voorkomen: ransuil, roek en sperwer, algemene broedvogels Beperken: buizerd, havik.		
Amfibieën		voorkomen: boomkikker, heikikker, poelkikker, vroedmeesterpad beperken: rugstreeppad	voorkomen: kamsalamander en vinpootsalamander beperken: alpenwatersalamander
Reptielen			voorkomen: hazelworm, levendbarende hagedis Beperken: ringslang
Ongewervelden			voorkomen: kleine ijsvogelvlinder, grote vos, grote weerschijnvlinder, iepenpage beperken: sleedoornpage

Beheertype

- Lijnvormige houtachtige beplantingen: bomen- en struikenrij, laan, singel, houtwal, knotbomen, haag.
- Overige beplantingen: struweel, mantel, bos, bosplantsoen, hakhout.

- Solitaire beplantingen: solitaire boom, boomgroep, boomweide
- Ook het aanleggen of verwijderen van ondergrondse (nuts)voorzieningen in houtige begroeiingen vallen onder deze categorie.

Voorwaarden

- Grootchalige kap is niet toegestaan wanneer beschermde soorten aanwezig zijn. Kapwerkzaamheden mogen maximaal 0,5 ha bos omvatten (inclusief groepenkap en verjongingskap). Schermkap is tot maximaal 2 ha toegestaan. Zowel bij groepenkap als schermkap geldt dat op ieder moment maximaal 15% van het bos in verjonging mag zijn bij bossen groter dan 5 hectare. Voor bossen kleiner dan 5 hectare geldt een maximum van 30%.

Planning

- Op plaatsen waar beschermde soorten aanwezig zijn, wordt het moment van uitvoering van de werkzaamheden afgestemd op de kwetsbare perioden van deze soorten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van onderstaande risicokalender (tabel 4.8). Voor een juiste interpretatie van deze risicokalender wordt verwezen naar de algemene inleiding van dit hoofdstuk (paragraaf 4.2.2).

Tabel 4.8 Risicokalender vellen en rooien van lijnvormige groenstructuren

maand ► ▼ soortgroep	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
Gg. zoogdieren								1	1	1	1	
Vleermuizen	2	2	2	2	2	3	3	4	4	4	4	4
Vogels												
Reptielen	2	2	2	2	2			4	4	4	4	4
Ongewervelden												

¹ de meest risicovolle periode (rood) is van toepassing, indien dassenburchten aanwezig zijn

² winterrust/winterverblijfplaats

³ migratie (tussen verblijfplaatsen)

⁴ kraamperiode (zomerverblijfplaatsen/kraamverblijfplaatsen)

⁵ paarverblijfplaatsen/migratie

Algemene maatregelen

- Door een ecologisch deskundige vindt altijd vooraf controle plaats van de bomen en beplantingen die verwijderd worden, alsook van de directe omgeving. Deze controle vindt plaats maximaal vijf dagen voordat gestart wordt met de werkzaamheden.
- De velrichting wordt altijd van nabijgelegen vaste rust- en verblijfplaatsen afgewend.
- Vellingswerkzaamheden en uitsleepwerkzaamheden binnen één lijnvormige groenstructuur of beplantingsvak worden uitgevoerd in een doorlooptijd die zo kort als redelijkerwijs mogelijk is.
- De rijnsnelheid van materieel wordt zo afgesteld dat dieren zo veel mogelijk kunnen vluchten. Bij voorkeur wordt stapvoets gereden. Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.
- Werkzaamheden worden zoveel mogelijk vanaf één kant uitgevoerd. De werkrichting is richting een rustige/natuurlijke locatie. Hierdoor hebben dieren de gelegenheid om te vluchten. Zorg dat voldoende dekking en schuilmogelijkheden aanwezig zijn in de richting en op de locatie waar de dieren langs/naar moeten vluchten.

- Met betrekking tot de uitvoeringsmethode en toegepast materieel kiezen voor de methode die de minst mogelijke verstoring veroorzaakt.
- Bij voorkeur bij daglicht werken. Indien dat niet mogelijk is dient lichtverstoring voorkomen te worden.

Maatregelen grondgebonden zoogdieren

Eekhoorn

- A** Bomen met eekhoornnesten worden gemarkeerd en blijven behouden, evenals de essentiële leefomgeving van die verblijfplaats. Dit zijn bomen in de directe omgeving van de rust- of voortplantingsplaats en essentiële voedselbomen.
- Het vellen of rooien van bomen wordt bij voorkeur uitgevoerd buiten de kwetsbare periode van eekhoorn (januari tot en met augustus). Werkzaamheden mogen alléén tijdens de kwetsbare periode worden uitgevoerd, mits uit onderzoek is komen vast te staan dat zich in de directe omgeving geen nesten van eekhoorn bevinden. Nesten blijven behouden. Binnen de verstoringvrije afstand wordt specifiek zorgvuldig gehandeld (bv inzet 1 persoon met geluidsarm gereedschap met een beperkte aanwezigheid).
- B** Reservenesten van eekhoorn mogen alleen worden verwijderd wanneer door een ecologisch deskundige is vastgesteld dat het nest niet in gebruik is en in de omgeving voldoende alternatieve nest- en voedselbomen beschikbaar zijn. Aantasting van essentieel leefgebied dient te worden voorkomen.

Boommarter, bunzing, hermelijn, wezel

- A** Essentiële onderdelen van het leefgebied worden gemarkeerd en worden ontzien. Dit betreft bomen met holtes en de directe omgeving van deze bomen, hopen in de grond en houtige begroeiing die als schuilplaats, verbindingzone of foerageergebied dient. Deze essentiële onderdelen dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Daarnaast dient een verstoringvrije afstand te worden gehanteerd, van de werkzaamheden tot de rust- en voortplantingsplaats van de marterachtige. De exacte afstand dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige, zie bijlage 8.
- Vellingswerkzaamheden in de buurt van een boom waarvan bekend is dat die dient als vaste rust- en verblijfplaats van boommarters mogen alléén worden uitgevoerd mits 75 meter afstand (de exacte afstand wordt bepaald door een ecologisch deskundige) tot de boom wordt aangehouden en geen significante verstoring optreedt. De werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare periode (van maart tot en met augustus) en moeten plaatsvinden onder begeleiding van een ecologisch deskundige. Bomen met geschikte hopen voor deze soorten worden gespaard, evenals bomen in de directe omgeving hiervan. Takkenrillen, heggen, houtwallen, mantelzoomvegetaties worden alleen weggehaald indien er voldoende essentieel leefgebied voor deze soorten aanwezig blijft.
- B** Het is mogelijk enkele rustplaatsen van bunzing, hermelijn en wezel aan te tasten buiten de voortplantingsperiode. Indien soorten niet zijn vrijgesteld, dient sprake te zijn van een aantoonbare noodzaak (met geldig belang en alternatievenafweging) en dient de rustplaats te worden hersteld. De voortplantingsperiode is globaal van maart tot en met augustus. Per situatie dient door een ecologisch deskundige te worden beoordeeld of het nodig is nieuwe schuilmogelijkheden te creëren door bijvoorbeeld de aanleg van takkenrillen. Eventueel aanwezige dieren dienen de gelegenheid te krijgen voor de werkzaamheden weg te kunnen vluchten.
- Faseren in ruimte en tijd: Wanneer door werkzaamheden leefgebied of rustplaatsen (tijdelijk) verdwijnen, al dan niet door verstoring, heeft het de

voorkeur om gefaseerd te werken, door beplanting in te delen in stukken van 100 meter en deze om en om te rooien met een tussenliggende periode van 2 jaar.

- Behouden leefgebied: Tijdens en na de werkzaamheden moet voldoende structuur en dekking voor deze soorten aanwezig blijven.

Bever, das, otter

- A** Essentiële onderdelen van het leefgebied dienen te worden ontzien. Naast burchten en hollen waar dieren verblijven gaat het hier om essentiële routes die worden gebruikt en essentiële foerageergebieden. Deze essentiële onderdelen dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Voor de rust- en voortplantingsplaatsen dient verstoring te worden voorkomen.
- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare voortplantingsperiode. De kwetsbare periode van otter is april tot en met augustus, die van bever van mei tot en met augustus en van de das van december tot en met juni. De voortplantingsplaats blijft behouden door het aanbrengen van een beschermingszone op basis van de verstoringvrije afstand en binnen deze zone specifiek zorgvuldig te handelen (o.a. velrichting is van de burcht/hol afgewend). Rondom de voortplantingsplaats blijven bomen en struiken zoveel mogelijk staan. Wissels en ingangen van de voortplantingsplaatsen blijven toegankelijk. Het verwijderen van enkele bomen in essentieel leefgebied van deze soorten is toegestaan, mits voldoende dekking en voedsel aanwezig blijft.

Maatregelen vleermuizen

Alle soorten

- A** Bomen met geschikte holtes of spleten voor vleermuizen en bomen in de directe omgeving hiervan, worden gemarkeerd en behouden. Dit geldt ook voor een houtige begroeiingen die als essentieel foerageergebied en/of essentiële vliegroute wordt gebruikt. Ook bomen in die directe omgeving van de vaste verblijfplaats van vleermuizen, die van essentieel belang zijn voor het in stand houden van de verblijfplaats, worden gemarkeerd en behouden. Zo moeten bomen met kraamverblijfplaatsen van de rosse vleermuis aan alle zijden beschut blijven door een cluster van minimaal 7 tot 12 bomen te handhaven. Dit ter beoordeling van de ecologisch deskundige en op basis van de kennisdocumenten van BIJ12.
- Bomen met vaste verblijfplaatsen van vleermuizen (paar- zomer- winter of kraamverblijfplaatsen) mogen niet worden geveld.
- Kapwerkzaamheden worden bij voorkeur uitgevoerd buiten de gebruiksperiodes. De beste werkperiode is globaal van half augustus tot en met oktober. De exacte periode wordt bepaald door een ecologisch deskundige. Hierbij blijven bomen met paar-, kraam- en/of winterverblijven en bomen in de directe omgeving van deze verblijven behouden.
 - Vellingswerkzaamheden in de buurt van een boom waarvan bekend is dat die dienst doet als vaste rust- en verblijfplaats van vleermuizen mogen alléén worden uitgevoerd in de periode dat de verblijfplaats in gebruik is, mits 75 meter afstand tot de boom wordt aangehouden. Werkzaamheden moeten plaatsvinden onder begeleiding van een ecologisch deskundige.
 - Indien houtige begroeiingen bij een plas of watergang met essentiële foerageerfunctie of essentiële vliegroute voor vleermuizen, van belang is voor beschutting tegen wind of instraling tegen licht op het water, dan dient na verwijdering direct herplant plaats te vinden van houtige begroeiingen van minimaal 2m hoogte. De beschutting tegen de wind kan tijdelijk worden gerealiseerd door het plaatsen van schermen van 2m hoog (zie kennisdocument gewone dwergvleermuis).

- Werkzaamheden nabij kraam-, winter-, zomer- of paarverblijf, essentiële vlieg- of migratieroutes en foerageergebied worden tijdens de actieve periode uitgevoerd bij daglicht. De actieve periode is globaal van maart tot en met oktober.
- Kappen van een lijnvormige begroeiing die een essentiële vliegroute vormt voor vleermuizen dient gefaseerd te worden uitgevoerd, waarbij geen gaten groter dan 7m kunnen ontstaan. Kap kan pas plaatsvinden wanneer de nieuwe aanplant een minimale kroonbreedte heeft van 2,5 meter en de bomen minimaal 5 meter hoog zijn. Als tijdelijk alternatief voor het functioneren van de vliegroute kunnen schermen worden geplaatst. Zoals beschreven in het kennisdocument gewone dwergvleermuis.

Gewone dwergvleermuis en ruige dwergvleermuis

- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk een individuele boom met een paar- of zomerverblijf van ruige dwergvleermuis en gewone dwergvleermuis te verwijderen, mits dit wordt hersteld en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen. De beste werkperiode is globaal van half augustus tot en met oktober.
- In de directe omgeving van de werklocatie (bij voorkeur binnen 100m) dienen voldoende locaties voor zomer- en paarverblijven beschikbaar te zijn om naar uit te wijken. Of deze dienen te worden aangebracht: Voor elke verblijfplaats die wordt aangetast worden minimaal 4 verblijven aangeboden in de vorm van platte, meerlaagse of bolle (alleen voor ruige dwergvleermuis) vleermuiskasten. Dit dient te worden uitgevoerd op de wijze zoals omschreven in het kennisdocument van de betreffende soort.
 - Voor deze voorzieningen dient minimaal 3 maanden gewenningstijd in de actieve periode te worden geboden.
 - Bij de tijdelijk niet beschikbare locaties worden tijdelijk werende voorzieningen aangebracht een week voorafgaand aan de werkzaamheden (bv. Vleermuis exclusion flaps).
 - Duurzame rust- en voortplantingslocaties dienen te worden gecreëerd met een vleermuisvriendelijk bosbeheer, waarbij actief ingezet wordt op behoud van bomen met holtes.

Maatregelen vogels

Alle soorten

- A** Bomen en struiken met nestlocaties en/of vaste rustplaatsen van vogels, en de directe leefomgeving die rust en beschutting biedt, worden gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden. Verstoring van broedgevallen dient voorkomen te worden.
- Het vellen of rooien van bomen wordt uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode(n). Houtige begroeiingen met tijdelijke nesten van algemene soorten mogen buiten de broedperiode worden verwijderd wanneer er alternatieve (broed)mogelijkheden in de directe omgeving beschikbaar zijn.
 - Werkzaamheden mogen alléén tijdens het broedseizoen worden uitgevoerd, mits uit controle is komen vast te staan dat zich in de boom/bomen of in de directe omgeving geen broedgevallen van vogels bevinden.
 - Voor vellings- en sleepwerkzaamheden in de buurt van een boom waarin een in gebruik zijnde jaarrond beschermde vogelnest is vastgesteld, moet een afstand van minstens 75 meter tot die boom worden aangehouden om de kans op verstoring van het nest of verontrusting van de vogels tot een minimum te beperken.
 - Werkzaamheden moeten plaatsvinden onder begeleiding van een ecologisch deskundige.

- Bomen met 'nesten van jaarrond beschermde vogels' zijn ook buiten het broedseizoen beschermd. Deze bomen en de directe omgeving ervan (tot 75 meter) mogen niet worden geveld.

Roek en uilen exclusief bodem broedende soorten zoals kiekendieven en velduil

- A** Nestbomen en de directe omgeving markeren en ontzien zodat deze locatie zijn functie als broed- en rustlocatie behoudt. Voor ransuilen geldt het behoud van roestplaatsen in de winterperiode. Verstoring van broedgevallen dient voorkomen te worden.

Buizerd en havik

- A** Bomen met nesten van buizerd of havik, markeren en behouden. Verstoring van broedgevallen dient voorkomen te worden.
- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk 1 nestlocatie per gemeente per jaar aan te tasten, mits binnen het territorium voldoende alternatief broedhabitat beschikbaar is en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen. Werkzaamheden worden uitgevoerd of aangevangen buiten het broedseizoen welke globaal loopt van februari tot en met augustus
- Binnen het territorium zijn voldoende alternatieve nestlocaties beschikbaar in de vorm van bestaande horsten, verlaten nesten van andere roofvogelsoorten, kraaiennesten (buizerd) of broedhabitat in de vorm van hoge bomen met stevige takconstructies.
 - Alternatieve nesten of broedhabitat bevinden zich op verstoringsvrije plaatsen

Zeldzame soorten, vogels die jaarlijks naar hetzelfde gebied terugkeren en/of specifieke eisen stellen aan hun broedlocaties

Broedlocaties van deze soorten kunnen een jaarrond beschermde status krijgen wanneer uit de omgevingscheck blijkt dat alternatieve broed- of rustgelegenheid onvoldoende aanwezig is. Zie hiervoor de jaarrond beschermde vogellijst van het bevoegd gezag (rijk of provincie) categorie 5 of 'alternatieven/omgevingscheck noodzakelijk.

- A** Groenelementen die een essentiële functie (tijdelijke broed- en rustgelegenheid, voedsel en dekking) vervullen en waarvoor geen alternatief in de omgeving beschikbaar is, moeten behouden blijven. Dit betreft bv. dikke loofbomen in gebruik als nestgelegenheid door zwarte specht. De elementen die behouden moeten blijven dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Maatregelen amfibieën en reptielen

Alle soorten

- A** In houtige begroeiing vinden geen werkzaamheden plaats in essentieel leefgebied van amfibieën en reptielen. Een ecologisch deskundige markeert deze leefgebieden en deze worden ontzien.
- Werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september of het begin van de voortplantingsperiode. De voortplantingsperiode is in april en mei. Als het geen houtige begroeiing langs het voortplantingswater betreft en de soort op de betreffende werklocatie afwezig is, mag voor amfibieën ook gewerkt worden in de voortplantingsperiode van de betrokken soort. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Het gaat hierbij enkel om het verwijderen van enkele bomen of struiken in leefgebied van amfibieën en reptielen mits voldoende dekking,

schuilmogelijkheden en overwinteringsmogelijkheden voor soorten behouden blijven.

- Wanneer het risico bestaat dat amfibieën en reptielen de beplanting als winterverblijfplaats gebruiken, mogen in de periode van 1 oktober tot en met maart geen stronken worden verwijderd of andere bodemwerkzaamheden worden uitgevoerd. Ook insporing van de bodem moet worden voorkomen. Houtrillen, boomstronken en bladhopen moeten worden ontzien. Deze elementen dienen door een ecologisch deskundige te worden gemarkeerd.
- Voor deze werkzaamheden moet door een ecologisch deskundige een plan op maat worden gemaakt.
- Werkzaamheden in beplanting kunnen worden uitgevoerd wanneer aanwezige schuilmogelijkheden en dekking voor amfibieën en reptielen aanwezig blijven, bijvoorbeeld door het aanbrengen van takkenrillen, houtstapels of het laten liggen van stronken hout. Aandachtsoorten zijn heikikker, kamsalamander, boomkikker, vroedmeesterpad, en ringslang. Ook moeten voor reptielen als ringslang en hazelworm aanwezige structuurrijke vegetatie met open plekken behouden blijven. De ecologisch deskundige stelt hiervoor een plan op.

Boomkikker

- A** In leefgebied van boomkikker worden geen werkzaamheden uitgevoerd.

Ringslang

- A** Broeihopen van ringslang dienen bij kapwerkzaamheden te worden gespaard. Deze dienen te worden gemarkeerd door een ecologisch deskundige. Ook de bomen in de directe omgeving van broeihopen dienen niet te worden gekapt, om beschutting, dekking en voedsel voor jonge ringslangen te behouden. Ook de verbinding met overig leefgebied dient in stand te worden gehouden.
- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk een broeihoop aan te tasten, mits dit wordt hersteld en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen.
- Aantasting van een broeihoop is enkel toegestaan buiten de periode dat deze voor voortplanting of overwintering gebruikt wordt. De beste maanden hiervoor zijn half april tot en met half juni.
 - Voorafgaand aan de aantasting, dienen minimaal 2 nieuwe broeihopen te worden gerealiseerd in het leefgebied. De hoop bestaat uit kruidig materiaal, bladeren, takken en paardenmest of vergelijkbaar. De broeihopen liggen altijd in de buurt van water, in of naast struweel of ruigte en een deel van de dag in de zon. De hoop is 2-3m breed en minimaal 1m hoog en is luchtig en vochtig

Alpenwatersalamander

- A** Zie maatregelen onder 'alle soorten'.
- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk 1 voortplantingswater per gemeente per jaar aan te tasten, mits dit weer volledig wordt hersteld en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen.
- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de voortplantingsperiode welke globaal loopt van februari tot en met half september.
 - Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt een nieuw voortplantingswater aangelegd binnen bestaand leefgebied, op maximaal 400m van het oorspronkelijke voortplantingswater.

- Dit voortplantingswater is ondiep, maar waterhoudend in de voortplantingsperiode, met flauwe oevers en vrij van vissen. De omvang is minimaal vergelijkbaar met het oorspronkelijke voortplantingswater.
- In de omgeving van het voortplantingswater is voldoende dekking aanwezig.

Rugstreepad

- A** Zie maatregelen onder 'alle soorten'.
- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk 1 voortplantingswater tot een maximale lengte van 500m, met bijbehorend landhabitat per deelpopulatie per jaar aan te tasten, mits dit weer volledig wordt hersteld.
- Werkzaamheden starten buiten de kwetsbare voortplantings- en winterrustperiode. Bij voorkeur werken in de periode half augustus tot en met september.
 - Indien werkzaamheden plaats vinden in de gebruikperiode en dieren aanwezig kunnen zijn: dieren tijdelijk weren met een amfibieënscherm in combinatie met vangen en verplaatsen naar geschikt leefgebied buiten de invloedsfeer van de werkzaamheden.
 - Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt een nieuw voortplantingswater aangelegd binnen bestaand leefgebied, op maximaal 400m van het oorspronkelijke voortplantingswater.
 - Dit voortplantingswater is ondiep, maar waterhoudend in de voortplantingsperiode, met flauwe oevers en vrij van vissen. De omvang is minimaal vergelijkbaar met het oorspronkelijke voortplantingswater.
 - Het landhabitat rondom het voortplantingswater bestaat uit een onbeschaduwde laagbegroeide vegetatie, met een vergraafbare bodem en andere schuilmogelijkheden. Er dienen locaties boven het grondwaterniveau en vorstvrij aanwezig te zijn om de winter door te brengen.

Maatregelen vlinders

Voor de benoemde soorten dient een schouwing te worden gedaan volgens protocol DVS. De schouwing vindt plaats in de periode juni en juli of de eitjes worden vastgesteld in de winter.

Alle soorten

- A** Bij waardplanten (bomen, struiken) met poppen, rupsen of eitjes en essentiële voedselplanten van beschermde vlinders geen werkzaamheden uitvoeren. De beschermingszone dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Ook omliggende houtige vegetatie die voor windluwte en temperatuurbuffering zorgt, dient te worden gespaard. Gefaseerd werken.

Sleedoornpage

- A** Zie maatregelen onder 'alle soorten'.
- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) kunnen 1 of enkele struiken worden verplaatst of verwijderd mits in de directe omgeving voldoende geschikt sleedoornstruweel voor sleedoornpage behouden blijft. Takken met eitjes worden verplaatst naar sleedoornstruiken in de directe omgeving. Daarnaast is het ook van belang nieuwe sleedoorn aansluitend op het bestaande leefgebied van de sleedoornpage aan te planten.

4.4.3 Graafwerkzaamheden

De graafwerkzaamheden omvatten tevens werkzaamheden ten aanzien van kabels en leidingen, het verlagen van bermen en het plaatsen van faunakerende rasters en faunatunnels.

Algemeen geldt dat onder graven ook het herstellen van de oorspronkelijke situatie aan de orde is: graafschade voorkomen en verdichting op orde brengen rekening houdend met de ecologische waarde van de berm.

In onderstaande tabel is opgenomen voor welke beschermde soorten dit werkprotocol en de onderstaande maatregelen van toepassing zijn. Ook is voor de afzonderlijke soorten aangegeven of overtredingen moeten worden voorkomen of dat de overtreding zoveel mogelijk moet worden beperkt. In alle gevallen is een vergunning nodig bij het aantasten of wezenlijk verstoren van de functionaliteit van een vaste rust- en verblijfplaats.

▼ soortgroep	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Gg. zoogdieren			voorkomen: bunzing, das, hermelijn, molmuis, wezel
Vleermuizen		voorkomen: vleermuizen (algemeen benoemd)	
Vogels	voorkomen: broedvogels Beperken: buizerd		
Amfibieën		voorkomen: boomkikker, heikikker, poelkikker, vroedmeesterpad beperken: rugstreeppad	voorkomen: kamsalamander en vinpootsalamander beperken: alpenwatersalamander
Reptielen		voorkomen: zandhagedis	beperken: ringslang
Ongewervelden			voorkomen: donker pimperlblauwtje, veldparelmoervlinder, gras/bermgebonden insecten

Beheertype

- Wegbermen: schraalgrasland, ruigte, recreatiegras, zoomvegetatie, dijken, onderhoudspaden, (uit)zichthoeken, bebakeningsstroken, ecologische berm, heischrale vegetaties.

Planning

- Op plaatsen waar beschermde soorten aanwezig zijn, wordt het moment van uitvoering van de werkzaamheden afgestemd op de kwetsbare perioden van deze soorten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van onderstaande risicokalender (Tabel 4.10). Voor een juiste interpretatie van deze risicokalender wordt verwezen naar de algemene inleiding van dit hoofdstuk (paragraaf 4.2.2).
- Op plaatsen waar zich beschermde ongewervelden, amfibieën, reptielen en zoogdieren bevinden, geschiedt het verwijderen van vegetatie buiten de overwinteringsperiode, de voortplantingsperiode en de trekperioden van

deze soorten door te werken buiten de kwetsbare perioden zoals opgenomen in de risicokalender van dit werkprotocol

Tabel 4.10 Risicokalender graafwerkzaamheden

maand ► ▼ soortgroep	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
Gg. zoogdieren												
Vogels												
Amfibieën	2	2	2	2	2	5	5	5	5	5	5	5
Reptielen	2	2	2	2	2	5	5	5	5	5	5	5
Ongewervelden												

² migratie (tussen verblijfplaatsen)

⁵ paarverblijfplaatsen/migratie

Algemene maatregelen

- Van tevoren ongeschikt maken van het terrein door middel van maaien, kan het doden en verwonden van deze soorten voorkomen
- De rijsnelheid van materieel wordt zo afgesteld dat dieren zo veel mogelijk kunnen vluchten. Bij voorkeur wordt stapvoets gereden. Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.
- Werkzaamheden worden zoveel mogelijk vanaf één kant uitgevoerd. Hierdoor hebben dieren de gelegenheid om te vluchten naar een locatie waar voldoende dekking aanwezig is en alternatief leefgebied beschikbaar is.
- Met betrekking tot de uitvoeringsmethode en toegepast materieel kiezen voor de methode die de minst mogelijke verstoring veroorzaakt.
- Bij voorkeur bij daglicht werken. Indien dat niet mogelijk is dient lichtverstoring voorkomen te worden.

Maatregelen grondgebonden zoogdieren

Alle soorten

- A** Er vinden geen werkzaamheden plaats in essentiële leefgebieden en routes van grondgebonden zoogdieren. Een ecologisch deskundige dient dit areaal te bepalen en dient de leefgebieden en essentiële routes te markeren. Versnippering van het leefgebied en barrièrewerking dienen te worden voorkomen.
- Als het gaat om het graven van sleuven ten behoeve van leidingwerk, moet voorkomen worden dat dieren tijdens migratie in de sleuf kunnen vallen en er niet meer uit kunnen komen. Dit is bijvoorbeeld mogelijk door het plaatsen van rasters of geleidingsschermen.

Bunzing, hermelijn, en wezel

- B** Het is mogelijk enkele rustplaatsen van bunzing, hermelijn en wezel aan te tasten buiten de voortplantingsperiode. Indien soorten niet zijn vrijgesteld, dient sprake te zijn van een aantoonbare noodzaak (met geldig belang en alternatievenafweging) en dient de rustplaats te worden hersteld. De voortplantingsperiode is globaal van maart tot en met augustus. Per situatie dient door een ecologisch deskundige te worden beoordeeld of het nodig is nieuwe schuilmogelijkheden te creëren door bijvoorbeeld de aanleg van takkenrillen. Eventueel aanwezige dieren dienen de gelegenheid te krijgen voor de werkzaamheden weg te kunnen vluchten.

Maatregelen (broed)vogels

Alle soorten

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd bij nesten, rustplaatsen en essentieel foerageergebied van vogels, tenzij door onderzoek is vastgesteld dat zich op het terrein geen broedgevallen van vogels (meer) bevinden of geborgd wordt dat geen negatief effect optreedt ten aanzien van rustplaatsen, essentieel foerageergebied of nesten. Een ecologisch deskundige beoordeelt of dit het geval is. Bij werkzaamheden in de omgeving hiervan dient verstoring te worden voorkomen door het aanbrengen van beschermingszone op basis van verstoringsvrije afstand. Verstoring kan deels worden voorkomen voor afschermen van licht, beweging of geluid. Graafwerkzaamheden vinden bij voorkeur plaats buiten de kwetsbare periode (het broedseizoen) van vogels.
- Voor graafwerkzaamheden in de nabijheid van (actieve) roofvogelnesten dient in de broedperiode een afstand van ten minste 75 meter te worden aangehouden.
 - Bij de tijdelijke opslag van grond moet worden voorkomen dat soorten als oeverzwaluw gaan nestelen in de taluds. Dit kan door middel van het toepassen van flauwe taluds (> 1:3).
 - Locaties met tijdelijke nesten van algemene soorten, mogen buiten de broedperiode worden omgevormd wanneer er alternatieve (broed) mogelijkheden in de directe omgeving beschikbaar zijn.

Zeldzame soorten, vogels die jaarlijks naar hetzelfde gebied terugkeren en/of specifieke eisen stellen aan hun broedlocaties

- Groenelementen die een essentiële functie (broed- en rustgelegenheid, voedsel en dekking) vervullen en waarvoor geen alternatief in de omgeving beschikbaar is, moeten behouden blijven. Dit betreft bv. een heideterrein met tapuit. De elementen die behouden moeten blijven dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Maatregelen vleermuizen

Alle soorten

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in essentieel foerageergebied van vleermuizen.
- Er worden alleen (tijdelijk) werkzaamheden verricht buiten de gebruiksperiode (bv. werken in de winterperiode en overdag). Na de werkzaamheden is het gebied weer beschikbaar als foerageergebied.

Maatregelen reptielen en amfibieën

Alle soorten

- A** Er vinden geen werkzaamheden plaats in essentieel leefgebied van amfibieën en reptielen. Een ecologisch deskundige dient dit areaal te bepalen en dient de leefgebieden te markeren. Versnippering van het leefgebied en barrièrewerking dienen te worden voorkomen.
- Plaatsen van amfibieschermen tijdens de uitvoering van de werkzaamheden ter voorkoming van het betreden van het werkgebied door beschermde amfibieën, reptielen en andere kleine soorten.

Alpenwatersalamander

- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk 1 voortplantingswater per gemeente per jaar aan te tasten, mits dit weer volledig wordt hersteld en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen.
- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de voortplantingsperiode welke globaal loopt van februari tot en met half september.

- Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt een nieuw voortplantingswater aangelegd binnen bestaand leefgebied, op maximaal 400m van het oorspronkelijke voortplantingswater.
- Dit voortplantingswater is ondiep, maar waterhoudend in de voortplantingsperiode, met flauwe oevers en vrij van vissen. De omvang is minimaal vergelijkbaar met het oorspronkelijke voortplantingswater.
- In de omgeving van het voortplantingswater is voldoende dekking aanwezig.

Rugstreepad

- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk 1 voortplantingswater tot een maximale lengte van 500m, met bijbehorend landhabitat per deelpopulatie per jaar aan te tasten, mits dit weer volledig wordt hersteld.
- Werkzaamheden starten buiten de kwetsbare voortplantings- en winterrustperiode. Bij voorkeur werken in de periode half augustus tot en met september.
 - Indien werkzaamheden plaats vinden in de gebruikperiode en dieren aanwezig kunnen zijn: dieren tijdelijk weren met een amfibieënscherm in combinatie met vangen en verplaatsen naar geschikt leefgebied buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden.
 - Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt een nieuw voortplantingswater aangelegd binnen bestaand leefgebied, op maximaal 400m van het oorspronkelijke voortplantingswater.
 - Dit voortplantingswater is ondiep, maar waterhoudend in de voortplantingsperiode, met flauwe oevers en vrij van vissen. De omvang is minimaal vergelijkbaar met het oorspronkelijke voortplantingswater.
 - Het landhabitat rondom het voortplantingswater bestaat uit een onbeschaduwde laagbegroeide vegetatie, met een vergraafbare bodem en andere schuilmogelijkheden. Er dienen locaties boven het grondwaterniveau en vorstvrij aanwezig te zijn om de winter door te brengen.

Ringslang

- A** Broeihopen van ringslang dienen te worden gespaard. Deze dienen te worden gemarkeerd door een ecologisch deskundige. Ook de directe omgeving van broeihopen dient niet te worden bewerkt, om beschutting, dekking en voedsel voor jonge ringslangen te behouden. Ook de verbinding met overig leefgebied dient in stand te worden gehouden.
- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk een broeivoer aan te tasten, mits dit wordt hersteld en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen.
- Aantasting van een broeivoer is enkel toegestaan buiten de periode dat deze voor voortplanting of overwintering gebruikt wordt. De beste maanden hiervoor zijn half april tot en met half juni.
 - Voorafgaand aan de aantasting, dienen minimaal 2 nieuwe broeihopen te worden gerealiseerd in het leefgebied. De hoop bestaat uit kruidig materiaal, bladeren, takken en paardenmest of vergelijkbaar. De broeihopen liggen altijd in de buurt van water, in of naast struweel of ruigte en een deel van de dag in de zon. De hoop is 2-3m breed en minimaal 1m hoog en is luchtig en vochtig.

Wanneer na het graven nog andere werkzaamheden moeten plaatsvinden op de vergraven locatie, dan worden maatregelen genomen om te voorkómen dat hervestiging van beschermde soorten op het terrein kan optreden. Dit gebeurt als volgt:

- Locaties waar de kans bestaat dat beschermde amfibieën (bijvoorbeeld rugstreepad) het bouwrijpe terrein (opnieuw) kunnen koloniseren, worden

uitgerasterd (met amfibieënraaster). Dergelijke werende maatregelen dienen door een ecologisch deskundige regelmatig gecontroleerd te worden, geconstateerde afwijkingen (openingen, beschadigingen, e.d.) worden direct gemeld en direct gerepareerd of hersteld (d.w.z. op dezelfde dag).

- Het vrijhouden van het terrein van beplantingen, bijvoorbeeld door het terrein kaal te houden of dagelijks te gebruiken. Dit voorkomt voor een belangrijk deel de kolonisatie van het terrein door beschermde soorten.
- Andere methoden om te zorgen dat beschermde soorten zich niet (opnieuw) vestigen zijn het terrein tijdelijk kaal en vlak houden, het voorkomen van stagnatie van water of dagelijks te verstoren. Verstoren mag alleen worden toegepast ter voorkoming van de vestiging van soorten, maar niet ter bestrijding van al aanwezige soorten.

Vlinders

Alle soorten

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd in essentieel leefgebied. Een ecologisch deskundige dient te bepalen welke begroeiing van essentieel belang is voor deze soorten en behouden moeten blijven (waardplanten en nectarplanten).

Libellen

Alle soorten

- A** In leefgebied van libellensoorten worden geen werkzaamheden uitgevoerd bij kruidige begroeiingen langs voortplantingswater of andere kruidige begroeiing in het leefgebied die een essentiële rol vervullen als foerageerlocatie. Een ecologisch deskundige dient te bepalen welke elementen behouden moeten blijven.

4.4.4 *Afdammen, dempen en graven aan wateren, sloten en kleine watergangen, poelen of vijvers*

Hieronder vallen alle graafwerkzaamheden aan watergangen, waterpartijen en vaarwegen. Bij graafwerkzaamheden aan vaarwegen en watergangen is dit inclusief het afdammen, leegpompen en (gedeeltelijk) dempen van sloten, kleine watergangen, poelen en vijvers. Wanneer het een nieuwe watergang betreft moet de locatie en inrichting hiervan in samenspraak met een ecologisch deskundige worden bepaald, zodat deze in de toekomst kan functioneren als nieuw leefgebied voor beschermde soorten. Wanneer beschermde planten alsook waardplanten voor vlinders lokaal in hun voorkomen bedreigd worden, worden aanvullende maatregelen genomen om dit te voorkomen.

In onderstaande tabel is opgenomen voor welke beschermde soorten dit werkprotocol en de onderstaande maatregelen van toepassing zijn. Ook is voor de afzonderlijke soorten aangegeven of overtredingen moeten worden voorkomen of dat de overtreding zoveel mogelijk moet worden beperkt. In alle gevallen is een vergunning nodig bij het aantasten of wezenlijk verstoren van de functionaliteit van een vaste rust- en verblijfplaats.

▼ soortgroep	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Vleermuizen		voorkomen: vleermuizen (algemeen benoemd)	
Vogels	voorkomen: watergebonden broedvogels		
Amfibieën		beperken: Rugstreeppad	voorkomen: amfibieën (algemeen benoemd) Beperken: alpenwatersalamander
Reptielen			beperken: ringslang
Vissen			voorkomen: vissen (algemeen benoemd)

Beheertype

- Watergangen inclusief oevers: natte delen sloot, zaksloot, natuurvriendelijke oevers.
- Waterpartijen inclusief oevers: poelen, meren (voor zover een scheepvaartkundige functie).
- Vaarwegen inclusief oevers: kanalen.

Planning

- Op plaatsen waar beschermde soorten aanwezig zijn, wordt het moment van uitvoering van de werkzaamheden afgestemd op de kwetsbare perioden van deze soorten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van onderstaande risicokalender (Tabel 4.11). Voor een juiste interpretatie van deze risicokalender wordt verwezen naar de algemene inleiding van dit hoofdstuk (paragraaf 4.2.2).

Tabel 4.11 Risicokalender afdammen, dempen en graven aan wateren, sloten en kleine watergangen, poelen of vijvers

maand ► ▼ soortgroep	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
Vogels												
Vissen												
Amfibieën	2	2	2	2	2	5	5	5	5	5	5	5
Reptielen	2	2	2	2	2	5	5	5	5	5	5	5

² migratie (tussen verblijfplaatsen)

⁴ paarverblijfplaatsen/migratie

Algemene maatregelen

- Bij voorkeur bij daglicht werken. Indien dat niet mogelijk is dient lichtverstoring voorkomen te worden.
- De rijnsnelheid van materieel wordt zo afgesteld dat dieren zo veel mogelijk kunnen vluchten. Bij voorkeur wordt stapvoets gereden. Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.
- Werkzaamheden worden zoveel mogelijk vanaf één kant uitgevoerd. Hierdoor hebben dieren de gelegenheid om te vluchten.
- Met betrekking tot de uitvoeringsmethode en toegepast materieel kiezen voor de methode die de minst mogelijke verstoring veroorzaakt.
- Wanneer zich beschermde soorten bevinden in watergangen/waterpartijen/vaarwegen, worden voor aanvang van de werkzaamheden ten behoeve van het dempen van deze beheertypen eerst nieuwe watergangen/waterpartijen/vaarwegen gegraven welke qua profiel of ecologisch beter aansluiten bij de betreffende soort.
- De nieuwe watergangen moeten (kunnen) functioneren als leefgebied voor de beschermde soorten voordat de watergangen gedempt worden. Functionaliteit van nieuwe watergang moet aangetoond kunnen worden. Locatie en inrichting nieuwe watergang worden in samenspraak met een ecologische deskundige bepaald.
- Om watergangen geschikt te maken, is het te adviseren om (een deel van) de aanwezige waterbodem en vegetatie van de te dempen watergang te verplaatsen naar de nieuw aangelegde watergang. Indien de functionaliteit van het leefgebied niet kan worden gewaarborgd moet vergunning worden aangevraagd.

Maatregelen vogels

Alle soorten

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd bij nesten, rustplaatsen en essentieel foerageergebied van vogels, tenzij door onderzoek is vastgesteld dat zich op het terrein geen broedgevallen van vogels (meer) bevinden of geborgd wordt dat geen negatief effect optreedt ten aanzien van rustplaatsen, essentieel foerageergebied of nesten. Een ecologisch deskundige beoordeelt of dit het geval is. Bij werkzaamheden in de omgeving hiervan dient verstoring te worden voorkomen door het aanbrengen van beschermingszone op basis van verstoringvrije afstand. Verstoring kan deels worden voorkomen voor afschermen van licht, beweging of geluid. Graafwerkzaamheden vinden bij voorkeur plaats buiten de kwetsbare periode (het broedseizoen) van vogels.
- Werkzaamheden vinden bij voorkeur plaats buiten de kwetsbare periode (het broedseizoen) van vogels. Hierbij moet rekening worden gehouden met laat broedende vogels als meerkoet.

- Voor graafwerkzaamheden in de nabijheid van roofvogelnesten in de broed periode dient een afstand van ten minste 75 meter te worden aangehouden.
- Jaarrond beschermde nesten van vogels mogen niet worden aangetast. Indien dit aan de orde is, dan is voor de werkzaamheden een vergunning noodzakelijk.

Maatregelen vleermuizen

Alle soorten

- A** Werkzaamheden worden niet uitgevoerd op essentiële foerageerlocaties of essentiële vliegroutes van vleermuizen.
- Werkzaamheden op essentiële foerageerlocaties of essentiële vliegroutes worden uitgevoerd buiten de actieve gebruikperiode. De actieve periode is van april tot en met oktober. Essentiële foerageergebieden van vleermuizen blijven hierbij behouden en vliegroutes kunnen weer functioneren na uitvoering van de werkzaamheden.
 - Geringe aantasting van begroeiingen langs het water kan wel in de actieve periode van vleermuizen worden uitgevoerd bij daglicht, mits er voldoende (kunstmatige) beschutting of beschaduwing beschikbaar blijft. De actieve periode is van april tot en met oktober. Bijvoorbeeld door bij een watergang de oevervegetatie aan één zijde te bewerken. Hierbij geen kunstverlichting gebruiken en de (aan)vliegroute vrij van belemmeringen houden.

Maatregelen vissen

Alle soorten

- A** In het leefgebied van beschermde vissoorten worden geen werkzaamheden uitgevoerd.
- Indien beschermde vissoorten aanwezig zijn, moet voor het dempen of afdammen van een watergang altijd een vergunning worden aangevraagd.
- Indien geen beschermde soorten aanwezig zijn, wordt bij het dempen van een watergang het water één richting uitgedreven naar een naastliggende sloot, opdat aanwezige vissen kunnen ontsnappen. Deze maatregel kan alleen worden toegepast, indien de aangrenzende sloot of watergang geschikt alternatief habitat vormt. Als dit niet het geval is, moeten de aanwezige soorten worden weggevangen en verplaatst naar een geschikte habitat.
 - Werkzaamheden worden bij voorkeur uitgevoerd in september of oktober. Dat wil zeggen na de voortplantingsperiode van vissen en vóór de periode dat vissen minder actief zijn als gevolg van lage temperaturen. Dit is ook buiten de periode dat nog visbroed aanwezig kan zijn, welke kwetsbaar is in dit vroege levensstadium. Wanneer dit niet mogelijk is én wanneer er schade aan beschermde soorten wordt veroorzaakt dient een vergunning aangevraagd te worden.
 - In het geval het niet mogelijk is om het water één richting op te drijven (bijv. het dempen van een vijver of een solitaire poel), dan wordt de waterdiepte verlaagd en de niet beschermde vissen en overige fauna worden verplaatst naar geschikt leefgebied (zorgplicht).

Maatregelen amfibieën

Alle soorten

- A** Werkzaamheden worden niet uitgevoerd in leefgebied van amfibieën.
- Voor soorten die overwinteren op land vinden herprofilingswerkzaamheden en achterstallig onderhoud plaats buiten de soortspecifieke voortplantingsperiode. Globaal is de geschikte werkperiode oktober tot en met februari. De exacte periode dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. Na afloop van de werkzaamheden is de locatie weer geschikt voor de soort (behoud functionaliteit).

Voor soorten die jaarrond in water leven vinden

herprofilingswerkzaamheden en achterstallig onderhoud buiten de kwetsbare voortplantingsperiode en winterperiode plaats. Globaal is de geschikte werkperiode september tot en met oktober.

Bij deze werkzaamheden wordt maximaal 50% van de watergang per jaar bewerkt. De herprofilering en uit te voeren onderhoud mag geen afbreuk doen aan de voortplantingsmogelijkheden van de watergang voor amfibieën. Daarvoor dienen relevante (a)biotische factoren behouden te blijven zoals aanwezigheid van ondiepe zones, afwezigheid van vis, begroeide oevers. Er worden amfibieschermen gebruikt om te voorkomen dat soorten op de werklocatie terechtkomen. Na de werkzaamheden is 100% van het leefgebied weer beschikbaar.

- Bij het leegpompen van een watergang of waterpartij met beschermde amfibieën worden amfibieën tijdig weggevangen en in de directe omgeving in een geschikt biotoop overgeplaatst.
- Bij het dempen van een watergang wordt het water één richting uitgedreven naar een naastliggende sloot, opdat aanwezige amfibieën kunnen ontsnappen. Deze maatregel kan alleen worden toegepast, indien de aangrenzende sloot of watergang geschikt alternatief habitat vormt. Als dit niet het geval is, moeten de aanwezige soorten worden weggevangen en verplaatst naar een geschikte habitat.

Alpenwatersalamander

B Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk 1 voortplantingswater per gemeente per jaar aan te tasten, mits dit weer volledig wordt hersteld en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen.

- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de voortplantingsperiode welke globaal loopt van februari tot en met half september.
- Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt een nieuw voortplantingswater aangelegd binnen bestaand leefgebied, op maximaal 400m van het oorspronkelijke voortplantingswater.
- Dit voortplantingswater is ondiep, maar waterhoudend in de voortplantingsperiode, met flauwe oevers en vrij van vissen. De omvang is minimaal vergelijkbaar met het oorspronkelijke voortplantingswater.
- In de omgeving van het voortplantingswater is voldoende dekking aanwezig.

Rugstreeppad

B Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk 1 voortplantingswater tot een maximale lengte van 500m, per deelpopulatie per jaar aan te tasten, mits dit weer volledig wordt hersteld.

- Werkzaamheden starten buiten de kwetsbare voortplantings- en winterrustperiode. Bij voorkeur werken in de periode half augustus tot en met september.
- Indien werkzaamheden plaatsvinden in de gebruiksperiode en dieren aanwezig kunnen zijn: dieren tijdelijk weren met een amfibieënscherm in combinatie met vangen en verplaatsen naar geschikt leefgebied buiten de invloedsfeer van de werkzaamheden.
- Voorafgaand aan de werkzaamheden wordt een nieuw voortplantingswater aangelegd binnen bestaand leefgebied, op maximaal 400m van het oorspronkelijke voortplantingswater.

- Dit voortplantingswater is ondiep, maar waterhoudend in de voortplantingsperiode, met flauwe oevers en vrij van vissen. De omvang is minimaal vergelijkbaar met het oorspronkelijke voortplantingswater.
- Het landhabitat rondom het voortplantingswater bestaat uit een onbeschaduwde laagbegroeide vegetatie, met een vergraafbare bodem en andere schuilmogelijkheden. Er dienen locaties boven het grondwaterniveau en vorstvrij aanwezig te zijn om de winter door te brengen.

Maatregelen reptielen

Alle soorten

- A** Oevers welke worden gebruikt als zon- en rustlocatie of in gebruik zijn als voortplantingsbiotoop worden bepaald door een ecologisch deskundige. Op basis van functionaliteit en verstoringvrije afstand wordt een beschermingszone gehanteerd. Werkzaamheden alleen buiten deze zone uitvoeren.
- Werkzaamheden worden bij voorkeur uitgevoerd in de winterrustperiode. De winterrustperiode is van oktober tot en met maart. Werkzaamheden in de actieve periode (buiten de winterrust) zijn toegestaan als voortplantingslocaties ontbreken en als er sprake is van niet essentieel leefgebied. Bodemmateriaal op de niet gemarkeerde oevers deponeren. Reptielen moeten de gelegenheid krijgen uit eigen beweging de werklocatie te verlaten. Materiaal, voertuigen en bodemmateriaal worden niet op oevers waar reptielen voorkomen gedeponed.
 - Bij het dempen van een watergang moet door een ecologisch deskundige worden beoordeeld of voldoende leefgebied voor reptielen over blijft. Indien dat niet het geval is, moet bestaand leefgebied worden verbeterd of nieuwe wateren worden gegraven.
 - Er worden amfibieschermen gebruikt om te voorkomen dat soorten op de werklocatie terecht komen. Na de werkzaamheden is 100% van het leefgebied weer beschikbaar.

Ringslang

- A** Broeihopen van ringslang dienen te worden gespaard. Deze dienen te worden gemarkeerd door een ecologisch deskundige. Ook de directe omgeving van broeihopen dient niet te worden bewerkt, om beschutting, dekking en voedsel voor jonge ringslangen te behouden. Ook de verbinding met overig leefgebied dient in stand te worden gehouden.
- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk een broeihoop aan te tasten, mits dit wordt hersteld en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen.
- Aantasting van een broeihoop is enkel toegestaan buiten de periode dat deze voor voortplanting of overwintering gebruikt wordt. De beste maanden hiervoor zijn half april tot en met half juni.
 - Voorafgaand aan de aantasting, dienen minimaal 2 nieuwe broeihopen te worden gerealiseerd in het leefgebied. De hoop bestaat uit kruidig materiaal, bladeren, takken en paardenmest. De broeihopen liggen altijd in de buurt van water, in of naast struweel of ruigte en een deel van de dag in de zon. De hoop is 2-3m breed en minimaal 1m hoog en is luchtig en vochtig.

4.4.5 *Renovatie van bouw- en kunstwerken*

Hieronder het verbouwen, verduurzamen of renoveren van bouw- en kunstwerken. Bouw- en kunstwerken kunnen van belang zijn voor de volgende soortengroepen: (muur)planten, (broed)vogels (zoals huismus, uilen, zwaluwen, grote gele kwikstaart en spreeuwen, duiven, kauwen en lijsterachtigen), zoogdieren (vleermuizen en steenmarter) en reptielen (muurhagedis) en insecten (bv. kever- en vlindersoorten). Vooral oude gebouwen vormen een geschikt leefgebied of verblijfplaats voor deze soorten. Het dichtmaken van scheuren en open stootvoegen en het vervangen van dakpannen mogen daarom niet zonder onderzoek worden uitgevoerd.

In onderstaande tabel is opgenomen voor welke beschermde soorten dit werkprotocol en de onderstaande maatregelen van toepassing zijn. Ook is voor de afzonderlijke soorten aangegeven of overtredingen moeten worden voorkomen of dat de overtreding zoveel mogelijk moet worden beperkt. In alle gevallen is een vergunning nodig bij het aantasten of wezenlijk verstoren van de functionaliteit van een vaste rust- en verblijfplaats.

▼ soortgroep	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Vaatplanten			voorkomen: muurplanten (schubvaren, groensteelvaren en blaasvaren)
Gg. zoogdieren			beperken: steenmarter voorkomen: boomarter, eikelmuis
Vleermuizen		voorkomen: gewone baardvleermuis, bosvleermuis, Brandt's vleermuis, franjestaart, gewone grootoorvleermuis, grijze grootoorvleermuis, ingekorven vleermuis, kleine dwergvleermuis, laatvlieger, meervleermuis, , tweekleurige vleermuis en watervleermuis beperken: gewone dwergvleermuis en ruige dwergvleermuis	
Vogels	voorkomen: , grote gele kwikstaart, en algemene broedvogels beperken: kerkuil, gierzwaluw, huismus, slechtvalk		
Vissen			voorkomen: vissen (algemeen benoemd)
Amfibieën		voorkomen: overwinterende amfibieën Beperken: rugstreeppad	voorkomen: overwinterende amfibieën
Reptielen		voorkomen: muurhagedis	beperken: ringslang

Beheertype

- Bouw- en kunstwerken: gebouwen, kunstwerken, artistieke kunstwerken, viaducten, bruggen, duikers, oeverconstructies (inclusief oeverbeschoeiing), rotondes, riool, verlichting (zoals het aanpassen van de soort verlichting, verlichting waar deze eerst niet aanwezig was of extra verlichting).

Voorwaarden

- Dit werkprotocol is niet toepasbaar voor de realisatie van nieuwbouw in verband met de beperkte voorspelbaarheid.

Planning

- Op plaatsen waar beschermde soorten aanwezig zijn, wordt het moment van uitvoering van de werkzaamheden afgestemd op de kwetsbare perioden van deze soorten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van onderstaande

risicokalender (Tabel 4.12). Voor een juiste interpretatie van deze risicokalender wordt verwezen naar de algemene inleiding van dit hoofdstuk (paragraaf 4.2.2).

Tabel 4.12 Risicokalender renovatie van bouw- en kunstwerken

maand ► ▼ soortgroep	jan	feb	mrt	apr	mei	juni	juli	aug	sept	okt	nov	dec
Vaatplanten												
Gg. zoogdieren	1	1	1	1	1				3	3	1/3	1/3
Vleermuizen	1	1	1	1	1	2	2	3	3	3	3	3
Vogels												
Vissen												
Amfibieën	2	2	2	2	2	4	4	4	4	4	4	4
Reptielen	2	2	2	2	2							

¹ winterrust/winterverblijfplaats

² migratie (tussen verblijfplaatsen)

³ kraamperiode (zomerverblijfplaatsen/kraamverblijfplaatsen)

⁴ paarverblijfplaatsen/migratie

Algemene maatregelen

De onderstaande opsomming is niet limitatief en gericht op de algemene zorgvuldigheid bij het uitvoeren van de werkzaamheden.

- Bouw- en kunstwerken worden vóór de ingreep onderzocht op het voorkomen van onder meer vogels (bijvoorbeeld uilen, huismussen, (gier)zwaluwen en grote gele kwikstaart), reptielen, steenmarters en vleermuizen. Indien vleermuizen (mogelijk) gebruik maken van het gebouw, is jaarrond onderzoek nodig.
- Het plaatsen van nieuwe verlichtingspunten (b.v. bij renovatiewerkzaamheden) of het aanpassen van de verlichting nabij invlieg-openingen en/of andere functies andere onderdelen van het leefgebied van vleermuizen valt niet onder de vrijstelling van deze gedragscode en moet separaat worden beoordeeld. Indien dit leidt tot negatieve effecten op vleermuizen of functies voor vleermuizen (vaste rust- en/of verblijfplaatsen, vaste vliegroutes of essentieel foerageergebied) dient een vergunning te worden aangevraagd.
- Indien bemaling wordt toegepast, beperken effecten zich mogelijk niet alleen tot de waterlichamen en hun oevers, maar kunnen zij ook effect geven op de ruimere omgeving. Dit moet door een ecologische deskundige worden onderzocht. Bemaling is immers een veel toegepaste werkwijze bij dit soort werkzaamheden.
- Werkzaamheden worden zoveel mogelijk vanaf één kant uitgevoerd. Hierdoor hebben dieren de gelegenheid om te vluchten.
- Met betrekking tot de uitvoeringsmethode en toegepast materieel kiezen voor de methode die de minst mogelijke verstoring veroorzaakt.
- Bij voorkeur bij daglicht werken. Indien dat niet mogelijk is dient lichtverstoring voorkomen te worden.

Maatregelen vaatplanten

Alle soorten

- A** Groeiplaatsen van beschermde planten worden in stand gehouden. Veel muurplanten behoren tot de beschermde soorten. Locaties met beschermde (muur)planten markeren en abiotische omstandigheden zoals temperatuur, de hoeveelheid licht, de aanwezigheid van water, de samenstelling van de voegen of bodem handhaven.

Maatregelen vissen

Alle soorten

- A** Bij werkzaamheden in het water (zoals aan remmingswerken) wordt, indien beschermde vissen voorkomen of op voorhand niet uit te sluiten zijn, buiten de voortplantingsperiode en winterrust van vissen gewerkt (dat wil zeggen van eind augustus tot en met begin november).

Maatregelen grondgebonden zoogdieren

Alle soorten

- A** Bij gebouwen met rust- en voortplantingsplaatsen van beschermde soorten worden geen werkzaamheden uitgevoerd óf worden delen van een gebouw met rust- of voortplantingsplaatsen van deze soorten gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden. Bij beide opties dient verstoring door werkzaamheden in de directe omgeving van deze gebouwen voorkomen te worden.
- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare voortplantingsperiode. De voortplantingsperiode van boommarter en/of steenmarter is van maart tot en met augustus en de winterrustperiode van eikelmuis is van oktober tot en met maart. Pas nadat is vastgesteld dat de rust- en voortplantingsplaatsen zijn verlaten, kan worden gestart met werkzaamheden.
Bij uitvoering van werkzaamheden moet de constructie van de rust- en voortplantingsplaatsen intact en toegankelijk worden gehouden.

Steenmarter

- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk een rust- of voortplantingslocatie aan te tasten, mits deze weer volledig wordt hersteld.
- Buiten de kwetsbare voortplantingsperiode (de voortplantingsperiode is van maart tot en met augustus) kunnen toegangen tot een rust- en voortplantingsplaats worden afgesloten en/of de rust- en voortplantingsplaats ongeschikt worden gemaakt. Hiermee kan de aanwezigheid van de steenmarter bij werkzaamheden worden voorkomen.
 - Voorafgaand aan het afsluiten van de toegangen of ongeschikt maken, dient de afwezigheid door een ecologisch deskundige te worden bevestigd.
 - Bij aantasting van een rustplaats dient altijd beoordeeld te worden of de omgeving voldoende voorziet in alternatieven hierin, dat ook voorziet in de behoefte van de soort om op verschillende plekken te kunnen verblijven. Als de omgeving niet in voldoende alternatieven voorziet, of als er sprake is van een kraamlocatie dienen twee alternatieve verblijven te worden aangeboden in het functionele leefgebied, dit bijvoorbeeld in de vorm van een grote takkenhoop van snoeihout op een rustige plek, eventueel in combinatie met een steenmarterkast.

Maatregelen vleermuizen

Rust- en voortplantingsplaatsen alle soorten

- A** Werkzaamheden uitvoeren buiten de beschermingszone. Verstoring van vleermuizen door werkzaamheden in de directe omgeving van deze gebouwen voorkomen.
- Werkzaamheden uitvoeren buiten de kwetsbare periode, binnen de beschermingszone:

- Op locaties met kraam- en/of winterverblijven werken buiten de kwetsbare periode. De kwetsbare perioden zijn de kraamperiode van mei tot en met juli en winterrustperiode van november tot en met maart.
- In- en uitvliegmogelijkheden blijven toegankelijk.
- De constructie met rust- en voortplantingsplaatsen blijft behouden.
- Er wordt gewerkt zonder apparatuur met grote geluidsbelasting wanneer vleermuizen aanwezig kunnen zijn zodat verstoring wordt voorkomen.
- Wanneer vleermuizen aanwezig kunnen zijn, alleen werken bij daglicht. Indien donkere ruimtes zoals kunstwerken overdag moeten worden belicht, dient de verlichting voor vleermuizen worden afgeschermd.

Gewone dwergvleermuis en ruige dwergvleermuis

- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk kleine zomer-, paar- en winterverblijven van gewone dwergvleermuis en/of ruige dwergvleermuis aan te tasten, mits deze weer volledig worden hersteld.
- Voor gebouwen geldt maximaal 10% van de geschikte gebouwen voor vleermuizen per CBS buurt per jaar per gemeente mag worden aangetast.
 - Minimaal een week voorafgaand aan de werkzaamheden worden gebouwen en werken natuurvrij gemaakt buiten de winterrustperiode van vleermuizen. Hier kan van afgeweken worden bij een lange doorlooptijd van de werkzaamheden, door voorafgaand aan de winterrustperiode werende voorzieningen aan te brengen. Wanneer werkzaamheden worden uitgevoerd in de kraamperiode bij een gebouw die sterke gelijkenissen vertoont met de gebouwen waar kraamverblijven zijn vastgesteld, is het nodig voorafgaand aan het natuurvrij maken een extra controle op aanwezigheid van kraamverblijven uit te voeren. Bij kraamverblijven mogen geen werkzaamheden worden uitgevoerd.
 - In- en uitvliegopeningen en de constructie met oorspronkelijke verblijfplaatsen worden zo snel mogelijk hersteld op dezelfde locatie als het oorspronkelijke gebruik. Wanneer andere materialen worden toegepast dan in de oorspronkelijke situatie, dient voldaan te worden aan de materiaalkeuze zoals omschreven in de 'Maatregelen catalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen' (zie www.rvo.nl/onderwerpen/buiten-werken/gedragscode-regelen).
 - Of er worden permanente voorzieningen aangebracht in de buitenschil van het gebouw, waarbij de karakteristieken van de oorspronkelijke verblijfplaats en invliegopening zoveel mogelijk worden nagebootst. Zie voor aantallen, maatvoering en uitvoering de 'Maatregelen catalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen'.
 - Aanvullend geldt bij het aanbrengen van voorzieningen: wanneer bij meerdere gebouwen binnen een project per CBS buurt per gemeente per jaar kleine zomer- paar- en winterverblijfplaatsen worden aangetast, dienen bovendien minimaal 3 verschillende type voorzieningen binnen het projectgebied voor de soort te worden aangebracht. Deze opgave geldt ook voor grote gebouwen (>500m² dichte gevel en dakoppervlak) met meerdere van dergelijke verblijfplaatsen. De voorzieningen hebben verschillende groottes en oriëntaties:
 - 30% van de voorzieningen bestaat uit 2 type middelgrote ruimtes (>50.000 cm³ of 50 L) die met elkaar verbonden zijn of 1 grote ruimte (>100.000cm³ of 100 L). Van belang is dat de beschikbare ruimtes verschillende klimatologische

- omstandigheden hebben door bijvoorbeeld een verschil in zonoriëntatie en/of materiaalkeuze. Ook kan ervoor gekozen worden 1 grote voorziening te realiseren (>1.000 L).
- Kleine vleermuiskasten (<5.500 cm³ of 5,5 L) mogen maximaal bij 30% van het totaal aan voorzieningen worden toegepast.
 - Tijdens de uitvoering van de werkzaamheden dienen in de directe omgeving van de werklocatie (bij voorkeur binnen 100m) voldoende alternatieve zomer- en paar- en winterverblijven beschikbaar te zijn om naar uit te wijken. Of deze dienen te worden aangebracht, zie hiervoor de 'Maatregelen catalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen'. De vervangende verblijfplaats kan een tijdelijk karakter hebben tot de originele locatie weer toegankelijk is. Voor elke verblijfplaats die wordt aangetast worden minimaal 4 verblijven aangeboden. Vervangende verblijfplaatsen die worden aangebracht dienen minimaal 3 maanden voor het ongeschikt maken van de huidige verblijfplaatsen beschikbaar te zijn.

Vliegroutes alle vleermuissoorten

- A** Bij aanwezigheid van essentiële vliegroutes van vleermuizen door een onderdoorgang of onder bruggen wordt in de periode van november tot en met maart gewerkt. Dit is buiten de gebruiksperiode.
- Werkzaamheden aan bruggen of onderdoorgangen met essentiële vliegroutes van vleermuizen kunnen in de actieve periode van deze soortgroep worden uitgevoerd wanneer:
 - In de avond/nacht een obstakelvrije doorgang (omvang door een ecologisch deskundige te bepalen), onder het plafond/brugdek toegankelijk blijft voor vleermuizen.
 - Er wordt gewerkt zonder apparatuur met grote geluidsbelasting wanneer soorten aanwezig zijn om verstoring te voorkomen.
 - Aanwezige begeleidende begroeiing, richting onderdoorgang of brug blijft behouden.
 - Eventuele verlichting mag de functionaliteit van de essentiële vliegroute niet beperken.

Maatregelen vogels

Alle soorten

- A** Aan gebouwen en werken met rust of voortplantingsplaatsen van beschermde vogelsoorten worden geen werkzaamheden uitgevoerd óf worden deze delen gemarkeerd en ontzien tijdens de werkzaamheden. Bij werkzaamheden aan gebouwen in de directe omgeving wordt verstoring voorkomen.
- Verstoring van broedgevallen door werkzaamheden in de directe omgeving van deze gebouwen dient te worden voorkomen of er dienen maatregelen getroffen worden om dat te voorkomen door bijvoorbeeld het aanbrengen van een beschermingszone.
- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode. Voor nesten die jaarrond worden gebruikt of waar elk jaar naartoe wordt teruggekeerd geldt dat deze functies in eerste instantie behouden moeten blijven.
- Voor de volgende soorten gelden specifieke maatregelen en zijn er onder voorwaarden soms beperkte negatieve effecten (2-maatregelen) mogelijk.

Kerkuil

- A** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de broedperiode. Dit betreft een indicatieve periode van februari tot en met augustus voor kerkuil.
- In- en uitvliegmogelijkheden blijven behouden.
 - De constructie met de rust- en/of voortplantingsplaats blijft behouden.
- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk 1 nestlocatie per gemeente per jaar aan te tasten, mits broedgelegenheid weer volledig wordt hersteld. Werkzaamheden worden uitgevoerd of aangevangen buiten het hier bovengestelde broedseizoen.
- Omdat de kerkuil ook buiten het broedseizoen van een nestlocatie gebruik kan maken, dienen 2 vervangende verblijfplaatsen buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden te worden geplaatst; in de directe omgeving (binnen 500 meter van de oorspronkelijke verblijfplaats). Dit is niet noodzakelijk indien reeds vervangende locaties aanwezig zijn. De vervangende verblijfplaats kan een tijdelijk karakter hebben tot de originele nestlocatie weer toegankelijk is. Ze kunnen echter ook een permanente vervanging betreffen.
 - De vervangende verblijfplaats bestaat uit een bewezen effectieve nestkast of toegang tot een schuur. Zie voor het geschikte ontwerp en locaties het kennisdocument kerkuil. Deze alternatieven dienen 3 maanden voor uitvoering van de werkzaamheden aanwezig te zijn i.v.m. gewinning.
 - De dieren krijgen de gelegenheid de werklocatie uit eigen beweging te verlaten.

Slechtvalk

- A** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de broedperiode. Dit betreft een indicatieve periode van februari tot en met augustus.
- In- en uitvliegmogelijkheden blijven behouden.
 - De constructie met de rust- en voortplantingsplaats blijft behouden.
- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk 1 nestlocatie per gemeente per jaar aan te tasten, mits broedgelegenheid weer volledig wordt hersteld. Werkzaamheden worden uitgevoerd of aangevangen buiten het hier bovengestelde broedseizoen.
- Bij aanvang van het broedseizoen dient de bestaande broedlocatie weer toegankelijk en verstoringvrij te zijn, of in de directe omgeving dienen alternatieve nestgelegenheden te zijn gerealiseerd.
 - Zorg dat de nestkast op tientallen meters hoog wordt geplaatst, met plekken waar voldoende beschutte zitplaatsen aanwezig zijn aan alle kanten en voldoende landingsmogelijkheden voor de jongen.

Huismus

- A** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare broedperiode. Dit betreft een indicatieve periode van maart tot en met augustus. Voor huismus worden vorstperioden ook aangemerkt als kwetsbare periode.
- In- en uitvliegmogelijkheden blijven behouden.
 - De constructie met de rust- en voortplantingsplaatsen blijft behouden.
 - Er wordt gewerkt zonder apparatuur met grote geluidsbelasting wanneer soorten aanwezig zijn zodat verstoring wordt voorkomen.
 - Aanwezige muurbegroeiing die van essentieel belang is voor de huismus, dient behouden te blijven.
- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk nest- en rustplaatsen van huismus aan te tasten, mits

broedgelegenheid weer volledig wordt hersteld. Volg hiervoor volgende maatregelen.

- Voor gebouwen geldt dat maximaal 10% van de geschikte gebouwen voor huismus per CBS buurt per jaar per gemeente mag worden aangetast.
- De werkzaamheden worden buiten de hier boven genoemde kwetsbare periode uitgevoerd.
- Hier kan van afgeweken worden bij een lange doorlooptijd van de werkzaamheden, mits de noodzaak hiervoor voldoende kan worden aangetoond.
- Minimaal een week voorafgaand aan de werkzaamheden worden gebouwen en werken natuurvrij gemaakt buiten de broedperiode van de huismus en buiten koude periodes in de winter. Er wordt te allen tijde voorkomen dat vogels worden ingesloten.
- Aanwezige muurbegroeiing die van essentieel belang is voor huismus dient behouden te blijven.
- In- en uitvliegmogelijkheden en de constructie met nest- en rustplaatsen worden zo snel mogelijk hersteld op dezelfde locaties als het oorspronkelijke gebruik. Wanneer andere materialen worden toegepast dan in de oorspronkelijke situatie, dient voldaan te worden aan de materiaalkeuze zoals omschreven in de 'Maatregelen catalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen' (zie www.rvo.nl/onderwerpen/buiten-werken/gedragscode-regelen).
- Of er worden permanente voorzieningen aangebracht zoals hierna beschreven.
- Voor elke nestplaats die wordt aangetast of verwijderd worden minimaal twee nieuwe nestplaatsen aangeboden die zoveel mogelijk aansluiten op bestaand gebruik. Dit in de vorm van bijvoorbeeld gierzwaluwstenen, nestkasten, dakvoetsystemen of het verwijderen van aanwezig vogelschroot, zie voor geschikte locaties en uitvoering de 'Maatregelen catalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen' (zie www.rvo.nl/onderwerpen/buiten-werken/gedragscode-regelen).
- Wanneer bij meerdere gebouwen binnen een project per CBS buurt per gemeente per jaar nest- en rustplaatsen worden aangetast, dienen bovendien minimaal 2 verschillende type voorzieningen binnen het projectgebied voor de soort te worden aangebracht. Deze opgave geldt ook voor grote gebouwen (>500 m2 dichte gevel en dakoppervlak) met meerdere nest- en rustplaatsen van de huismus.
- Tijdens de uitvoering van de werkzaamheden dienen in de directe omgeving van de werklocatie (bij voorkeur binnen 100m) dienen voldoende alternatieve nest- en rustplaatsen beschikbaar te zijn om naar uit te wijken of deze dienen te worden aangebracht, zie hiervoor de 'Maatregelen catalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen'. De vervangende verblijfplaats kan een tijdelijk karakter hebben tot de originele locatie weer toegankelijk is. Vervangende verblijfplaatsen die worden aangebracht dienen minimaal 3 maanden voor het ongeschikt maken van de huidige verblijfplaatsen beschikbaar te zijn.

Gierzwaluw

- A** Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de kwetsbare broedperiode. Dit betreft een indicatieve periode van half april tot en met half augustus.
- In- en uitvliegmogelijkheden blijven behouden.

- De constructie met de rust- en voortplantingsplaatsen blijft behouden.

B Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk nest- en rustplaatsen van de gierzwaluw aan te tasten, mits broedgelegenheid weer volledig wordt hersteld. Volg hiervoor onderstaande maatregelen.

- Voor gebouwen geldt dat maximaal 10% van de geschikte gebouwen voor gierzwaluw per CBS buurt per jaar per gemeente mag worden aangetast.
- De werkzaamheden worden buiten de hierboven gestelde kwetsbare periode uitgevoerd.
- In- en uitvliegmogelijkheden en de constructie met rust- en nestplaatsen worden zo snel mogelijk hersteld op dezelfde locaties als het oorspronkelijke gebruik. Wanneer andere materialen worden toegepast dan in de oorspronkelijke situatie, dient voldaan te worden aan de materiaalkeuze zoals omschreven in de 'Maatregelen catalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen' (zie www.rvo.nl/onderwerpen/buiten-werken/gedragscode-regelen).
- Of er worden permanente voorzieningen aangebracht zoals hierna omschreven.
- Voor elke nestplaats die wordt aangetast of verwijderd worden minimaal twee nieuwe nestplaatsen aangeboden die zoveel mogelijk aansluiten op bestaand gebruik - waarbij de eigenschappen van de oorspronkelijke nestlocatie en typische kenmerken van de nestingang zoveel mogelijk worden nagebootst. Dit in de vorm van bijvoorbeeld gierzwaluwstenen, nestkasten, voorziening in dakoverstek of gootbekisting, zie voor geschikte locaties en uitvoering de 'Maatregelen catalogus beschermde soorten bij na-isolatie en renovatie van gebouwen'.
- Wanneer bij meerdere gebouwen binnen een project per CBS buurt per gemeente per jaar nest- en rustplaatsen worden aangetast, dienen bovendien minimaal 2 verschillende type voorzieningen binnen het projectgebied voor de soort te worden aangebracht. Deze opgave geldt ook voor grote gebouwen (>500m2 dichte gevel en dakoppervlak) met meerdere nest- en rustplaatsen van gierzwaluw.

Boerenzwaluw, huiszwaluw, zwarte roodstaart, ringmus, visdief (algemene broedvogels)

Nesten van deze soorten kunnen een jaarrond beschermde status krijgen wanneer uit de omgevingscheck blijkt dat alternatieve broedgelegenheid onvoldoende aanwezig is en/of er impact van de ingreep kan zijn op de lokale populatie.

A Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode waarbij:

- In- en uitvliegmogelijkheden, indien relevant, behouden blijven.
- De constructie met voortplantingsplaatsen behouden blijft.
- De constructie met voortplantingsplaatsen is 1 maand voor de broedperiode weer beschikbaar.

Maatregelen amfibieën en reptielen

Alle soorten

- A** Werkzaamheden worden niet uitgevoerd op overwinterings- of voortplantingsplaatsen van amfibieën of reptielen. Deze delen worden gemarkeerd door een ecologisch deskundige.
- Bij (delen van) gebouwen waar overwintering plaatsvindt, worden geen werkzaamheden uitgevoerd in de kwetsbare winterrustperiode. De

winterrustperiode is van oktober tot en met maart. Werkzaamheden mogen niet leiden tot veranderingen in het interne klimaat en toegangen tot de ruimte waar soorten gebruik van maken mogen niet worden dicht gezet.

Rugstreeppad

- A** Bij overwinteringslocaties van rugstreeppad worden geen werkzaamheden uitgevoerd.
- Op locaties waar rugstreeppadden overwinteren, werkzaamheden buiten de kwetsbare periode uitvoeren en de overwinteringsmogelijkheden behouden. De kwetsbare periode is van half oktober tot en met maart, mits dieren in het actieve seizoen afwezig zijn op de werklocatie. Anders geldt dat werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september en dient de werkwijze onder 2 te worden gevolgd.
- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk enkele overwinteringslocaties of dagrustplaatsen van rugstreeppad aan te tasten buiten de kwetsbare winterrustperiode. De winterrustperiode is van half oktober tot en met maart. Indien dieren ook aanwezig zijn op de werklocatie in de actieve periode geldt dat werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september.
- Indien werkzaamheden plaats vinden in de gebruikperiode en dieren aanwezig kunnen zijn: dieren tijdelijk weren met een amfibieënscherm in combinatie met vangen en verplaatsen naar geschikt leefgebied buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden.
 - Binnen het bestaande leefgebied en buiten de invloedssfeer van de werkzaamheden dienen nieuwe mogelijkheden voor overwintering en dagrustplaatsen gecreëerd te worden met dezelfde omvang en kwaliteit als hetgeen wat verloren gaat, zoals een goed vergraafbare bodem van zand of hopen met stenen. Deze dienen aanwezig te zijn voordat de werkzaamheden aanvangen.

4.4.6

Aanleggen wegen en verhardingen binnen de bebakeningstrook

Hier toe behoren het verleggen, (aansluitend) uitbreiden of reconstrueren van wegen en verhardingen binnen de bebakeningsstrook. Bij deze werkzaamheden worden algemene broedvogels, beschermde zoogdieren en reptielen in de te hanteren werkwijze ontzien.

Onder deze categorie valt ook het aanleggen en verwijderen van terreinmeubilair.

In onderstaande tabel is opgenomen voor welke beschermde soorten dit werkprotocol en de onderstaande maatregelen van toepassing zijn. Ook is voor de afzonderlijke soorten aangegeven of overtredingen moeten worden voorkomen of dat de overtreding zoveel mogelijk moet worden beperkt. In alle gevallen is een vergunning nodig bij het aantasten of wezenlijk verstoren van de functionaliteit van een vaste rust- en verblijfplaats.

▼ soortgroep	Vogelrichtlijnsoorten	Habitatrichtlijnsoorten	Andere soorten
Vleermuizen		voorkomen: vleermuizen (algemeen benoemd) Beperken: gewone dwergvleermuis, ruige dwergvleermuis	
Vogels	voorkomen: oeverwaluw, broedvogels (algemeen benoemd)		
Amfibieën		beperken: Rugstreeppad	voorkomen: migrerende amfibieën
Reptielen		voorkomen: zandhagedis	voorkomen: hazelworm, levendbarende hagedis

Beheertype

- Wegen en verhardingen: opstel- en uitvoegstroken, rotondes, riool, verlichting (waar deze eerst niet aanwezig was).

Voorwaarden

- Voor nieuwe wegen en verdubbelingen buiten de bebakeningsstrook moet altijd vergunning worden aangevraagd wanneer de werkzaamheden een negatieve invloed hebben op habitatrichtlijnsoorten, vogelrichtlijnsoorten, beschermde vlindersoorten en minder mobiele reptielen.

Planning

- Op plaatsen waar beschermde soorten aanwezig zijn, wordt het moment van uitvoering van het verharden van het terrein (zoals het verwijderen van bomen en beplantingen en graafwerkzaamheden) afgestemd op de kwetsbare perioden van deze soorten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van risicokalenders. Raadpleeg hiervoor de volgende werkprotocollen en risicokalenders van andere werkzaamheden:
 - Voor werkzaamheden aan bestaande watergangen worden de risicokalender en de werkprotocollen van de activiteit 'afdammen, dempen en graven aan wateren, sloten en kleine watergangen, poelen of vijvers' gevolgd (zie paragraaf 4.4.4).

- Werkzaamheden ten behoeve van het verharden van het terrein, zoals het verwijderen van aanwezige bomen en beplantingen en graafwerkzaamheden, vallen onder de betreffende werkprotocollen in deze gedragscode (zie hiervoor respectievelijk de werkprotocollen 4.4.2 en 4.4.3.).

Algemene maatregelen

- Bij het benutten van de huidige bebakeningsstrook voor de aanleg van wegen en verhardingen moet er rekening mee worden gehouden dat aansluitend langs de verharding opnieuw een bebakeningsstrook komt te liggen, die mogelijk buiten de grenzen van de huidige bebakeningsstrook reikt. De invloeden van de wegverharding waren in deze zone voorheen beperkt, maar deze zal veranderen. Ook het beheer zal mogelijk wijzigen, doordat intensiever wordt gemaaid. Hier dient daarom zorgvuldig onderzocht te worden welke natuurwaarden aanwezig zijn. De maatregelen in dit werkprotocol moeten dan ook worden betrokken op de nieuwe bebakeningsstrook.
- Bouwwerkzaamheden vinden bij voorkeur plaats in de daglichtperiode, opdat verstoring van de omgeving door verlichting wordt voorkomen. Bij nachtelijke verlichting van de bouwplaats wordt uitstraling naar de omgeving voorkomen.
- De rijsnelheid van materieel wordt zo afgesteld dat dieren zo veel mogelijk kunnen vluchten. Bij voorkeur wordt stapvoets gereden. Er wordt zoveel mogelijk gebruik gemaakt van bestaande infrastructuur van wegen, paden en sporen.
- Werkzaamheden worden zoveel mogelijk vanaf één kant uitgevoerd. Hierdoor hebben dieren de gelegenheid om te vluchten.
- Met betrekking tot de uitvoeringsmethode en toegepast materieel kiezen voor de methode die de minst mogelijke verstoring veroorzaakt.
- Bij voorkeur bij daglicht werken. Indien dat niet mogelijk is dient lichtverstoring voorkomen te worden.

Maatregelen vogels

Alle soorten

- A** Bij terreinmeubilair met rust- of voortplantingsplaatsen van beschermde vogelsoorten worden geen werkzaamheden uitgevoerd. Deze elementen markeren en ontzien tijdens de werkzaamheden. Verstoring van broedgevallen voorkomen.
- Werkzaamheden worden uitgevoerd buiten de soortspecifieke broedperiode.
 - Het gebied voor aanvang van de werkzaamheden (tijdelijk) ongeschikt te maken in de periode dat de dieren niet aanwezig zijn, zodat ze zich niet vestigen. Dit is alleen mogelijk bij tijdelijke nesten en indien er voldoende alternatieven in de omgeving aanwezig zijn. Voorkom de aanwezigheid van steile taluds bij aanleg van gronddepots zodat oeverwaluwen zich niet vestigen. Dit kan door het toepassen van flauwe taluds (> 1:3).

Zeldzame soorten, vogels die jaarlijks naar hetzelfde gebied terugkeren en/of specifieke eisen stellen aan hun broedlocaties

Broedlocaties van deze soorten kunnen een jaarrond beschermde status krijgen wanneer uit de omgevingscheck blijkt dat alternatieve broed- of rustgelegenheid onvoldoende aanwezig is. Zie hiervoor de jaarrond beschermde vogellijst van het bevoegd gezag (rijk of provincie) categorie 5 of 'alternatieven/omgevingscheck noodzakelijk'.

- A** Groenelementen die een essentiële functie (broed- en rustgelegenheid, voedsel en dekking) vervullen en waarvoor geen alternatief in de omgeving beschikbaar is, moeten behouden blijven. Dit betreft bv. een

(half)verharding gebruikt als broedlocatie door visdief. De elementen die behouden moeten blijven dienen te worden bepaald door een ecologisch deskundige.

Maatregelen vleermuizen

Alle soorten

- Het plaatsen van nieuwe verlichtingspunten of het aanpassen van de verlichting nabij invlieg-openingen en/of andere functionele onderdelen van het leefgebied van vleermuizen valt niet onder de vrijstelling van deze gedragscode en moet separaat worden beoordeeld. Indien dit leidt tot negatieve effecten op vleermuizen of functies voor vleermuizen (vaste rust- en/of verblijfplaatsen, vaste vliegroutes of essentieel foerageergebied) dient een vergunning te worden aangevraagd.
- Voor overige maatregelen voor vleermuizen wordt verwezen naar de werkprotocollen, genoemd onder planning.

Maatregelen amfibieën

Alle soorten

- A** Op locaties waar migratie van amfibieën (paddentrek) plaatsvindt, mogen de werkzaamheden in de migratieperiode geen barrière vormen voor trekkende dieren. Op deze locaties wordt in de migratieperiode alleen overdag gewerkt en moeten aanwezige amfibieëntunnels en verbindingen te allen tijde functioneel blijven.
- In leefgebied van amfibieën dient bij het plaatsen van nieuwe straatkolken maatregelen genomen te worden voor het voorkomen van faunaslachtoffers bijvoorbeeld door het plaatsen van uitklimvoorzieningen.

Rugstreeppad

- A** Bij overwinteringslocaties van rugstreeppad worden geen werkzaamheden uitgevoerd.
- Op locaties waar rugstreeppadden overwinteren, werkzaamheden buiten de kwetsbare periode uitvoeren en de overwinteringsmogelijkheden behouden. De kwetsbare periode is van half oktober tot en met maart, mits dieren in het actieve seizoen afwezig zijn op de werklocatie. Anders geldt dat werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september en dient de werkwijze onder B te worden gevolgd.
- B** Bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatieven afweging) is het mogelijk enkele overwinteringslocaties of dagrustplaatsen van rugstreeppad aan te tasten buiten de kwetsbare winterrustperiode. De winterrustperiode is van half oktober tot en met maart. Indien dieren ook aanwezig zijn op de werklocatie in de actieve periode geldt dat werkzaamheden dienen te worden uitgevoerd in de periode half augustus tot en met september.
- Indien werkzaamheden plaats vinden in de gebruikperiode en dieren aanwezig kunnen zijn: dieren tijdelijk weren met een amfibieënscherm in combinatie met vangen en verplaatsen naar geschikt leefgebied buiten de invloedsfeer van de werkzaamheden.
 - Binnen het bestaande leefgebied en buiten de invloedsfeer van de werkzaamheden dienen nieuwe mogelijkheden voor overwintering en dagrustplaatsen gecreëerd te worden met dezelfde omvang en kwaliteit als hetgeen wat verloren gaat, zoals een goed vergraafbare bodem van zand of hopen met stenen. Deze dienen aanwezig te zijn voordat de werkzaamheden aanvangen.

Maatregelen reptielen

Alle soorten

- A** Er worden geen werkzaamheden uitgevoerd op terreinen (of delen van terreinen) waar reptielen voorkomen.
- Op locaties waar reptielen overwinteren, werkzaamheden uitvoeren in april tot en met september, dit is buiten de kwetsbare periode. Op locaties waar voortplanting plaatsvindt de werkzaamheden in de periode september tot en met maart uitvoeren, dit is buiten de kwetsbare voortplantingsperiode. Na de werkzaamheden dient de locatie weer geschikt te zijn voor de soort en de functie.

4.5 **Werkprotocol omgang beschermde soorten bij bestrijding en of beheersing ziekten, plagen en invasieve soorten**

Het gaat hierbij om de omgang met beschermde soorten tijdens de bestrijding en of beheersing van niet beschermde soorten waar mogelijk beschermde soorten negatieve effecten van kunnen ondervinden. Denk hierbij bijvoorbeeld aan bestrijding van Japanse duizendknoop, Amerikaanse vogelkers, eikenprocessierups en grote waternavel. Uitgezonderd de eikenprocessierups zijn de eerder genoemde soorten invasieve exoten. Het bestrijden van de invasieve exoten zelf, zoals bedoeld onder artikel 3.67 Bkl, valt niet onder de reikwijdte van deze gedragscode.

Het werkprotocol bij bestrijding en of beheersing van ziekten, plagen en invasieve soorten heeft zowel betrekking op activiteiten die worden gezien als beheer en onderhoud als kleinschalige ruimtelijke ingrepen. De bestrijding en of beheersing van ziekten en plagen kan onderdeel uitmaken van het reguliere beheer en onderhoud, maar kan ook leiden tot kleinschalige ruimtelijke ingrepen. Ook het aanpassen van het beheer ter voorkoming van de verspreiding van invasieve soorten wordt gezien als een ruimtelijke ingreep.

Beheertype

- Bestrijding en of beheersing van ziekten, plagen en invasieve soorten: het actief bestrijden of het beheren (voorkomen van verspreiding) van invasieve exoten.

Voorwaarden

- Bij het aantasten van de functionaliteit van een vaste rust- en verblijfplaats of leefgebied van beschermde soorten moet altijd een vergunning aangevraagd worden.
- Dit werkprotocol beschrijft hoe om moet worden gegaan met de aanwezigheid van beschermde soorten tijdens activiteiten die plaatsvinden tijdens de bestrijding van ziekten, plagen en invasieve soorten. De wijze van bestrijding valt buiten de scope van de gedragscode. Hiervoor wordt verwezen naar de beschikbare landelijk en regionale protocollen.

Planning

- Op plaatsen waar beschermde soorten aanwezig zijn, wordt het moment van uitvoering van de werkzaamheden afgestemd op de kwetsbare perioden van deze soorten. Hierbij wordt gebruik gemaakt van risicokalenders. Raadpleeg hiervoor de risicokalenders van andere werkzaamheden. Voor een juiste interpretatie van deze risicokalenders wordt verwezen naar de algemene inleiding van dit hoofdstuk (paragraaf 4.2.2)..
- Voor werkzaamheden als het aanpassen van maaibeheer of het verwijderen van beplanting ten behoeve van de bestrijding van invasieve soorten worden de risicokalenders gevolgd zoals opgenomen in de werkprotocollen 'maaien van bermen' en 'vellen en rooien van bomen en beplantingen'.
- Voor de bestrijding van invasieve waterplanten wordt de risicokalender gevolgd die is opgenomen in het werkprotocol 'schonen van vaarwegen, watergangen en -partijen'.

Maatregelen en specifieke locaties

In aanvulling op bovenstaande fasering in de tijd, worden de volgende maatregelen toegepast. De onderstaande opsomming is niet limitatief en gericht op de algemene zorgvuldigheid bij het uitvoeren van de werkzaamheden.

- Belangrijk aandachtspunt is dat (omdat het een kleinschalige ruimtelijke ingreep betreft) beoordeeld wordt of de aanpassing van het beheer leidt tot wezenlijke invloed op de staat van instandhouding van de beschermde soorten.

- Op locaties waar andere beschermde soorten voorkomen mag geen gebruik gemaakt worden van maatregelen waarmee deze andere beschermde soorten geschaad kunnen worden.
- Ter bestrijding van de ziekten, plagen en invasieve soorten mag niet met (zowel chemische als biologische) middelen gespoten worden op plaatsen waar beschermde soorten voorkomen.
- Voorafgaand aan de bestrijding van ziekten, plagen en invasieve soorten moet een ecologisch deskundige worden ingeschakeld, die de effecten op beschermde soorten beoordeelt en mitigerende maatregelen benoemt. Indien beschermde soorten schade ondervinden van de bestrijding moet een vergunning worden aangevraagd. Indien het niet leidt tot schade of verstoring aan beschermde soorten, kan de bestrijding ook onder de gedragscode worden toegepast.
- Invasieve exoten kunnen een bedreiging voor de inheemse biodiversiteit vormen. Dat betekent dat bij de bestrijding van deze soorten in het kader van de gedragscode rekening gehouden moet worden met beschermde soorten maar dat omgekeerd bij het verrichten van maatregelen ten behoeve van bestendig beheer en onderhoud en kleinschalige ruimtelijke ingrepen voorkomen moet worden dat door onkundig handelen invasieve exoten verder verspreid worden.
- Indien op de locatie van de werkzaamheden invasieve exoten aanwezig zijn moet worden voorkomen dat deze worden verspreid. Deze invasieve exoten kunnen namelijk een negatieve invloed hebben op de van nature aanwezige planten en dieren. Hiertoe moet een plan op maat gemaakt worden voor de omgang met invasieve exoten.

Bijlage 1: Wettelijk kader

De Omgevingswet en de daarbij behorende Algemene Maatregelen van Bestuur (hierna: AMvB) en ministeriële regelingen vormen het wettelijk kader voor de bescherming van inheemse soorten planten en dieren. In deze bijlage worden kort de bepalingen uit de Omgevingswet besproken die voor de gedragscode van belang zijn.

De volledige en actuele tekst van de Omgevingswet en relevante besluiten en regelingen zijn te vinden op de website wetten.overheid.nl.

De Omgevingswet

Sinds 1 januari 2024 is de juridische bescherming van natuurwaarden geregeld in de Omgevingswet. Deze wet kent aparte hoofdstukken over gebiedenbescherming, soortenbescherming en bescherming van hout en houtopstanden. Voorheen was het soortenbeschermingsregime uit de Vogelrichtlijn en Habitatrichtlijn opgenomen in de Flora- en faunawet. Samen met de Natuurbeschermingswet 1998 en de Boswet is deze wet op 1 januari 2017 opgegaan in de Wet natuurbescherming.

De Omgevingswet kent vier Algemene Maatregelen van Bestuur:

- Omgevingsbesluit;
- Besluit activiteiten leefomgeving (Bal)
- Besluit bouwwerken leefomgeving (Bbl)
- Besluit kwaliteit leefomgeving (Bkl)

Ten aanzien van de soortenbescherming gelden enkele verbodsbepalingen, die alleen met een verleende vergunning mogen worden overtreden. Deze activiteiten die mogelijk schade aan (beschermde) soorten toebrengen, worden verderop in deze bijlage besproken. Het bevoegd gezag voor deze vergunningen is de provincie van het gebied waar de handeling (voor het grootste deel) wordt uitgevoerd. In sommige gevallen is de Rijksoverheid bevoegd. De vergunning kan in dat geval worden aangevraagd via de Rijksdienst Voor Ondernemend Nederland (RVO).

Het wettelijk kader voor deze gedragscode is hoofdstuk 11 van het Besluit activiteiten leefomgeving: Activiteiten die de natuur betreffen. En meer specifiek hoofdstuk 11 afdeling 2 van het Bal: Activiteiten met betrekking tot dieren of planten in het wild. Artikel 11.45, 11.53 en 11.59 van het Bal bieden de mogelijkheid om een gedragscode op te stellen als alternatief voor de bovengenoemde vergunningsplicht. De gedragscode is vormvrij, maar dient wel te zijn gebaseerd op een of meer in de wet genoemde belangen en te voldoen aan het reikwijdtedocument van RVO. De gedragscode dient tevens door het RVO te zijn goedgekeurd.

Specifieke zorgplicht

In de Omgevingswet is natuurvriendelijk werken, voor alle in het wild levende dieren en planten en hun directe leefomgeving, het uitgangspunt. Dit betekent dat het kabinet het van belang acht om de eigen verantwoordelijkheid voor het behoud en de bescherming van de natuur tot uitdrukking te brengen.

De wet spreekt hierbij van een 'specifieke zorgplicht' (artikel 11.27 Bal). Het uitgangspunt van de zorgplicht is dat iedereen alle handelingen die nadelige gevolgen kunnen hebben voor alle in het wild levende planten en dieren, hun directe leefomgeving of een Natura 2000-gebied achterwege laat. Dat brengt met zich dat een eenieder op de hoogte dient te zijn van de aanwezige natuurwaarden, de kwetsbaarheid ervan en de mogelijke gevolgen daarop van zijn handelen.

Vanuit deze zorgplicht dient iedereen dus 'voldoende zorg' in acht te nemen voor alle in het wild voorkomende planten en dieren (en dus niet alleen de beschermde) en hun leefomgeving. De specifieke zorgplicht geldt in beginsel overal, dus ook op plaatsen waar het gebruik van de gedragscode niet nodig is omdat juridisch beschermde soorten ontbreken. Op plaatsen waar zich wel juridisch beschermde soorten bevinden, geldt het gebruik van de gedragscode als een invulling van de specifieke zorgplicht. De Memorie van Toelichting bij de wet geeft aan dat de handeling alleen kan worden uitgevoerd als het niet-uitvoeren van werkzaamheden redelijkerwijs niet kan worden gevergd. Dan zullen wel alle redelijke, noodzakelijke maatregelen genomen moeten zijn om mogelijk nadelige gevolgen te voorkomen. Daarnaast zal de initiatiefnemer bij de uitvoering van de werkzaamheden steeds alert moeten zijn dat negatieve gevolgen niet optreden. Als nadelige gevolgen toch niet zijn te voorkomen, moet hij of zij volgens artikel 11.27 Bal maatregelen treffen om deze gevolgen zoveel mogelijk te beperken of, als schade toch is opgetreden, deze ongedaan te maken. De wetgever schrijft hier overigens geen specifieke maatregelen voor en laat een grote verantwoordelijkheid bij de initiatiefnemer van een project.

Verbodsbepalingen

Naast de specifieke zorgplicht die voor alle in het wild levende planten en dieren geldt, zijn voor beschermde soorten specifieke verbodsbepalingen van toepassing. Deze verbodsbepalingen, die handelingen die het voortbestaan van beschermde planten- en diersoorten in gevaar kunnen brengen verbieden, is een belangrijk onderdeel van de Omgevingswet. Deze verboden zorgen ervoor dat in het wild levende beschermde soorten zoveel mogelijk met rust worden gelaten. De Omgevingswet kent ten aanzien van de directe bescherming van individuen en populaties drie verschillende beschermingsregimes, die hieronder worden toegelicht.

Vogelrichtlijnsoorten

Alle van nature in Nederland in het wild levende vogels

- Het is verboden opzettelijk vogels te doden of te vangen (artikel 11.37 Bal lid 1a).
- Het is verboden opzettelijk nesten, rustplaatsen en eieren van vogels te vernielen of te beschadigen, of nesten van vogels weg te nemen (artikel 11.37 Bal lid 1b).
- Het is verboden eieren van vogels te rapen en deze onder zich te hebben (artikel 11.37 Bal lid 1c).
- Het is verboden vogels opzettelijk te storen (artikel 11.37 Bal lid 1d).
- Het verbod om te verstoren is niet van toepassing indien de storing niet van wezenlijke invloed is op de staat van instandhouding van de desbetreffende vogelsoort (artikel 11.37 Bal lid 3).

Habitatrichtlijnsoorten

In het wild levende dieren van soorten, genoemd in bijlage IV, onderdeel a, bij de Habitatrichtlijn, bijlage II bij het Verdrag van Bern of bijlage I bij het Verdrag van Bonn.

- Het is verboden de dieren in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te doden of te vangen (artikel 11.46 Bal lid 1a).
- Het is verboden dieren opzettelijk te verstoren (artikel 11.46 Bal lid 1b).
- Het is verboden eieren opzettelijk te vernielen of te rapen (artikel 11.46 Bal lid 1c).
- Het is verboden voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van dieren te beschadigen of te vernielen (artikel 11.46 Bal lid 1d).

- Het is verboden planten in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te onwortelen of te vernielen (artikel 11.46 Bal lid 1e).

Andere soorten

Dit betreft de in bijlage IX van het Bal genoemde, andere beschermde dier- en plantensoorten.

- Het is verboden dieren opzettelijk te doden of te vangen (artikel 11.54 Bal lid 1a).
- Het is verboden vaste voortplantingsplaatsen of rustplaatsen opzettelijk te beschadigen of te vernielen (artikel 11.54 Bal lid 1b).
- Het is verboden planten in hun natuurlijke verspreidingsgebied opzettelijk te plukken en te verzamelen, af te snijden, te onwortelen of te vernielen (artikel 11.54 Bal lid 1c).
- Deze verboden zijn niet van toepassing op de bosmuis, de huisspitsmuis en de veldmuis voor zover deze dieren zich in of op gebouwen of daarbij behorende erven of roerende zaken bevinden (artikel 11.54 Bal lid 2).

Vergunnings- en vrijstellingsbepalingen

Overtreding van de verbodsbepalingen is alleen mogelijk met een vergunning of een vrijstelling. Deze wordt onder bepaalde voorwaarden door het bevoegd gezag afgegeven. Deze voorwaarden staan hieronder genoemd.

Vogelrichtlijnsoorten

Een vergunning of een vrijstelling wordt uitsluitend verleend, indien is voldaan aan elk van de volgende voorwaarden:

- Er geen andere bevredigende oplossing bestaat (artikel 8.74j lid 1a Bkl), en;
- De activiteit nodig is (artikel 8.74j lid 1b Bkl):
 - In het belang van de volksgezondheid of openbare veiligheid, of
 - In het belang van de veiligheid van het luchtverkeer, of
 - Ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij of wateren, of
 - Ter bescherming van flora of fauna, of
 - Voor onderzoek of onderwijs, het uitzetten of herinvoeren van soorten, of voor de daarmee samenhang en de teelt, of
 - Om het vangen, het onder zich hebben of elke andere wijze van verstandig gebruik van bepaalde vogels in kleine hoeveelheden selectief en onder strikt gecontroleerde omstandigheden toe te staan, en
- De maatregelen niet leiden tot verslechtering van de staat van instandhouding van de desbetreffende soort (artikel 8.74j lid 1c Bkl).

Habitatrichtlijnsoorten

Een vergunning of een vrijstelling wordt uitsluitend verleend, indien is voldaan aan elk van de volgende voorwaarden:

- Er geen andere bevredigende oplossing bestaat (artikel 8.74k lid 1a Bkl), en;
- De activiteit nodig is (artikel 8.74k lid 1b Bkl):
 - In het belang van de bescherming van de wilde flora of fauna of in het belang van de instandhouding van de natuurlijke habitats, of
 - Ter voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden, wateren of andere vormen van eigendom, of
 - In het belang van de volksgezondheid, de openbare veiligheid of andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard en met inbegrip van voor het milieu wezenlijke gunstige effecten, of

- Voor onderzoek of onderwijs, repopulatie of herintroductie van deze soorten, of voor de daarmee benodigde kweek, met inbegrip van de kunstmatige vermeerdering van planten, of
- Om het onder strikt gecontroleerde omstandigheden mogelijk te maken op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt, bij vergunning of vrijstelling vastgesteld aantal van bepaalde dieren of planten van de aangewezen soort te vangen, te plukken of onder zich te hebben, en
- De maatregelen niet leiden tot verslechtering van de staat van instandhouding van de desbetreffende soort (artikel 8.74k lid 1c Bkl).

Andere soorten

Een vergunning of een vrijstelling wordt uitsluitend verleend, indien is voldaan aan elk van de volgende voorwaarden:

- Er geen andere bevredigende oplossing bestaat (artikel 8.74l lid 1a Bkl), en;
- De activiteit nodig is (artikel 8.74l lid 1b Bkl):
 - in het kader van de ruimtelijke inrichting of ontwikkeling van gebieden of van kleinschalige bouwactiviteiten, met inbegrip van het daarop volgende gebruik van het gebied of het gebouwde, of
 - ter voorkoming van schade of overlast, met inbegrip van schade aan sportvelden, schietterreinen, industrieterreinen, kazernes, of begraafplaatsen, of
 - ter beperking van de omvang van de populatie van dieren, in verband met door deze dieren ter plaatse en in het omringende gebied veelvuldig veroorzaakte schade of in verband met de maximale draagkracht van het gebied waarin de dieren zich bevinden, of
 - ter voorkoming of bestrijding van onnodig lijden van zieke of gebrekkige dieren, of
 - in het kader van bestendig beheer of onderhoud in de landbouw of bosbouw, of
 - in het kader van bestendig beheer of onderhoud aan vaarwegen, watergangen, waterkeringen, waterstaatswerken, oevers, vliegvelden, wegen, spoorwegen of bermen, of in het kader van natuurbeheer, of
 - in het kader van bestendig beheer of onderhoud van de landschappelijke kwaliteiten van een bepaald gebied, of
 - in het algemeen belang, of
 - bij bestendig gebruik.

In een aantal gevallen is een vergunning echter niet nodig, namelijk indien de handelingen worden uitgevoerd ter uitvoering van een instandhoudingsmaatregel of een passende maatregel als bedoeld in artikel 11.54, tweede lid, Bal (ten gunste van een instandhoudingsdoel in een natura 2000-gebied), welke zijn beschreven in en worden verricht overeenkomstig een Natura 2000-beheerplan. Echter, ook in deze gevallen dient aan een aantal voorwaarden te worden voldaan.

De provincies hebben in haar verordeningen uit de lijst van 'andere soorten' diersoorten aangewezen waarvoor een vrijstelling geldt en dus geen vergunning voor het overtreden van verbodsbepalingen voor hoeft te worden aangevraagd. Deze lijst met vrijgestelde soorten is per provincie anders is te vinden op de website van de betreffende provincie. De zorgplicht is wel van toepassing. De vigerende lijst is leidend en betreft de lijst van soorten waarop de gedragscode van toepassing is, ook als provincies deze lijsten tussentijds aanpassen.

Indeling beschermde soorten in beschermingscategorieën

Naast beschermde soorten ingevolge de vogelrichtlijn, habitatrichtlijn, Bern Conventie (bijlagen I en II) en Bonn Conventie (bijlage I), voorziet de Omgevingswet in een categorie 'andere soorten' waarop een minder streng beschermingsregime van toepassing is. In het geval van door de vogelrichtlijn beschermde vogelsoorten kan enkel een beroep worden gedaan op vrijstellingen met gebruikmaking van de gedragscode in de zin van de Omgevingswet indien één van de limitatief in art. 9 vogelrichtlijn opgesomde gronden kan worden aangevoerd.

Artikel 9 lid 1 sub a tot en met c vogelrichtlijn 1. De Lid-Staten mogen, indien er geen andere bevredigende oplossing bestaat, om onderstaande redenen afwijken van de artikelen 5, 6, 7 en 8:

- a.
 - in het belang van de volksgezondheid en openbare veiligheid,
 - in het belang van de veiligheid van het luchtverkeer,
 - ter voorkoming van belangrijke schade aan gewassen, vee, bossen, visserij en wateren,
 - ter bescherming van flora en fauna,
- b. voor doeleinden in verband met onderzoek en onderwijs, het uitzetten en herinvoeren van soorten en voor de met deze doeleinden samenhangende teelt;
- c. ten einde het vangen, het houden of elke andere wijze van verstandig gebruik van bepaalde vogels in kleine hoeveelheden selectief en onder strikt gecontroleerde omstandigheden toe te staan.

In het geval van door de habitatrichtlijn beschermde soorten kan enkel een beroep worden gedaan op vrijstellingen met gebruikmaking van de gedragscode in de zin van de Omgevingswet indien één van de limitatief in art. 16 habitatrichtlijn opgesomde gronden kan worden aangevoerd.

Artikel 16 lid 1 habitatrichtlijn 1. Wanneer er geen andere bevredigende oplossing bestaat en op voorwaarde dat de afwijking geen afbreuk doet aan het streven de populaties van de betrokken soort in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan, mogen de Lid-Staten afwijken van het bepaalde in de artikelen 12, 13, 14 en 15, letters a) en b):

- a. in het belang van de bescherming van de wilde flora en fauna en van de instandhouding van de natuurlijke habitats;
- b. ter voorkoming van ernstige schade aan met name de gewassen, veehouderijen, bossen, visgronden en wateren en andere vormen van eigendom;
- c. in het belang van de volksgezondheid en de openbare veiligheid of om andere dwingende redenen van groot openbaar belang, met inbegrip van redenen van sociale of economische aard, en voor het milieu wezenlijke gunstige effecten;
- d. ten behoeve van onderzoek en onderwijs, repopulatie en herintroductie van deze soorten, alsmede voor de daartoe benodigde kweek, met inbegrip van de kunstmatige vermeerdering van planten;
- e. ten einde het onder strikt gecontroleerde omstandig - heden mogelijk te maken op selectieve wijze en binnen bepaalde grenzen een beperkt, door de bevoegde nationale instanties vastgesteld aantal van bepaalde specimens van de in bijlage IV genoemde soorten te vangen, te plukken of in bezit te hebben.

Voor 'andere' beschermde soorten kan enkel een beroep worden gedaan op vrijstellingen met gebruikmaking van de gedragscode in de zin van de Omgevingswet indien één van de limitatief in artikel 8.74I lid 1 Bkl opgesomde

gronden kan worden aangevoerd. Ingevolge dit artikel kunnen bij deze soorten, in aanvulling op de (limitatief opgesomde) gronden in artikel 9 vogelrichtlijn, respectievelijk artikel 16 habitatrichtlijn, ook andere (nationale) rechtvaardigingsgronden worden aangevoerd.

Bijlage 2: Soorten waarvoor deze gedragscode geldt

In dit overzicht is opgenomen op welke soorten in het kader van de Omgevingswet deze gedragscode van toepassing is. Er is aangegeven of de soorten onder de vogelrichtlijn, habitatrichtlijn of andere soorten beschermd zijn. En bij ruimtelijke ingrepen (RI) is aangegeven of schade en overlast voor de soort voorkomen of beperkt moet worden. Bij bestendig beheer en onderhoud (BBO) gaat het altijd om voorkomen van schade en overlast voor soorten.

Per provincie zijn sommige soorten vrijgesteld. Dit is aangegeven met een *. Per activiteit dient uitgezocht te worden waar de bevoegdheid ligt (bij ministerie LNV of bij de provincie) en welke vrijstellingslijst in dat geval geldt (de landelijke, of die van de betreffende provincie). Bij vrijgestelde soorten gelden geen verbodsbepalingen waarbij een vergunning of gedragscode nodig is. Er geldt wel altijd de zorgplicht.

Verder is een lijst met jaarrond beschermde nesten opgenomen.

Soort	Vogel-richtlijn	Habitat-richtlijn	Andere soorten	BBO	RI
Vogels					
Buizerd	x			x	Beperken
Gierzwaluw	x			x	Beperken
Havik	x			x	Beperken
Huisemus	x			x	Beperken
Kerkuil	x			x	Beperken
Ooievaar	x			x	Beperken
Slechtvalk	x			x	Beperken
Steenuil	x			x	Voorkomen
Alle andere in Europa van nature voorkomende vogelsoorten	x			x	Voorkomen
Vleermuizen					
Bosvleermuis		x		x	Voorkomen
Brandts vleermuis		x		x	Voorkomen
Franjestaart		x		x	Voorkomen
Gewone baardvleermuis		x		x	Voorkomen
Gewone dwergvleermuis		x		x	Beperken
Gewone grootoorvleermuis		x		x	Voorkomen
Grijze grootoorvleermuis		x		x	Voorkomen
Ingekorven vleermuis		x		x	Voorkomen
Kleine dwergvleermuis		x		x	Voorkomen
Laatvlieger		x		x	Voorkomen
Meervleermuis		x		x	Voorkomen
Rosse vleermuis		x		x	Voorkomen
Ruige dwergvleermuis		x		x	Beperken
Tweekleurige vleermuis		x		x	Voorkomen
Watervleermuis		x		x	Voorkomen
Andere zoogdieren					
Aardmuis*			x	x	Voorkomen
Bever		x		x	Voorkomen
Boommarter			x	x	Voorkomen
Bosmuis*			x	x	Voorkomen
Bunzing*			x	x	Voorkomen
Damhert			x	x	Voorkomen
Das			x	x	Voorkomen

<i>Soort</i>	<i>Vogel-richtlijn</i>	<i>Habitat-richtlijn</i>	<i>Andere soorten</i>	<i>BBO</i>	<i>RI</i>
Dwergmuis*			x	x	Voorkomen
Dwergspitsmuis*			x	x	Voorkomen
Edelhert			x	x	Voorkomen
Eekhoorn*			x	x	Voorkomen
Egel*			x	x	Voorkomen
Eikelmuis			x		Voorkomen
Gewone bosspitsmuis*			x	x	Voorkomen
Haas*			x	x	Voorkomen
Hermelijn*			x	x	Voorkomen
Huisspitsmuis*			x	x	Voorkomen
Konijn*			x	x	Voorkomen
Molmuis*			x	x	Voorkomen
Noordse woelmuis		x		x	Voorkomen
Ondergrondse woelmuis*			x	x	Voorkomen
Otter		x		x	Voorkomen
Ree*			x	x	Voorkomen
Rosse woelmuis*			x	x	Voorkomen
Steenmarter*			x	x	Beperken
Tweekleurige bosspitsmuis*			x	x	Voorkomen
Veldmuis*			x	x	Voorkomen
Veldspitsmuis			x	x	Voorkomen
Vos*			x	x	Voorkomen
Waterspitsmuis			x	x	Voorkomen
Wezel*			x	x	Voorkomen
Woelrat*			x	x	Voorkomen
<i>Amfibieën</i>					
Alpenwatersalamander			x	x	Beperken
Boomkikker		x		x	Voorkomen
Bruine kikker*			x	x	Voorkomen
Gewone pad*			x	x	Voorkomen
Heikikker		x		x	Voorkomen
Kamsalamander		x		x	Voorkomen
Kleine watersalamander*			x	x	Voorkomen
Meerkikker*			x	x	Voorkomen
Poelkikker		x		x	Voorkomen
Rugstreeppad		x		x	Beperken
Vinpootsalamander			x	x	Voorkomen
Vroedmeesterpad		x		x	Voorkomen
<i>Reptielen</i>					
Adder			x	x	Voorkomen
Gladde slang		x		x	
Hazelworm*			x	x	Voorkomen
Levendbarende hagedis*			x	x	Voorkomen
Muurhagedis		x		x	Voorkomen
Ringslang			x	x	Beperken
Zandhagedis		x		x	Voorkomen
<i>Vissen</i>					
Beekdonderpad			x	x	Voorkomen
Beekprik			x	x	Voorkomen
Elrits			x	x	Voorkomen
Gestippelde alver			x	x	Voorkomen
Grote modderkruiper			x	x	Voorkomen
Houting		x		x	Voorkomen
Kwabaal			x	x	Voorkomen

Soort	Vogel-richtlijn	Habitat-richtlijn	Andere soorten	BBO	RI
Steur		x		x	Voorkomen
Kreeften					
Europese rivierkreeft			x	x	Voorkomen
Vlinders					
Aardbeivlinder			x	x	Voorkomen
Bosparemoervlinder			x	x	Voorkomen
Bruin dikkopje			x	x	Voorkomen
Bruine eikenpage			x	x	Voorkomen
Donker pimperlblauwtje		x	x	x	Voorkomen
Duinparemoervlinder			x	x	Voorkomen
Gentiaanblauwtje			x	x	Voorkomen
Grote paremoervlinder			x	x	Voorkomen
Grote vos			x	x	Voorkomen
Grote vuurvlinder		x	x	x	Voorkomen
Grote weerschijnvlinder			x	x	Voorkomen
Iepenpage			x	x	Voorkomen
Kleine heivlinder			x	x	Voorkomen
Kleine ijsvogelvlinder			x	x	Voorkomen
Kommavlinder			x	x	Voorkomen
Sleedoornpage			x	x	Beperken
Spiegeldikkopje			x	x	Voorkomen
Teunisbloempijlstaart		x		x	Voorkomen
Tijmblauwtje		x		x	Voorkomen
Veldparemoervlinder			x	x	Voorkomen
Zilveren maan			x	x	Voorkomen
Libellen					
Beekrombout			x	x	Voorkomen
Bosbeekjuffer			x	x	Voorkomen
Bronslibel		x		x	Voorkomen
Donkere waterjuffer			x	x	Voorkomen
Gaffellibel		x		x	Voorkomen
Gevlekte glanslibel			x	x	Voorkomen
Gevlekte witsnuitlibel		x		x	Voorkomen
Gewone bronlibel			x	x	Voorkomen
Groene glazenmaker		x		x	Voorkomen
Kempense heidelibel			x	x	Voorkomen
Mercurwaterjuffer		x		x	Voorkomen
Noordse winterjuffer		x		x	Voorkomen
Oostelijke witsnuitlibel		x		x	Voorkomen
Rivierrombout		x		x	Voorkomen
Sierlijke witsnuitlibel		x		x	Voorkomen
Kevers					
Brede geelrandwaterroofkever		x		x	Voorkomen
Gestreepte waterroofkever		x		x	Voorkomen
Vliegend hert			x	x	Voorkomen
Weekdieren					
Platte schijfhoren		x		x	Voorkomen
Planten					
Akkerdoornzaad			x	x	Voorkomen
Beklierde ogentroost			x	x	Voorkomen
Bergnachtorchis			x	x	Voorkomen
Blaasvaren			x	x	Voorkomen
Bosboterbloem			x	x	Voorkomen

<i>Soort</i>	<i>Vogel-richtlijn</i>	<i>Habitat-richtlijn</i>	<i>Andere soorten</i>	<i>BBO</i>	<i>RI</i>
Bosdravik			x	x	Voorkomen
Brave hendrik			x	x	Voorkomen
Brede wolfsmelk			x	x	Voorkomen
Bruinrode wespenorchis			x	x	Voorkomen
Dreps			x	x	Voorkomen
Drijvende waterweegbree		x		x	Voorkomen
Echte gamander			x	x	Voorkomen
Glad biggenkruid			x	x	Voorkomen
Groensteel			x	x	Voorkomen
Groot spiegelklokje			x	x	Voorkomen
Grote leeuwenklauw			x	x	Voorkomen
Kalketrip			x	x	Voorkomen
Karhuizeranjer			x	x	Voorkomen
Kleine schorseneer			x	x	Voorkomen
Kleine wolfsmelk			x	x	Voorkomen
Kluwenklokje			x	x	Voorkomen
Knollathyrus			x	x	Voorkomen
Knolspirea			x	x	Voorkomen
Korensla			x	x	Voorkomen
Naakte lathyrus			x	x	Voorkomen
Naaldenkervel			x	x	Voorkomen
Ruw parelzaad			x	x	Voorkomen
Schubvaren			x	x	Voorkomen
Smalle raai			x	x	Voorkomen
Spits havikskruid			x	x	Voorkomen
Stijve wolfsmelk			x	x	Voorkomen
Tengere veldmuur			x	x	Voorkomen
Vroege ereprijs			x	x	Voorkomen
Wilde averuit			x	x	Voorkomen
Wolfskers			x	x	Voorkomen
Zandwolfsmelk			x	x	Voorkomen

Jaarrond beschermde vogelnesten

RVO verstaat onder nesten die jaarrond beschermd zijn:

1. Nesten die, behalve gedurende het broedseizoen als nest, buiten het broedseizoen in gebruik zijn als vaste rust- en verblijfplaats (voorbeeld: steenuil);
2. Nesten van koloniebroeders die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing of biotoop. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar (voorbeeld: roek, gierzwaluw en huismus);
3. Nesten van vogels, zijnde geen koloniebroeders, die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar (voorbeeld: ooievaar, kerkuil en slechtvalk);
4. Vogels die jaar in jaar uit gebruik maken van hetzelfde nest en die zelf niet of nauwelijks in staat zijn een nest te bouwen (voorbeeld: boomvalk, buizerd en ransuil).

En onder nesten die niet jaarrond beschermd zijn:

5. Nesten van vogels die weliswaar vaak terugkeren naar de plaats waar zij het jaar daarvoor hebben gebroed of de directe omgeving daarvan, maar die wel over voldoende flexibiliteit beschikken om, als de broedplaats verloren is gegaan, zich elders te vestigen. Deze soorten vragen extra onderzoek, ook al zijn hun nesten niet jaarrond beschermd. Wij adviseren u een ecologisch deskundige op het gebied van vogels in te schakelen om te onderzoeken of er sprake is van zwaarwegende feiten of ecologische omstandigheden, die jaarronde bescherming van de nesten eisen. U gebruikt de lijst als hulpmiddel om te bepalen of vergunning nodig is voor met name de jaarrond beschermde nesten. U kijkt of er maatregelen mogelijk zijn die maken dat de functionaliteit van het nest behouden blijft.

<i>Vogels die sinds 1973 voorkomen als broedvogels in Nederland</i>	<i>Kolonie-broeder</i>	<i>Aanwezig in bebouwde omgeving</i>	<i>Aanwezig in (beschermde) natuurgebieden</i>	<i>Categorie vaste nesten</i>	<i>RI</i>
Boomvalk	Nee	Nee	Ja	4	Voorkomen
Buizerd	Nee	Nee	Ja	4	Beperken
Gierzwaluw	Nee	Ja	Nee	2	Beperken
Grote gele kwikstaart	Nee	Nee	Ja	3	Voorkomen
Havik	Nee	Nee	Ja	4	Beperken
Huismus	Ja	Ja	Nee	2	Beperken
Kerkuil	Nee	Ja	Nee	3	Beperken
Oehoe	Nee	Nee	Ja	3	Voorkomen
Ooievaar	Nee	Ja	Nee	3	Beperken
Ransuil	Nee	Nee	Ja	4	Voorkomen
Roek	Ja	Ja	Nee	2	Voorkomen
Slechtvalk	Nee	Ja	Ja	3	Beperken
Sperwer	Nee	Nee	Ja	4	Voorkomen
Stenuil	Nee	Ja	Nee	1	Voorkomen
Wespendief	Nee	Nee	Ja	4	Voorkomen
Zwarte wouw	Nee	Nee	Ja	4	Voorkomen
Blauwe reiger	Ja	Ja	Ja	5	Voorkomen
Boerenzwaluw	Nee	Ja	Nee	5	Voorkomen
Bonte vliegenvanger	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Boomklever	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Boomkruiper	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Bosuil	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Brilduiker	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Draaihals	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Eidereend	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Ekster	Nee	Ja	Nee	5	Voorkomen
Gekraagde roodstaart	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Glanskop	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Grauwe vliegenvanger	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Groene specht	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Grote bonte specht	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Hop	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Huiszwaluw	Nee	Ja	Nee	5	Voorkomen
IJsvogel	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Kleine bonte specht	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Kleine vliegenvanger	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Koolmees	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Kortsnavel-boomkruiper	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Oeverzwaluw	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Pimpelmees	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen

<i>Vogels die sinds 1973 voorkomen als broedvogels in Nederland</i>	<i>Kolonie-broeder</i>	<i>Aanwezig in bebouwde omgeving</i>	<i>Aanwezig in (beschermde) natuurgebieden</i>	<i>Categorie vaste nesten</i>	<i>RI</i>
Raaf	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Ruigpootuil	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Spreeuw	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Tapuit	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Torenvalk	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Zeearend	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen
Zwarte kraai	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Zwarte mees	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Zwarte roodstaart	Nee	Ja	Ja	5	Voorkomen
Zwarte specht	Nee	Nee	Ja	5	Voorkomen

Bijlage 3: Onderbouwing Staat van Instandhouding in relatie tot de werkzaamheden

Bestendig beheer en onderhoud

Het uitvoeren van beheerwerkzaamheden volgens de maatregelen in de gedragscode heeft geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding van de beschermde soorten. Dit betekent voor vogels dat de staat van instandhouding bij correcte naleving van de gedragscode niet verslechtert. Bij habitatrichtlijnsoorten en andere soorten betekent dit dat de activiteiten geen afbreuk doen aan het streven de populaties van de betrokken soort in hun natuurlijke verspreidingsgebied in een gunstige staat van instandhouding te laten voortbestaan. Dit komt omdat beheerwerkzaamheden een cyclisch karakter hebben en steeds op dezelfde wijze worden uitgevoerd. De werkzaamheden hebben voorspelbare effecten en hebben in het verleden niet geleid tot verslechtering van het leefgebied van de soorten. Het regelmatig uitvoeren van deze beheerwerkzaamheden zorgt er bovendien mede voor dat de leefgebieden van de beschermde soorten in stand gehouden worden.

Kleinschalige ruimtelijke ingrepen

Havik

SVI beschrijving:

De populatietrend is stabiel en verspreidingstrend is gunstig over de periode van 2006-2018. De broedpopulatie havik wordt geschat op 1900-2300 broedparen. In 2013 is de SVI als gunstig beoordeeld. Haviken broeden in alle bosrijke streken en niet zelden ook in kleinere, geïsoleerde bosjes in boerenland, soms zelfs in grote stadsparken. Rond 1970 was de soort een zeldzame broedvogel, met hooguit 100 broedparen uitsluitend op de hoge zandgronden. De stand was toen op een dieptepunt, vooral een gevolg van pesticiden gebruik in de landbouw (indirecte vergiftiging via voedsel). Het verbod op de schadelijke bestrijdingsmiddelen werd gevolgd door populatieherstel, dat ook werd bevorderd door toegenomen ouderdom van het Nederlandse bos en een afgenomen vervolging. Sinds ongeveer 1995 nemen aantallen en verspreiding in West- en Noord-Nederland nog toe. Op de hoge zandgronden, daarentegen, nemen ze af. Haviken kampen daar al jarenlang met slechte broedresultaten, mogelijk als gevolg van voedselproblemen en lokaal ook opnieuw opgelaaide vervolging. De soort heeft geen rode lijst status.

Effect van werkzaamheden:

Voor de havik is enkel het vellen en rooien van bomen en beplantingen relevant. Om de mogelijke impact zo klein mogelijk te houden mag er maximaal 1 nestlocatie per gemeente per jaar, buiten de broedperiode van de havik, opgeheven worden, maar enkel mits binnen het territorium voldoende alternatief broedhabitat beschikbaar is en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen. Dit enkel bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging). Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht, omdat de soort een gunstige SVI heeft en in de gedragscode voorwaarden zijn opgenomen voor de uit te voeren maatregelen.

Buizerd

SVI beschrijving:

De populatietrend is gunstig en verspreiding trend is stabiel over de periode van 2006-2018. De broedpopulatie buizerd wordt geschat op 10.000-17.000 broedparen (bron: Vogel- en Habitatrichtlijnrapportage 2019). In 2013 is de SVI als gunstig beoordeeld. De buizerd is momenteel de talrijkste broedende roofvogel in ons land. Oorspronkelijk gebonden aan grote bossen op de zandgronden, broedt hij tegenwoordig door het hele land, ook in kleine bosjes, soms zelfs in solitaire bomen in open land. Overigens slaat een groot deel van de buizerds in voedselarme jaren het broedseizoen over. De landelijke aantallen waren rond 1970 met slechts enkele honderden paren op een dieptepunt. Dit was het gevolg van onbedoelde vergiftiging met in de landbouw gebruikte pesticiden. Na het verbod op deze middelen herstelde de stand en kon uitgroeien tot niet eerder bekende niveaus. Het ouder wordende Nederlandse bos, in combinatie met verminderde vervolging, biedt plaats aan meer buizerds dan in het verleden. Bovendien ging de soort broeden in de lage delen van het land en de Waddeneilanden, gebieden waar hij eerst ontbrak. Sinds de eeuwwisseling zijn de aantallen op de hoge gronden stabiel en neemt de buizerd alleen nog in het westen en noorden van het land toe. De soort heeft geen rode lijst status.

Effect van werkzaamheden:

Voor de buizerd gelden dezelfde maatregelen als bij de havik, dat enkel 1 nest per gemeente per jaar is op te heffen, buiten de broedperiode van de buizerd, mits binnen het territorium voldoende alternatief broedhabitat beschikbaar is en aantasting van essentieel leefgebied wordt voorkomen en enkel bij aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging). Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze en in een periode, waarvoor geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de buizerd. Omdat de soort een gunstige SVI heeft, een zekere mate van flexibiliteit in nestplaatskeuze en een doorgaans niet schaars habitat, wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht, indien gewerkt wordt conform de maatregelen uit de gedragscode.

Kerkuil

SVI beschrijving:

De populatietrend en verspreiding zijn gunstig over de periode van 2006-2018. De broedpopulatie kerkuil wordt geschat op 1250 - 3600 broedparen. In 2013 is de SVI als gunstig beoordeeld. Kerkuilen broeden in het hele land in agrarisch gebied, incidenteel ook in steden. De dichtheden zijn het hoogst in delen van Noordoost- en Oost-Nederland en het laagst in de Randstad. De jaarlijkse aantallen variëren enorm als gevolg van fluctuaties in het voedselaanbod - vooral veldmuizen - en sterfte; deze kan groot zijn in sneeuwrijke winters maar ook bij aanhoudend koud, winderig en nat weer. De landelijke stand klapte begin jaren zestig in als gevolg van de strengste winter van de twintigste eeuw. Herstel werd voorsnóg gefnuikt door intensivering van agrarisch grondgebruik en het verdwijnen van nestgelegenheid. Intensieve nestbescherming en series van zachte winters brachten de stand terug op het oorspronkelijke peil. De soort heeft geen rode lijst status.

Effect van werkzaamheden:

Het is mogelijk om 1 nestlocatie per jaar per gemeente aan te tasten als het gaat om renovatie van bouw- en kunstwerken, mits er sprake is van aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging). De meeste maatregelen zijn gericht

op het voorkomen van aantasting en indien 1 locatie wordt aangetast, dienen 2 locaties daarvoor in de plaats te komen en drie maanden voor verwijdering van andere locatie te zijn gerealiseerd. Er worden hierbij enkel bewezen effectieve maatregelen gebruikt. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht, omdat de SVI als gunstig is beoordeeld, de soort flexibel is in het wisselen van een broed- en roestlocatie, en de soort veel gebruik maakt van nestkasten.

Gierzwaluw

SVI beschrijving:

De staat van instandhouding is in 2013 als gunstig beoordeeld, maar de huidige totale staat van instandhouding zal vanwege de zeer ongunstige populatietrend naar verwachting op ongunstig uitkomen. Bedreigingen voor deze soort zijn renovatie en isolatie (energietransitie), sloop en vervanging welke allemaal leiden tot minder invliegopeningen en geschikte broedplaatsen. Gierzwaluwen broeden in Nederland alleen binnen de bebouwing. Ze mijden nieuwe bebouwing niet, mits nestgelegenheid voorhanden is. Nesten komen voor in holten in muren, op kozijnen en op randen in spouwen, op muren, achter dakgoten, onder daken of in gierzwaluwnestkasten. Gierzwaluwen zijn zeer trouw aan hun nestlocatie waar ze veelal jaarlijks naar terugkeren.

Effect van werkzaamheden:

Van deze soort is bekend dat bij het dichtzetten van hun nestlocatie, ze wekenlang kunnen proberen er alsnog in te komen. Ze blijven zoeken naar de oude ingangskennmerken op exact dezelfde plaats. Mits de mitigatie op de juiste wijze wordt uitgevoerd, kunnen mitigerende maatregelen voor deze soort zeer functioneel zijn. Gierzwaluwen zijn maar 3 maanden per jaar in Nederland waarbij ze hier broeden. Daarom is ervoor gekozen versturende werkzaamheden in het broedseizoen niet toe te staan. De insteek is dat bij renovaties de in- en uitvliegmogelijkheden en de constructie met de vaste rust- en voortplantingsplaatsen behouden blijven, in dat geval gelden geen verdere restricties. Wanneer dit niet kan, mag maximaal 10% van de geschikte gebouwen per CBS-buurt per jaar per gemeente worden aangetast, en dienen, per op te heffen verblijfplaats, op de originele nestlocaties minimaal 2 nieuwe voorzieningen te worden getroffen die dezelfde karakteristieken hebben als de originele nestplaats. Daarnaast wordt een natuurinclusieve werkwijze toegepast, dat wil zeggen dat naast behoud of terugbrengen van bekende nestlocaties, alle gebouwen die geschikt zijn voor de gierzwaluw, geschikt worden gehouden door het behouden of creëren van geschikte nestruimten of opnemen van voorzieningen die als nestlocatie kunnen fungeren. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht. Dit omdat mitigerende maatregelen voor deze soort zeer functioneel kunnen zijn.

Huismus

SVI beschrijving:

De populatietrend van de huismus is stabiel, maar was zeer ongunstig over de periode 1979-2018, vermoedelijk door afname van broedgelegenheden door onder andere renovatie en isolatie van oude woningen. De huismus heeft een matig ongunstige staat van instandhouding. De huismus broedt in kolonies onder dakpannen, in neststenen en in kieren en gaten in muren. De soort is goed in staat nieuwe broedlocaties in gebruik te nemen, maar moet wel in staat zijn het tempo van

renovaties bij te kunnen benen. De huismus is zeer honkvast en blijft het hele jaar in de buurt van het nest.

Effect van werkzaamheden:

Het gaat hier om werkzaamheden die onder kleinschalige ruimtelijke ingrepen vallen. In de directe omgeving van de nestplaats dient voldoende groen aanwezig te zijn. Net zoals bij de gierwaluw is de insteek dat bij renovaties huidige nestlocaties behouden blijven, in dat geval gelden geen verdere restricties. Wanneer dit niet kan mag maximaal 10% van de geschikte gebouwen per CBS-buurt per jaar per gemeente worden aangetast, en dienen op de originele nestlocaties minimaal 2 nieuwe voorzieningen te worden getroffen die dezelfde karakteristieken hebben als de originele nestplaats. Daarnaast wordt een natuurinclusieve werkwijze toegepast, dat wil zeggen dat naast behoud of terugbrengen van bekende nestlocaties, alle gebouwen die geschikt zijn voor de huismus, geschikt worden gehouden door het behouden of creëren van geschikte nestruimten of opnemen van voorzieningen die als nestlocatie kunnen fungeren. Door het volgen van de maatregelen die in deze gedragscode worden omschreven, blijven de effecten beperkt en zijn deze tijdelijk van aard. Hierdoor wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Slechtvalk

SVI beschrijving:

De populatietrend en verspreiding zijn gunstig over de periode van 2006-2018. De broedpopulatie slechtvalk wordt geschat op 333 - 420 broedparen. In 2013 is de SVI als gunstig beoordeeld. Slechtvalken broeden in het hele land, met de nadruk op Noord-Brabant, Limburg, Noord-Holland en Gelderland. Tot 1990 was de slechtvalk een incidentele broedvogel. Daarna vestigde zich in rap tempo een populatie die vanaf het jaar 2012 boven de 100 paren uitkwam. Deze ontwikkeling vloeit voort uit een sterke toename in het Ruhrgebied en andere regio's in Duitsland. Hier werd broeden van slechtvalken in dichtbevolkte omgeving bevorderd door het uitzetten van gefokte vogels en aanbieden van nestkasten.

Effect van werkzaamheden:

Het is mogelijk om 1 nestlocatie per jaar per gemeente aan te tasten als het gaat om renovatie van bouw- en kunstwerken, mits er sprake is van aantoonbare noodzaak (met wettelijk belang en alternatievenafweging). De broedgelegenheden dienen weer volledig hersteld te worden. Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze en in een periode, waarvoor geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de slechtvalk. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht, omdat de soort een gunstige SVI heeft en er bewezen effectieve maatregelen zijn.

Ooievaar

SVI beschrijving:

De staat van instandhouding voor de ooievaar is als gunstig beoordeeld. De broedpopulatie wordt geschat op 1200 broedparen. De soort komt onder andere voor bij wegportalen, verlichtingsmasten en andere cruciale infrastructurele voorzieningen als camera's, heftorens e.d. wat voor onveilige situaties kan zorgen voor het (vaar)wegverkeer, door het niet zichtbaar zijn bebording en verlichting, het op de weg

belanden van takken en nesten en problemen en storingen bij het bedienen van bruggen, stuwen en sluizen.

Effect van werkzaamheden:

Voor nesten van ooievaars die voor problemen zorgen ten aanzien van de openbare veiligheid zijn er duidelijke maatregelen die getroffen mogen worden. Het gaat enkel om nesten op wegportalen. Nesten mogen worden verplaatst of verwijderd als er in de nabijgelegen omgeving een nieuwe locatie wordt ingericht. Kunstnesten functioneren vaak goed, maar kunnen wel concurreren met andere potentiële nestlocaties op door de mens gemaakte kunstwerken, zoals op palen. Naast het aanbieden van een kunstnest is het van belang dat het bouwen van een nieuw nest op de oorspronkelijke locatie door maatregelen wordt voorkomen. Het keer op keer verwijderen van nesten in aanbouw is niet toegestaan. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht, omdat de soort een gunstige SVI heeft en kunstnesten effectief gebruikt kunnen worden.

Gewone dwergvleermuis

SVI beschrijving:

Voor de gewone dwergvleermuis is geen staat van instandhouding bekend. Van de verspreiding wordt geschat dat deze stabiel is over de periode 2006-2017 met een populatiegrootte van 200.000-600.000 individuen op basis van expert judgement. De gewone dwergvleermuis is de meest algemene vleermuissoort van Nederland. Hij komt in alle provincies voor, in vrijwel alle dorpen en steden en is sterk gebonden aan bebouwing. De energietransitie vormt een grote bedreiging voor deze soort.

Effect van werkzaamheden:

Door na-isolatie en renovatie verdwijnen verblijfplaatsen. Nieuwbouw is doorgaans ongeschikt voor deze soort doordat de buitenschil van de woning hermetisch wordt afgesloten. De soort is bij zomer- en paarverblijven flexibel in zijn keuze voor een specifieke verblijfplaats en er is veel ervaring opgedaan met mitigerende maatregelen. Bij kraam- en belangrijke winterverblijven zijn grote aantallen gemoeid en is de effectiviteit van maatregelen te onzeker. Omdat vleermuizen een conservatief karakter hebben, is het van groot belang werkzaamheden gefaseerd uit te voeren. Zo krijgen de dieren de tijd om aan de nieuwe situatie te wennen. Dit betekent dat per jaar maximaal 10% van de geschikte gebouwen voor de soort per CBS-buurt per jaar per gemeente mag worden aangetast, in combinatie met het aanbieden van overmatige en een verscheidenheid aan duurzame mitigatie in de buitenschil van een woning. Voor deze soort geldt dat renovaties en isolaties natuurinclusief worden uitgevoerd en dat naast de bekende verblijfplaatsen ook in andere geschikte gebouwen ruimten voor vleermuizen worden behouden of worden gecreëerd of voorzieningen worden opgenomen waar vleermuizen kunnen verblijven. De maatregelen in de gedragscode sluiten aan bij het gedrag en gebruik van de gewone dwergvleermuis. Een diversiteit aan mogelijkheden blijft behouden. Het effect van de werkzaamheden is beperkt, mede omdat er kleinschalig gewerkt wordt. In de gedragscode wordt een zorgvuldige werkwijze beschreven waarmee de effecten beperkt blijven en tijdelijk van aard zijn. Hierdoor wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Ruige dwergvleermuis

SVI beschrijving:

De staat van instandhouding van de ruige dwergvleermuis is matig ongunstig in verband met onduidelijkheden over de populatie en het toekomstperspectief. De verspreiding en kwaliteit van het habitat zijn als gunstig beoordeeld. De populatiegrootte wordt geschat op 40.000 individuen. De energietransitie heeft een ongunstig effect op de soort, doordat verblijfplaatsen verdwijnen door na-isolatie en renovatie, maar het steeds ouder wordende bos in Nederland biedt toekomstperspectief. Ruige dwergvleermuizen komen met name voor in bosgebieden in de buurt van water. Ze verblijven in boomholtes en spleten in schors, houtstapels, maar ook onder bruggen of in spleten van gebouwen. Ze worden dus ook in een stedelijke omgeving met groen en water aangetroffen. Ruige dwergvleermuizen maken veelvuldig gebruik van kasten. Het gaat hierbij om zomer- en paarverblijven en soms overwintering bij zachte winters. Kraamverblijven worden doorgaans niet in Nederland aangetroffen. De soort blijkt voor de functies van zomer- en paarverblijven goed gebruik te maken van mitigerende maatregelen.

Effect van werkzaamheden:

Voor de ruige dwergvleermuizen in gebouwen wordt verwezen naar de voorwaarden die ook voor de gewone dwergvleermuis gelden en wordt ook voor deze soort een natuurinclusieve werkwijze toegepast. Voor verblijfplaatsen in bomen geldt dat holtebomen zoveel mogelijk gespaard dienen te worden. Dit geldt ook voor bomen die in de directe omgeving van de vaste verblijfplaatsen van vleermuizen staan, die van essentieel belang zijn voor het in stand houden van de verblijfplaats. Bij onvermijdelijke aantasting geldt dat de bewezen effectieve maatregelen in de vorm van vleermuiskasten aan bomen gecombineerd dienen te worden met een duurzaam vleermuisbosbeheer waarin voldoende holtes ontstaan en bomen met holtes behouden blijven. Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en te treffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de ruige dwergvleermuis. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht, omdat de soort goed gebruik blijkt te maken van mitigerende maatregelen voor paar- en zomerverblijven.

Steenmarter

SVI beschrijving:

In 2008 is de staat van instandhouding voor steenmarter als gunstig beoordeeld. Op basis van waarnemingen en meldingen is het aannemelijk dat de populatie sinds de jaren 80 toeneemt. Steenmarters hebben een groot leefgebied en gebruiken een groot netwerk aan dagrustplaatsen waartussen veel, soms dagelijks, gewisseld wordt. Ze gebruiken hiervoor holen in bomen, holen van dassen, konijnen etc., takkenhopen, dicht struweel maar ook gebouwen worden hiervoor gebruikt. Het grote leefgebied samen met de grote flexibiliteit in het gebruik van verblijfplaatsen, maakt deze soort weinig kritisch ten aanzien van kleinschalige ruimtelijke ingrepen.

Effect van werkzaamheden:

Kleinschalige ruimtelijke ingrepen zijn mogelijk mits bij aantasting van een rust- en/of voortplantingsplaats goed beoordeeld wordt of de omgeving voldoende voorziet in alternatieven hierin. Toegangen tot rust- en verblijfplaatsen mogen alleen buiten de kwetsbare periode worden afgesloten of ongeschikt gemaakt en alleen indien er voldoende alternatieven in de omgeving zijn. Voorafgaand aan het afsluiten van

toegangen of het ongeschikt maken dient afwezigheid te worden bevestigd door een ecologisch deskundige. Door te werken volgens de gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze, en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de steenmarter en wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Rugstreeppad

SVI beschrijving:

De SVI van de rugstreeppad is matig ongunstig en heeft een rode lijst status gevoelig. De populatiegrootte wordt geschat op 139.000-1.350.000 exemplaren, wat een erg brede range is, omdat aantallen niet als zodanig zijn geteld. De rugstreeppad is weinig kritisch in hun habitatkeuze en komen voor bij gebouwen en werken, houtachtige en kruidachtige vegetaties en onbegroeid terrein en wateren en oevers. Rugstreeppadden beschikken over een groot verspreidingsvermogen en zijn in staat om snel nieuw ontstane voortplantingswateren te koloniseren.

Effect van werkzaamheden:

Voor de rugstreeppad zijn maatregelen opgenomen in de gedragscode voor het vellen en rooien van bomen en beplantingen, graafwerkzaamheden, afdammen, dempen en graven aan wateren, sloten en kleine watergangen, poelen of vijvers, renovatie van bouw- en kunstwerken en het aanleggen van wegen en verhardingen binnen de bebakeningsstrook. Per werkprotocol zijn specifieke maatregelen opgenomen. Globaal komen de maatregelen voor alle werkzaamheden neer op: Per deelpopulatie mag 1 voortplantingswater tot een maximale lengte van 500 m, met bijbehorend landhabitat per jaar worden aangetast. Er dient een nieuw voortplantingswater worden aangelegd, binnen bestaand leefgebied. Het gaat hierbij om ondiepe poelen met weinig vegetatie, vrij van vis en andere amfibieënsoorten, met rondom een vergraafbare bodem en schuilmogelijkheden. Pas als het nieuwe voortplantingswater en bijbehorend landhabitat functioneel is gebleken voor de soort, is er ruimte voor verdere ruimtelijke ontwikkelingen. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht.

Alpenwatersalamander

SVI beschrijving:

De staat van instandhouding van de alpenwatersalamander is als gunstig beoordeeld. Exacte cijfers van de populatiegrootte van de alpenwatersalamander zijn niet bekend. Van de alpenwatersalamander is geen data over de populatiegrootte beschikbaar. De alpenwatersalamander is weinig kritisch in hun habitatkeuze en komen voor bij gebouwen en werken, houtachtige en kruidachtige vegetaties en onbegroeid terrein en wateren en oevers.

Effect van werkzaamheden:

Voor werkzaamheden in leefgebieden van de alpenwatersalamander zijn geen bewezen effectieve maatregelen. Wel is bekend dat deze soort, net als de rugstreeppad, snel in staat is nieuwe poelen te koloniseren. Daarnaast zijn onderdelen van het leefgebied van de alpenwatersalamander makkelijk te mitigeren. Daarom is het ook voor de alpenwatersalamander toegestaan om 1 voortplantingswater per gemeente per jaar aan te tasten. Dit om de mogelijke impact op de SVI klein te houden. Daarnaast dient voorafgaand aan de werkzaamheden een nieuw voortplantingswater aangelegd te worden en het oorspronkelijke voortplantingswater dient volledig hersteld te worden na de werkzaamheden. Door te werken volgens de

gedragscode worden de werkzaamheden en getroffen maatregelen uitgevoerd op een wijze en in een periode waarbij geen geschiktere alternatieven beschikbaar zijn voor de Alpenwatersalamander. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht, omdat de soort weinig kritisch is in hun habitatkeuze en het leefgebied makkelijk te mitigeren is.

Ringslang

SVI beschrijving:

De staat van instandhouding van de ringslang is als gunstig beoordeeld. exacte cijfers van de populatiegrootte zijn niet bekend. Wel blijkt sinds 1990 en ook in de periode van de afgelopen 10 jaar de verspreiding van de ringslang in aantal km hokken toe te nemen. De ringslang is weinig kritisch in hun habitatkeuze en komen voor bij gebouwen en werken, houtachtige en kruidachtige vegetaties en onbegroeid terrein en wateren en oevers.

Effect van werkzaamheden:

Tijdens de werkzaamheden is het primair van belang dat de broeihopen gespaard worden. Voor de ringslang is er is qua mitigatie veel ervaring opgedaan met kunstmatig aangelegde broeihopen en ontsnipperingsmaatregelen met ecoducten worden met succes gebruikt door de soort, zolang ze goed zijn aangelegd. Ook kleinschalige ruimtelijke ingrepen zijn mogelijk, mits het essentieel leefgebied niet wordt aangetast. Voorafgaand aan de werkzaamheden dienen minimaal 2 nieuwe broeihopen te worden gerealiseerd in het leefgebied en na de werkzaamheden dienen de broeihopen hersteld te worden. De hopen bestaan uit kruidig materiaal, bladeren, takken en paardenmest of vergelijkbaar. De broeihopen liggen in de buurt van water, in of naast struweel of ruigte en een deel van de dag in de zon. De hoop is 2-3m breed en minimaal 1m hoog en is luchtig en vochtig. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht, omdat de SVI gunstig is en mitigatie van broeihopen goed mogelijk is.

Sleedoornpage

SVI beschrijving:

Er is geen landelijke staat van instandhouding van de sleedoornpage bekend, maar de populatieaantallen zijn klein en op de rode lijst heeft de soort de status bedreigd. De vlindersoort komt voor in houtachtige en kruidachtige vegetaties. De soort is weinig veeleisend en er bestaan goede maatregelen om effecten van werkzaamheden grotendeels te voorkomen.

Effect van werkzaamheden:

Er zijn diverse ervaringen opgedaan met het verplaatsen van takken met eitjes naar geschikt sleedoornstruweel in de directe omgeving. Bij het uit te voeren beheer worden takken met eitjes meestal ontzien. Voor de sleedoornpage is het vooral van belang dat sleedoorn in variërende leeftijd aanwezig is. Hierdoor kan aanplant van jonge sleedoorn binnen enkele jaren al effectief zijn voor deze soort. Verder gelden er wel aanvullende voorwaarden, omdat de populaties nog zeer kwetsbaar zijn. Sleedoornstruiken moeten zoveel mogelijk behouden blijven. Er kunnen slechts 1 of enkele struiken worden verwijderd mits in de directe omgeving voldoende geschikt sleedoornstruweel behouden blijft. Daarnaast is het ook van belang nieuwe sleedoorn aansluitend op het bestaande leefgebied van de sleedoornpage aan te planten, zodat

het leefgebied wordt uitgebreid. Om zo het voortbestaan van de lokale populatie te waarborgen. Door te werken volgens de in de gedragscode omschreven werkwijze wordt geen wezenlijke invloed op de staat van instandhouding verwacht, omdat de soort weinig veeleisend is en er goede maatregelen bestaan om negatieve effecten grotendeels te voorkomen. De populaties zijn nog kwetsbaar, daarom gelden wel bovenstaande voorwaarden.

Bijlage 4: Begrippen en definitielijst

In de Omgevingswet is een aantal begrippen gebruikt waarvan uitleg essentieel is/kan zijn voor een duidelijke en praktisch goed toepasbare gedragscode. In de gedragscode worden ook termen gebruikt, waarbij een afbakening gewenst is. In deze bijlage worden de voor deze gedragscode relevante begrippen besproken en toegelicht.

Achterstallig beheer

Situatie waarin de beheermaatregelen niet of niet voldoende zijn uitgevoerd volgens de gebruikelijke en vooraf bepaalde frequentie. Achterstallig beheer en onderhoud wordt gezien als een kleinschalige ruimtelijke ingreep.

Actieradius

De gebruikelijke afstand die een dier zich dagelijks verplaatst naar haar nest- of rustplaats naar haar foerageergebied. Er wordt ook de maximale afstand onder verstaan die de grote meerderheid van individuen van een diersoort kan afleggen op zoek naar een nieuw leefgebied (migratieafstand).

Andere soorten

De soorten die genoemd zijn in bijlage IX van het Bal, onderdeel A. Deze soorten zijn op grond van nationale bepalingen in Nederland beschermd. Aandachtspunt hierbij is dat provincies elk eigen lijsten en/of vrijstellingen hanteren.

Bebakeningsstrook

Strook van 1 à 1,5 meter direct grenzend aan de verharding welke intensiever wordt onderhouden ten einde te zorgen voor een goede afvoer van water van het wegdek en een goed zicht op bebordingen en bewegwijzering in het kader van de verkeersveiligheid.

Bestendig Beheer en Onderhoud (BBO)

Onder bestendig gebruik, beheer en onderhoud wordt begrepen regelmatig terugkerend beheer of onderhoud dat al langere tijd plaatsvindt zonder dat dit beheer of onderhoud in de weg heeft gestaan aan de vestiging en het behoud van individuen van beschermde soorten in de gebieden waar het beheer of onderhoud plaatsvindt. De activiteiten zijn gericht op het handhaven van de bestaande functionaliteit van het leefgebied of de situatie met inbegrip van de aanwezige soorten.

Beschermingszone

Zone die wordt aangegeven middels een markering waarbinnen geen werkzaamheden mogen plaatsvinden om verstoring van flora en/of fauna te voorkomen.

Bevoegd gezag

Met het inwerking treden van de Wet natuurbescherming zijn de provincies bevoegd gezag voor de naleving van de Wet natuurbescherming, en met de inwerkingtreding van de Omgevingswet is dit onveranderd. De wijze waarop dit is vorm gegeven is per provincie geregeld. De bevoegdheid kan liggen bij de afdeling handhaving/toezicht van de desbetreffende provincie of kan zijn ondergebracht bij een uitvoerende organisatie als een omgevingsdienst. In sommige gevallen is het Rijk bevoegd gezag.

Biotoop of functioneel leefgebied

Natuurlijke omgeving waarin de betreffende soort duurzaam kan vestigen, leven en/of voortplanten. Het terrein waarvan een beschermde diersoort gebruik maakt bestaande uit onder meer nest- of broedplaatsen, foerageergebieden met voldoende voedsel, rust- en schuilplaatsen.

Broedactiviteiten

Activiteiten van broedvogels die een broedgeval indiceren. Het gaat hierbij niet alleen om het broeden zelf, maar ook het bouwen van een nest en het grootbrengen van de jongen. Daarnaast betreft het gedrag of andere aanwijzingen op basis waarvan moet worden aangenomen dat er in een in gebruik zijnde nestplaats aanwezig is.

Broedgeval

Locatie waar een in gebruik zijnde nestplaats van een vogel aanwezig is, of locatie waarvan op basis van het gedrag of andere aanwijzingen of geschiktheid moet worden aangenomen dat er in een in gebruik zijnde nestplaats aanwezig is. Ook wanneer vogels zijn begonnen met de aanbouw van een nest wordt dit gezien als broedgeval of broedactiviteit.

Ecologisch deskundige (bron: RVO.nl)

Een ecologische deskundige is iemand die ecologisch advies geeft of werkzaamheden begeleidt op het gebied van habitats en soorten. Hij of zij heeft schriftelijk aantoonbare ervaring en specifieke ecologische kennis.

De ecologische deskundige heeft voldoende kennis en jarenlange ervaring om ecologisch onderzoek te kunnen doen. Hij of zij:

- (her)kent de functionaliteit van leefgebieden van beschermde soorten;
- heeft kennis van de algemeen erkende onderzoeksmethoden;
- kan ecologische werkprotocollen uitwerken;
- kan specifieke maatregelen begeleiden.

Ecologisch werkprotocol

Document waarin projectspecifiek is beschreven welke (voorzorgs- en/of mitigerende) maatregelen getroffen worden om effecten op beschermde soorten te voorkomen en op welke wijze invulling wordt gegeven aan de zorgplicht. De maatregelen genoemd in de werkprotocollen van deze gedragscode worden op maat gemaakt voor de projectlocatie en het type werk. Bij afwijking van de werkprotocollen in deze gedragscode dient overtuigend te worden gemotiveerd dat de gekozen alternatieve werkwijze voor de betreffende soort minimaal hetzelfde effect heeft als de in de gedragscode beschreven gedragsregel, dan wel een gunstiger effect heeft.

Gunstige staat van instandhouding

Om te bepalen of soorten in een 'gunstige staat van instandhouding' (SVI) zijn, wordt beoordeeld op een aantal criteria: 1. dat de populatie een levensvatbare component van de habitat (leefgebied) is en blijft, 2. dat het natuurlijke verspreidingsgebied van de soort niet wezenlijk wordt verkleind en 3. dat er een voldoende groot habitat blijft bestaan waarin de populaties van de soort zich op de lange termijn in stand kunnen houden.

Invasieve exoten

Invasieve exoten zijn dieren of planten die door menselijk handelen in een nieuw gebied terechtkomen en die door vestiging en verspreiding schade kunnen veroorzaken aan in het wild levende planten en dieren, maar ook aan constructies.

Jaarrond beschermde nesten

Nesten van vogels, zoals genoemd in de Indicatieve lijst jaarrond beschermde vogelnesten van RVO. De verbodsbepalingen van artikel 11.37 lid 1 Bal zijn ook buiten het broedseizoen van toepassing op deze nesten. De nesten zijn het hele jaar door beschermd, echter niet in gelijke mate. Aandachtspunt is dat sommige provincies een afwijkende lijst hanteren.

Zie bijlage 2 voor de indicatieve lijst jaarrond beschermde nesten, zoals deze op moment van schrijven van deze gedragscode geldt.

RVO verstaat onder nesten die jaarrond beschermd zijn:

1. Nesten die, behalve gedurende het broedseizoen als nest, buiten het broedseizoen in gebruik zijn als vaste rust- en verblijfplaats (voorbeeld: steenuil);
2. Nesten van koloniebroeders die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing of biotoop. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar (voorbeeld: roek, gierzwaluw en huismus);
3. Nesten van vogels, zijnde geen koloniebroeders, die elk broedseizoen op dezelfde plaats broeden en die daarin zeer honkvast zijn of afhankelijk van bebouwing. De (fysieke) voorwaarden voor de nestplaats zijn vaak zeer specifiek en limitatief beschikbaar (voorbeeld: ooievaar, kerkuil en slechtvalk);
4. Vogels die jaar in jaar uit gebruik maken van hetzelfde nest en die zelf niet of nauwelijks in staat zijn een nest te bouwen (voorbeeld: boomvalk, buizerd en ransuil).

En onder nesten die niet jaarrond beschermd zijn:

5. Nesten van vogels die weliswaar vaak terugkeren naar de plaats waar zij het jaar daarvoor hebben gebroed of de directe omgeving daarvan, maar die wel over voldoende flexibiliteit beschikken om, als de broedplaats verloren is gegaan, zich elders te vestigen. Deze soorten vragen extra onderzoek, ook al zijn hun nesten niet jaarrond beschermd. Wij adviseren u een ecologisch deskundige op het gebied van vogels in te schakelen om te onderzoeken of er sprake is van zwaarwegende feiten of ecologische omstandigheden, die jaarronde bescherming van de nesten eisen. U gebruikt de lijst als hulpmiddel om te bepalen of vergunning nodig is voor met name de jaarrond beschermde nesten. U kijkt of er maatregelen mogelijk zijn die maken dat de functionaliteit van het nest behouden blijft.

Ministerie van LNV

Ministerie van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur. De Staatssecretaris van Landbouw, Visserij, Voedselzekerheid en Natuur valt onder dit ministerie.

Mitigerende maatregel

Maatregel gericht op het verzachten van optredende negatieve effecten van een activiteit op de soort of haar leefgebied binnen het plangebied of binnen de invloedsfeer van de werkzaamheden; (tijdelijke) negatieve effecten treden nog steeds op, maar worden zodanig verzacht dat zij aanvaardbaar zijn.

Omgevingsvergunning

Een omgevingsvergunning is een door het bevoegd gezag afgegeven besluit waarbij voor een individueel concreet plan éénmalig een uitzondering wordt gemaakt ten aanzien van overtreding van een wettelijk verbod. Hieraan zijn in de regel voorwaarden van toepassing.

Ruimtelijke Ingrepen (RI)

Onder ruimtelijke ontwikkeling of inrichting worden begrepen activiteiten, die een verandering van de functie van de werklocatie tot gevolg hebben. Het betreft beheer- en onderhoudsactiviteiten, die niet op reguliere schaal, wijze of frequentie plaatsvinden of die niet in een beheerplan zijn vastgelegd. Het zijn activiteiten, die tot gevolg hebben dat de functionaliteit van het leefgebied van een beschermde soort significant wordt aangetast of permanent verdwijnt op de betreffende locatie. Deze significante aantasting kan soms tijdelijk zijn wanneer geen sprake is van permanent ruimtebeslag.

RVO

Rijksdienst voor Ondernemend Nederland

Vaste rust- en verblijfplaats

Tot de vaste rust- en verblijfplaatsen worden locaties gerekend waar kraamkolonies, paarverblijven, overwinteringsplaatsen, burchten en jaarrond beschermde vogelnesten en hun functionele leefomgeving toe behoren.

Verantwoordelijke

Degene die de handeling heeft verricht moet dan wel de mogelijkheid van de bewuste schadelijke gevolgen hebben aanvaard.

Voorzorgsmaatregel

Maatregel gericht op het voorkomen van optredende negatieve effecten van een activiteit op de soort of haar leefgebied binnen het plangebied of binnen de invloedssfeer van de werkzaamheden; negatieve effecten treden door het nemen van de voorzorgsmaatregel niet (meer) op.

Vrijstelling

Een vrijstelling is een algemeen geldende uitzondering op een wettelijk verbod voor een (bepaalde) categorie van gevallen (of werkzaamheden). De vrijstelling geldt voor iedereen die aan de voorwaarden van de vrijstelling voldoet.

Wezenlijke invloed (bron: RVO, 2023)

Er is sprake van een wezenlijke invloed op de soort als er een wezenlijke negatieve invloed uitgaat op de staat van instandhouding (SVI) van een soort. Bij soorten die in een ongunstige SVI verkeren, kan hier reeds sprake van zijn bij kleine negatieve effecten. Om wezenlijke invloed te voorkomen kunnen bewezen effectieve maatregelen worden ingezet. Bij de afweging of soorten wel of niet onder een gedragscode RI konden vallen is daarom gekeken naar de huidige SVI, welke mogelijke negatieve effecten kunnen optreden en in hoeverre deze met bewezen effectieve maatregelen kunnen worden beperkt. Het is daarbij van belang dat effecten slechts tijdelijk zijn en dat maatregelen uiteindelijk zorgen voor volledig herstel van het leefgebied. Soms kan ook sprake zijn van autonoom herstel (binnen 1 of 2 groeiseizoenen). Voor soorten in een gunstige SVI is daarnaast gekeken of bij het ontbreken van bewezen effectieve maatregelen er bepaalde randvoorwaarden/beperkingen zijn te stellen aan de op te treden aantasting.

Bijlage 5: Model waarnemingenformulier

De provincie heeft als opdrachtgever de verantwoordelijkheid om verspreidingsgegevens beschikbaar te stellen aan de opdrachtnemer. Op basis hiervan stelt de opdrachtnemer samen met de ecologisch deskundige een ecologisch werkprotocol op (zie paragraaf 3.3.3). In de week voor aanvang van de werkzaamheden, in de fase van uitvoering (zie paragraaf 3.3.2), vindt door de opdrachtnemer een inspectie van de projectlocatie plaats. Bij het waarnemen van beschermde soorten worden deze geregistreerd aan de hand van het waarnemingenformulier.

Waarnemingenformulier op maat

De provincie is verantwoordelijk voor het aanleveren van het waarnemingenformulier aan de opdrachtnemer. Het verdient de aanbeveling dat de provincie hierbij een op maat gemaakt waarnemingenformulier beschikbaar stelt. Bij het opstellen van dit op maat gemaakt waarnemingenformulier wordt minimaal gebruik gemaakt van het modelformulier dat is opgenomen in deze bijlage en de beschikbare verspreidingsgegevens per provincie.

Wanneer voor het werk door de provincie geen op maat gemaakt waarnemingenformulier beschikbaar wordt gesteld, wordt het modelformulier dat is opgenomen in deze bijlage door de opdrachtnemer gebruikt om inspecties uit te voeren.

Invullen van het formulier

Indien soorten worden waargenomen die niet al uit de aangeleverde verspreidingsgegevens van de opdrachtgever of het ecologisch onderzoek naar voren zijn gekomen (en daarom niet in het ecologisch werkprotocol zijn opgenomen), dan worden hier aanvullende afspraken over gemaakt. Deze afspraken worden vastgelegd op het waarnemingenformulier onder het kopje 'gemaakte afspraken naar aanleiding van nieuw aangetroffen soorten'. Dit waarnemingenformulier wordt als bijlage bij het ecologisch werkprotocol gevoegd.

Tenslotte wordt het waarnemingenformulier ook gebruikt bij het onverwacht aantreffen van beschermde soorten tijdens de uitvoering van een werk. Op de achterzijde van het waarnemingenformulier kunnen deze 'onvoorziene omstandigheden' worden ingevuld. De gewenste werkwijze bij onvoorziene omstandigheden staat beschreven in paragraaf 2.9.

Tabel: Toelichting op de kolommen die zijn opgenomen in het waarnemingenformulier:

<i>Kolommen in waarnemingenformulier</i>	<i>Betekenis / inhoud</i>
Soort	plant- of diersoort
Bescherming	beschermingsstatus soorten zoals opgenomen in bijlage 2 van deze gedragscode
Kenmerken	hier worden zaken als symbiosesoorten, waardplanten of belangrijke en typische biotopen genoemd.
Plaatsaanduiding	de vindplaats van de betreffende soort wordt aangeven door middel van de vermelding van de hectometrering (provinciale wegen) of kilometrering (vaarwegen) of door een notitie op een kaart die bij dit waarnemingenformulier wordt gevoegd.
Soort markering	wanneer in het veld nesten van broedvogels, groeiplaatsen of vaste rust- en verblijfplaatsen van beschermde soorten zijn aangetroffen moeten deze worden gemarkeerd. Dit kan bijvoorbeeld door middel van het plaatsen van een opvallend piket of het bevestigen van een lint aan een boom. Ook de wijze van markering moet in de tabel worden aangegeven. Na afloop van de werkzaamheden moeten deze markeringen ook weer worden verwijderd.

Waarnemingenformulier

Uit te voeren werkzaamheden:

Start: _____ Verwachte einddatum: _____

soortengroep	soort	bescherming	kenmerken	plaatsaanduiding (hectometreering en wegzijde)	soort markering
planten					
vissen					
reptielen					
amfibieën					
vlinders					
libellen					
kevers					
kreeftachtigen					
zoogdieren					
vogels					

Gemaakte afspraken naar aanleiding van nieuw aangetroffen soorten:

Registratie onvoorziene omstandigheden:

Datum:

Project en projectnummer:

Projectverantwoordelijke:

Namens opdrachtgever:

Namens opdrachtnemer:

Tel opdrachtgever (projectleider):

Tel bevoegd gezag:

Bijlage 6: Evaluatieplan

De gedragscode wordt in jaar 4 na aanwijzing door BIJ12 geëvalueerd. De evaluatie wordt gedeeld met RVO en wordt gebruikt bij het opstellen van een (tussentijds) geactualiseerde gedragscode, voor zover nodig. Deze evaluatie zal ook gebruikt worden voor de verlenging na 5 jaar. Om te kunnen werken met de laatste inzichten, zal ook na 5 jaar een (korte) evaluatie worden gehouden.

Als beheerder van de gedragscode is BIJ12 verantwoordelijk voor het uitzetten van een evaluatie onder de gebruikers van de gedragscode. Deze evaluatie dient te gebeuren tussen jaar drie en vier na goedkeuring van de gedragscode. Daarnaast is het de taak van BIJ12 om alle resultaten van deze evaluatie onder de gebruikers te verzamelen en in een (samenvattend) rapport te verwerken. Dit rapport stuurt BIJ12 vervolgens aan het eind van jaar vier op naar RVO door deze te mailen naar omgevingswetnatuur@rvo.nl, onder vermelding van "Evaluatie Gedragscode Provinciale Infrastructuur".

De evaluatie heeft als doel om, onder de gebruikers van de gedragscode, te evalueren of deze in de praktijk uitvoerbaar is. Op basis van de resultaten kan een eventueel volgende gedragscode op punten aangepast en/of verbeterd worden.

Voor de evaluatie dient het format met vragen van RVO gebruikt te worden. Het staat BIJ12 vrij om extra vragen aan dit format toe te voegen.

In deze gedragscode is ook een evaluatieplan opgenomen (deze bijlage). Dit evaluatieplan omvat:

- Hoe (mogelijke) gebruikers van de gedragscode worden bereikt en betrokken;
- Hoe de evaluatie gecoördineerd wordt;
- Wanneer de evaluatie start en wanneer het evaluatierapport gereed is.
- Het format met vragen van RVO.

Bereiken en betrekken (mogelijke) gebruikers van de gedragscode
BIJ12 heeft contactpersonen bij elke provincie. BIJ12 stuurt een digitale vragenlijst (op basis van het format vragenlijst van het RVO) naar deze contactpersonen. Daarbij wordt deze contactpersonen verzocht de vragenlijst door te sturen naar collega's, aannemers en andere partijen waar ze mee werken.

Coördinatie van de evaluatie

BIJ12 is de beheerder van de gedragscode en dus de coördinator van de evaluatie.

Planning evaluatie

Deze herziening van de gedragscode is geldig vanaf 1 januari 2025. Begin 2028 verstuurt BIJ12 de vragenlijst naar de contactpersonen bij de provincies. Eind 2028 zijn de resultaten verzameld, gebundeld en opgestuurd naar RVO. Begin 2030 wordt voor de korte evaluatie na 5 jaar nog eens de vragenlijst verstuurd. Het evaluatierapport en de inzichten uit de laatste enquête worden meegenomen bij de update van de gedragscode in 2030.

Format met vragen van RVO

Begeleidende email

Wat fijn dat u deze enquête in gaat vullen! Dit is uw kans om uw mening te laten horen over de Gedragscode soortenbescherming Provinciale Infrastructuur van BIJ12, zie ook de naar u gestuurde vooraankondiging. Hoe bevalt de Gedragscode en welke ideeën leven er over een nieuwe Gedragscode die opgesteld moet worden? Om dit te evalueren is een vragenlijst opgesteld, waarin we u, als ervaringsdeskundige, een aantal vragen willen stellen. We vragen u naar zeven thema's:

- Algemene informatie
- Onderzoek, ecologisch werkprotocol en toetsing
- Effectiviteit beschermende maatregelen
- Werkbaarheid en gebruiksvriendelijkheid van de Gedragscode
- Doeltreffendheid Gedragscode
- Input nieuwe Gedragscode
- Mogelijke toekomstige wijzigingen rond de Gedragscode

Wij verzoeken u ook de vragenlijst in te vullen indien u niet werkt met de Gedragscode soortenbescherming van BIJ12. Ook deze informatie is relevant voor de evaluatie. U zult in dat geval slechts enkele vragen hoeven te beantwoorden. Het invullen van de gehele vragenlijst duurt circa 30 minuten. Ieder thema eindigt met een mogelijkheid om extra toelichtingen toe te voegen. De vragen gaan over de periode [XXX] tot heden.

De enquête is anoniem, tenzij u zelf aangeeft dat wij u kunnen benaderen voor eventueel aanvullende vragen. Naast de enquête zullen wij ook een aantal focusgroep gesprekken organiseren om meer verdiepend in te gaan op de gedragscode en het werken hiermee, in de laatste vraag in de vragenlijst, kunt u aangeven of u hieraan mee wilt werken. Indien u dat wilt, vult u dan uw e-mailadres in zodat wij contact met u op kunnen nemen.

We vragen u de vragenlijst in te vullen voor [DATUM]. Wij danken u alvast voor uw medewerking!

Graag brengen wij deze evaluatie bij zoveel mogelijk mensen onder de aandacht. Kent u opdrachtnemers (aannemers, ingenieur bureaus of ecologische adviesbureaus) die de evaluatie mogelijk ook in willen vullen? Wij vragen u dan om de e-mail met de uitnodiging naar deze link dan door te sturen, met in de CC: [MAILADRES]

Indien u naar aanleiding van deze enquête vragen of opmerkingen heeft, dan kunt u die richten aan:

[NAAM: MAILADRES]

[NAAM: MAILADRES]

Algemene informatie over u

1. Bij welk organisatieonderdeel/welke organisatie werkt u?

Indien niet in functie bij opdrachtgever:

- Aannemer
- Ecologisch adviesbureau
- Projectontwikkelaar

2. In hoeveel activiteiten/projecten heeft u te maken gehad met de Gedragscode?

Onderzoek, ecologisch werkprotocol en toetsing

3. Vindt voorafgaand aan de werkzaamheden in de projecten waar u bij betrokken bent nader natuurwaardenonderzoek plaats?

Indien niet altijd, waarom niet?

4. Vindt u dat uit de Gedragscode duidelijk blijkt voor welke soorten en activiteiten de gedragscode geldig is?

5. Is het ecologisch werkprotocol altijd vindbaar en op locatie van de werkzaamheden aanwezig?

Maatregelen

6. Maakt u weleens mee dat er niet volgens de regels van de Gedragscode gewerkt wordt waar dat wel zou moeten? Zo ja, waarom gebeurt dit?

7. Zijn de uit te voeren maatregelen bekend gemaakt aan de uitvoerenden? Zo ja, hoe?

8. Wat zijn uw ervaringen met het vastleggen en archiveren van de maatregelen?

Werkbaarheid en gebruiksvriendelijkheid van de Gedragscode

9. Kunt u toelichten in hoeverre u het eens bent met de volgende stelling? 'Het is voor mij duidelijk waar ik terecht kan met vragen over (het gebruik van) de Gedragscode'

10. Kunt u toelichten in hoeverre u het eens bent met de volgende stelling? 'Het is voor mij duidelijk wanneer ik de Gedragscode mag/kan toepassen'

11. Kunt u toelichten in hoeverre u het eens bent met de volgende stelling? 'Het is voor mij duidelijk welke beschermende maatregelen ik kan/moet nemen'

12. Is binnen de sector helder wie met de gedragscode kan werken en waar de gedragscode te vinden is?

13. Zijn de verantwoordelijkheden duidelijk vastgelegd in de gedragscode?

14. Is bij u voldoende bekend wie u als deskundige moet inschakelen (indien van toepassing) en waaraan deze moet voldoen?

15. Wat zijn de voor- en nadelen van het werken met de gedragscode?

Doeltreffendheid Gedragscode

16. Mist u informatie in de gedragscode, of is de gedragscode juist te uitgebreid?

17. Kunt u toelichten op welke wijze het toepassen van de gedragscode uw werkproces heeft beïnvloed ten opzichte van een vergunningsaanvraag? (bv met betrekking tot administratieve lasten of doorlooptijd van de procedure)

18. Geeft in uw ogen het werken met de Gedragscode voldoende bescherming voor de wettelijk beschermde soorten? Licht dit toe.

Input nieuwe Gedragscode

19. Op welke punten kunnen de Gedragscode en het werkproces volgens u verbeterd worden?

20. Vindt u het belangrijk betrokken te worden bij het opstellen van de nieuwe Gedragscode? Zo ja, welke wijze heeft uw voorkeur?

- Online presentatie van de veranderingen in de nieuwe Gedragscode
- Mogelijkheid tot review van de gedragscode voordat deze ingediend wordt
- Deelname in een meedenk groep
- Geen behoefte aan

U kunt hier uw e-mailadres achterlaten wanneer u een bijdrage wilt leveren aan de nieuwe Gedragscode.

Dank

Hartelijk bedankt voor het invullen van deze enquête. We waarderen de tijd die u hiervoor heeft genomen en nemen uw input mee in de evaluatie en de ontwikkeling van de Gedragscode.

Bijlage 7: Format ecologisch werkprotocol

Het ecologisch werkprotocol dient altijd op locatie aanwezig te zijn bij de werkzaamheden en een ieder die werkzaam is in het projectgebied dient van de inhoud op de hoogte te zijn.

Het ecologisch werkprotocol wordt opgesteld door een ecologisch deskundige.

Contactgegevens

Ecologisch deskundige

Naam:

Telefoonnummer:

Email:

Opdrachtgever/initiatiefnemer

Naam:

Telefoonnummer:

Email:

Aannemer/uitvoerder

Naam:

Telefoonnummer:

Email:

Projectinformatie

Naam project/ingreep:

Startdatum voorbereidende werkzaamheden:

Indien er voor de start van de ingreep mitigerende maatregelen genomen moeten worden (zoals het plaatsen van een amfibieënscherm of maatregelen die moeten voorkomen dat beschermde soorten zich vestigen in het plangebied voor de start van het project).

Startdatum werkzaamheden:

Verwachte einddatum:

Omschrijving van het project:

Welke gedragscode is van toepassing:

Werklocatie en werkgrens:

Inclusief kaart en foto's van de bestaande situatie.

De werkzaamheden:

Welke werkzaamheden gaat u uitvoeren, op welke wijze en welk materieel wordt daarbij ingezet? Geef tevens aan wat de rol van de ecologisch deskundige is voor en tijdens de werkzaamheden.

De werkzaamheden vallen onder het werkprotocol:

Benoem het werkprotocol/de werkprotocollen uit de gedragscode waar de activiteit onder valt.

De planning van het project:

Denk hierbij ook aan de planning van de te nemen mitigerende maatregelen (welke maatregelen worden wanneer genomen)

Alternatievenafweging

Geef een onderbouwing waarom andere bevredigende oplossingen ontbreken, of niet zijn gekozen.

Alternatieve locaties:

Alternatieve werkwijze:

Alternatieve planning:

Zorgvuldig handelen

Aanwezige soorten in het plangebied:

Geef hier aan welke soorten tijdens het inventarisatie-onderzoek zijn aangetroffen en wat de functie van het gebied is voor die soort(en) en markeer de locatie(s) op een kaart.

Verwijzing naar het ecologisch onderzoek

Titel, brongegevens van het natuuronderzoek/soortenonderzoek, datum onderzoek

Mitigerende maatregelen die worden genomen:

Beschrijf hier de concrete en praktisch uitvoerbare (activiteit-, soort-, locatie- en tijdspecifieke) maatregelen die genomen worden om schade aan beschermde soorten te voorkomen dan wel te beperken; denk hierbij ook aan eventueel aan te houden afstand ten opzichte van verblijfplaatsen of groeiplaatsen.

Hoe wordt gehandeld als tijdens de werkzaamheden een onverwachte soort wordt aangetroffen:

Let op: bij controle van de werkzaamheden kunnen altijd onderliggende documenten (zoals logboek, ecologisch onderzoek, activiteitenplan, belangenonderbouwing, alternatievenonderbouwing, etc.) worden opgevraagd. Deze dienen te allen tijde op locatie fysiek dan wel digitaal beschikbaar te zijn.

Bijlage 8: Minimaliseren verstoring

Bron: RVO, 2023

Inleiding

Voor vogels en Europees beschermde dieren geldt dat de soort en/of de rust- en voortplantingsplaats niet verstoord mogen worden. Versturende activiteiten mogen geen wezenlijke invloed op de staat van in stand houding van de soort hebben. De verstoringvrije afstand dient te worden bepaald door een ecologisch deskundige. De wijze waarop de verstoringvrije afstand is bepaald, dient te worden opgenomen in het plan van aanpak. Onderstaande uitleg en criteria gelden hierbij als handvat.

Wat is verstoring?

Wanneer ingrepen in of in de directe omgeving van leefgebied van beschermde soorten plaats vinden, kunnen soorten verstoring ondervinden. Verstoring kan zich uiten in fysiologische effecten zoals een verhoogde hartslag of stress, gedragseffecten zoals alertheid en vluchten. Het vluchtgedrag brengt extra energie uitgaven met zich mee wat gecompenseerd moet worden met extra foerageerperioden. Uiteindelijk kunnen effecten doorwerken op de reproductie (direct wanneer een nest verlaten wordt of indirect via minder voedsel of minder beschikbaar broedhabitat) of op de overleving. Dit laatste is ook afhankelijk van de mate van verstoring en de aanwezigheid van alternatief leefgebied.

Voor soorten van de Habitat- en Vogelrichtlijn is sprake van een overtreding van het verbod verstoren als daarbij een wezenlijke invloed uitgaat op de betrokken populatie. Met name voor soorten in een ongunstige staat van instandhouding verdienen hierbij aandacht. Verstoring kan ook leiden tot verlaten van nest- en voortplantingslocaties, in dat geval is sprake van een overtreding op het verbod vernielen en beschadigen van voortplantingslocaties.

Om overtreding op deze verbodsbepalingen te voorkomen is het nodig een verstoringvrije afstand van het werkterrein tot de voortplantings- of rustlocatie, of essentieel leefgebied te hanteren.

1. Verstoringgevoeligheid van de soort

(o.b.v. de uitwerking voor vogels door Krijgsveld et al 2008)

- De verstoringafstand neemt toe met toenemende lichaamsgrootte (gewicht). Bij grotere vogels en dieren een grotere afstand.
- De verstoringafstand is groter voor carnivoren (bv. roofvogels) dan herbivoren (bv. vinken).
- De verstoringafstand is groter voor sociaal voorkomende dieren (bv. koloniebroeders, in groepen foeragerende vogels).
- De verstoringafstand is groter naarmate de groep groter is.
- Het verstoringseffect is groter voor broedvogels en trekvogels dan voor niet-broedvogels.
- Het verstoringseffect is groter voor een kwetsbare soort.
- Het verstoringseffect is groter bij een open habitat (bv. grasland) dan een gesloten habitat (bv. bos).
- Het verstoringseffect is groter als er een voedselgebied wordt verstoord waarvoor geen alternatief beschikbaar/bereikbaar is.

2. Impact van werkzaamheden ten opzichte van de bestaande situatie

Daarnaast heeft Krijgsveld et al (2008) geconcludeerd dat andere factoren die van invloed zijn op de verstoringafstand, van lokale omstandigheden afhankelijk zijn:

- Bepalend is de karakteristiek van de werkzaamheden (de verstoringbron). Dit betreft de intensiteit, frequentie en voorspelbaarheid. Soorten die in

hoge mate gewend zijn aan achtergrondgeluiden, trilling en verlichting zijn minder snel verstoord.

- Vogels worden verstoord door geluid, indien er geen onderlinge natuurlijke communicatie plaats kan vinden (Tursic et al 2012). Daarbij is het met name van belang in hoeverre er overlap zit in het frequentiespectrum van de verstoringbron en dat van de vogelsoort.
- Conditie van de vogel, voedselbehoefte op moment van of in periode van verstoring, aanwezigheid van alternatief leefgebied en risico op predatie.

Voorbeelden van uitwerkingen

1. Indien een verstoringgevoelige soort zoals een kraanvogel een voortplantingskolonie heeft op een stille locatie en de werkwijze een grote geluidsbelasting, trilling en/of licht veroorzaakt, is de indicatieve verstoringvrije afstand 200-300m. De soort mag op de voortplantingslocatie geen extra geluid, licht en/of trilling ervaren.
2. Indien een niet verstoringgevoelige soort zoals een ekster een voortplantingsplaats heeft op een locatie met veel verkeer en straatverlichting (geluid, trilling en licht) en de werkwijze geen extra geluidsbelasting, trilling en/of licht veroorzaakt, is de indicatieve verstoringvrije afstand 5-10m.

Bijlage 9: Bever- en dassenprotocol bij spoor- en wegtaluds en waterkeringen

Bron: RVO

Werkwijze bever- en dassenactiviteit in/ nabij spoor- en wegtaluds en waterkeringen, waarbij veiligheid in het geding kan komen

Versie: oktober 2022

Trefwoorden: gedragscodes, reikwijdtedocument, maatregelencatalogus

Inleiding

Door graafactiviteit van bevers en dassen kunnen taluds verzakken wat kan leiden tot onveilige situaties op het spoor en op de weg, alsook, in geval van waterkeringen, kan graafactiviteit leiden tot verzwakking van de werking van de kering waarmee het niet meer kan voldoen aan de gestelde veiligheidsnormen. Indien niet tijdig wordt ingrepen, kan dit op termijn tot acute veiligheidssituaties leiden. Dit geldt ook in relatie tot de aanwezigheid van beverdammen. Deze kunnen onder meer leiden tot opstuwing en verminderde afvoer van water, hetgeen ook de stabiliteit van voorgenoemde kunstwerken in het geding kan brengen.

Vanwege het feit dat de omgang met bever- en dassenactiviteit als geheel gezien vrij complex is waarbij vooralsnog ook allerlei (deels ook experimentele) (maatwerk)oplossingen worden toegepast, maakt dat er vooralsnog de nodige restricties blijven gelden voor toepassing onder de werking van gedragscodes. Naarmate op dit punt meer positieve ervaringen worden opgedaan met soortspecifieke maatregelen, kan dit te zijner tijd aanleiding zijn het handelsbereik onder de werking van een gedragscode te vergroten en kan naar aanleiding daarvan ook onderliggend (werk)document worden aangevuld. Er wordt hierbij thans in onderliggend document vooralsnog van het standpunt uitgegaan dat ter plaatse de algehele functionaliteit van voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van de bever en de das niet in het geding mag komen¹. Kan dit alles niet worden gewaarborgd, dan dient een reguliere vergunning te gelden.

Onderstaande werkwijze bij aanwezige bever- en dassenactiviteit in/ nabij spoor- en wegtaluds en waterkeringen betreft een manier om te komen tot een generieke handelswijze die onder de werking van een gedragscode kan worden uitgevoerd. Het is van toepassing bij niet-acute situaties (niet zijnde calamiteiten), waarbij op termijn i.r.t. voorgenoemde elementen de volksgezondheid of veiligheid in het geding kan komen en tijdig actie noodzakelijk is².

¹ Dit doordat spoor- en wegtaluds en waterkeringen zelf (nog) geen wezenlijk onderdeel van het (toekomstig) leefgebied van de bever en das uitmaken. Het gaat hier enerzijds om beginnende (graaf)activiteit van dieren die zich op een geheel nieuwe locatie willen vestigen. Tijdig actie ondernemen is in dit soort gevallen ook zorgvuldig omdat de soort nog niet permanent op de plek gevestigd is, nog geen jongen heeft gekregen en met beperkte inspanning kan uitwijken naar de omgeving. Anderzijds gaat het ook om reeds in de (directe) nabijheid van spoor- en wegtaluds en waterkeringen gevestigde dieren van wiens (nieuwe) activiteiten een bepaalde dreiging uitgaat. Ingrijpen wordt hierbij zeer beperkt toegestaan. Dit geldt ook ten aanzien van herstelwerkzaamheden (incl. damwanden plaatsen of gaas ingraven).

² Let wel, bever- en dassenactiviteit in de vorm van graafwerk en/of opgeworpen beverdammen is per definitie niet overal een probleem waarvoor ingrijpen noodzakelijk is en dient van geval van geval te worden bekeken. Het is aan een deskundige om een inschatting te maken van/ onderzoek te doen naar de (mogelijke) gevaarzetting ter plaatse en het is ook belangrijk dit goed te documenteren (en indien nodig te monitoren) en fungeert als basis voor eventueel verder ingrijpen.

De beschreven werkwijze in onderliggend document is enkel van toepassing op die situaties en locaties waarbij op voorhand voorzienbaar is dat aanwezige (aanvullende) bever- en dassen activiteit tot veiligheidsrisico's zal kunnen leiden waarbij ingrijpen noodzakelijk geacht wordt.

Bronnen:

- Beverprotocol voor de waterbeheerders in de provincies Gelderland en Zuid-Holland. Waterschap Vallei en Veluwe, 2020.
- Apperloo, R & M. van der Sluis, 2022. Gedragscode Wet natuurbescherming Beheer en Onderhoud ProRail. Onderdeel Soortbescherming, Bestendig beheer en onderhoud. Rapport 20-004. Ecogroen bv Zwolle.
- BIJ12, 2017. Kennisdocument Bever 1.0.
- Voorgestelde werkwijze R. Apperloo in opdracht van Pro rail Friesland en Groningen 7 juni 2021
- Protocol Flora en Faunawet Waterschap Peel en Maasvallei: Verdrijven van dassen uit een waterkering
- Dassenprotocol Beheer en Onderhoud. Waterschap Aa en Maas 2016

Werkwijze

Op basis van het bovenstaande, volgt hierna een werkwijze verdeeld over twee scenario's: 1) een uitgangssituatie waarbij op een geheel nieuwe locatie/traject bever- en dassenactiviteit wordt waargenomen bestaande uit beginnend graafwerk dan wel (aanzetten tot) beverdammen (betreffende niet gevestigde dieren), en 2) een uitgangssituatie waar zich reeds dieren gevestigd hebben en eveneens ingrijpen noodzakelijk wordt geacht.

Scenario 1. Bever-/dassenactiviteit van nog niet gevestigde dieren

Vooraf

- Er worden door een (ecologisch) deskundige in een beheerplan locaties/trajecten geduid waar activiteiten van bevers/dassen tot veiligheidsrisico's kunnen leiden. Omschrijf de risico's op deze locaties.
- Voor deze locaties/trajecten wordt door een ecologisch deskundige inzichtelijk gemaakt hoe het is gesteld met de lokale bever- of dassenpopulatie in de omgeving en waar de vluchtpijpen en/of burchtlocaties zijn gelegen. Randvoorwaarde is dat de onderhavige trajecten reeds geen primair leefgebied zijn van de soort.
- Er worden binnen de omschreven veiligheidstrajecten door (een) ecologisch deskundige(n) regelmatig controles uitgevoerd op activiteit van bevers/dassen. Er wordt uitgegaan van minimaal 1 keer per maand. De hieronder beschreven bever-/dassenactiviteit met bijbehorende handelingen is daarmee dus maximaal een maand oud.

Aangetroffen beveractiviteit/ dassenpijpen

- Een ecologisch deskundige voert ook de hieronder geduide onderzoeken en maatregelen uit en analyseert deze, alsook adviseert bij de hieronder geduide herstelmaatregelen en werende voorzieningen.
- Duidt en beschrijft hierbij de locatie(s) van de waargenomen bever-/dassenactiviteit.
- Wat is de status: gaat het hier om recente bever/dassenactiviteit (beginnend graafwerk, (aanzetten tot) beverdammen) van nog niet gevestigde dieren?
- Indien ja, zie hierna. Indien nee, zie onder scenario 2 'Activiteit van zich reeds gevestigde dieren'.
- In geval van graafwerk van bevers kunnen dieren worden ontmoedigd door de volgende werkwijze:
 - Versper de ingang van de holen met de hand voor $\frac{3}{4}$ met respectievelijk grond of boomstammetjes. Stamp of verdicht de grond niet; er moet nog lucht het hol in kunnen komen. Als een hol voor $\frac{3}{4}$ is dichtgezet, wordt de graaf- of vraataktiviteit vervolgens gemonitord. Herhaal deze handeling totdat uit controle blijkt dat de ingang naar het hol niet meer geopend wordt.

- Als uit controle van het hol (middels wildcamera's) blijkt dat de bever het hol heeft verlaten of als na minimaal 3 aaneengesloten dagen geen graaf- of vraatsporen meer worden waargenomen, dan kunnen de hollen (al dan niet met behulp van een minikraan) zorgvuldig worden nagegraven, aangevuld, eventueel (met uithardend materiaal) verdicht en kan, indien gewenst, de betreffende locatie ook opnieuw worden ingezaaid.
- Het is hierna vervolgens toegestaan aanvullende maatregelen te treffen om de dieren blijvend te weren. Te denken valt hierbij onder meer aan het plaatsen van damwanden, het ingraven van gaas en het verwijderen van de aanwezige vegetatie waarmee dekking, voedselaanbod alsook de mogelijkheid voor het maken van beverdammen wordt weggenomen (houd hierbij echter ook rekening met andere natuurwaarden!). De schaalgrootte van betreffende voorzieningen is daarbij onder dit scenario, in geval van afwezigheid van primair leefgebied, in beginsel geen limiterende factor. Wel wordt verwacht dat de betrokken ecologisch deskundige e.e.a. op basis van de veiligheidsrisico's en actuele stand van zaken rondom de beverpopulatie in de omgeving nader onderbouwd/documenteert.
- (Aanzetten tot) Beverdammen kunnen gelijktijdig met het definitief ontmantelen van aangetroffen beverholen worden weggenomen met rijdend materiaal (bijv. een kraan). Indien dit eerder gebeurt op het moment dat nog onderzoek plaatsvindt naar de bewoningsstatus van hollen zoals hiervoor vermeld, gebeurt zulks in handkracht voor zover daarbij potentieel risico aanwezig is op fysieke aantasting van hollen (en dieren). Het vrijkomende hout wordt afgevoerd.
- De ecologisch deskundige legt de uitgevoerde werkwijze conform dit protocol vast in een logboek.
- In het geval van graafwerk van dassen geldt een soortgelijke werkwijze als dat ten aanzien van de bever zoals hierboven beschreven (hetgeen dan ook dient te worden opgevolgd), zij het dat (aanvullend):
 - De voor $\frac{3}{4}$ dichtgezette ingang van de vluchtpijp uiterlijk om de dag te worden gecontroleerd en de handeling van het dichtzetten dient telkens te worden herhaald totdat de das het hol uit eigen beweging heeft verlaten.
 - Pas als de voor $\frac{3}{4}$ dichtgezette ingang 14 dagen achtereen niet meer door de dieren open is gegraven, mag worden verondersteld dat het hol verlaten is en kan ontmanteling plaatsvinden.
 - Het aanbrengen van 'geurvlagen' bij de ingangen van de vluchtpijpen (zoals lappen met daarop petroleum aangebracht) is optioneel en kán de dieren bewegen de hollen sneller te verlaten.
 - Als alternatief voor het handmatig (deels) dichtzetten van vluchtpijpen, kan gekozen worden voor het aanbrengen van een 'dassenpoortje' op de ingang van de hollen. Eventueel aanwezige dieren kunnen daarmee wel het hol verlaten, maar niet meer terugkeren. Ook hierbij dient de activiteit gemonitord te blijven worden (wildcamera-onderzoek) om vast te kunnen stellen of het hol verlaten is. Dit bepaalt ook het beslismoment waarop het hol ontmanteld kan worden.

Scenario 2. Activiteit van zich reeds gevestigde dieren

Vooraf

- Laat álle bekende bever- en dassenholen/burchten/beverdammen minimaal 2 keer per jaar door (een) ecologisch deskundige(n) schouwen, waarbij de activiteit wordt gemonitord. Evalueer/documenteer eveneens minimaal 2 keer per jaar - aansluitend op de schouw - of de aangetroffen situatie een indicatie is voor een mogelijk toekomstige bedreiging/risico voor de stabiliteit/berijdbaarheid wat de noodzaak voor ingrijpen legitimeert.
- Voor op voorhand voorziene risicovolle locaties is extra alertheid gewenst en is aldus frequenter schouwen/evalueren nodig. Ook hierbij dient te worden aangesloten bij een frequentie van minimaal 1 keer per maand.
- Naast bekende locaties van bever-/dassenactiviteit waar zich reeds dieren hebben gevestigd (I), kan het zijn dat tijdens onderzoek locaties aan het licht komen waar dieren zich reeds gevestigd hebben die voorheen nog niet bekend waren (II). Ook in dit geval geldt dat geëvalueerd/gedocumenteerd wordt of de aangetroffen situatie een indicatie is voor een mogelijk toekomstige bedreiging/risico voor de stabiliteit/berijdbaarheid wat de noodzaak voor ingrijpen legitimeert.
- In beide gevallen (I/II) kunnen bepaalde handelingen op risicovolle locaties worden uitgevoerd met dien verstande dat daarmee de algehele functionaliteit van bestaande (actuele) voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van de bever/dassen ter plaatse NIET in het geding komt. Dit is pertinent niet toegestaan. De betreffende dieren dienen ter plaatse stand te kunnen houden. De betrokken ecologisch deskundige dient daarop toe te zien.
- De onder dit scenario beschreven handelingen zijn alleen van toepassing in relatie tot 1). in aanbouw/recent gegraven holen en hoogwatervluchtplaatsen (bever) en in aanbouw/recent gegraven vluchtpijpen (das); 2). oude holen (bever) of vluchtpijpen (das) en hoogwatervluchtplaatsen (bever) (allen met geen of slechts incidenteel gebruik) en 3). recent gebouwde beverdammen/ aanzetten daartoe op risicovolle locaties. Het gaat hierbij om één of slechts enkele verblijfplaatsen (bever) of vluchtpijpen (das) waarvoor aantoonbaar een alternatief beschikbaar is in de omgeving op (een) niet risicovolle locatie(s) (omgevingscheck). Dit wordt eveneens goed gedocumenteerd. Indien dit alles niet aan de orde is en wel een noodzaak tot ingrijpen aanwezig is, dan wel de algehele functionaliteit niet kan worden gewaarborgd, dient een vergunning te gelden.
- In geval van aantreffen van voorheen onbekende locaties met reeds gevestigde dieren (II), dient de locatie (ook) te worden vastgelegd en goed gedocumenteerd en wordt vervolgens meegenomen in de periodieke schouw zoals hiervoor gesteld.

Aangetroffen (aanvullende) bever-/dassenactiviteit

- Een ecologisch deskundige, voert de hieronder geduide onderzoeken en maatregelen uit, alsook adviseert bij de hieronder geduide herstelmaatregelen en werende voorzieningen.
- Duidt en beschrijf hierbij de locatie(s) van de bever-/dassenactiviteit.
- Wat is de status: gaat het hier om reeds gevestigde dieren (al dan niet op een voorheen onbekende locatie)?
- Indien ja, zie hierna. Indien nee, zie scenario 1 'Bever-/dassenactiviteit van nog niet gevestigde dieren'.
- Wat is de bewoningsstatus van het hol, holen of vluchtpijpen? Zo nodig wordt nader veldonderzoek gedaan volgens daartoe geëigende onderzoeksprotocollen.

- In geval van een functie als kraamverblijf/-burcht, dient de functionaliteit daarvan te allen tijde te worden gewaarborgd. Aantasting daarvan is alleen met vergunning toegestaan.
- In geval van oude, incidenteel gebruikte dan wel in aanbouw zijnde/recent gegraven holen en hoogwatervluchtplaatsen van de bever op risicovolle locaties, geldt de volgende werkwijze in zoverre er voor de dieren in kwestie daarvoor aantoonbaar alternatieven aanwezig zijn in de omgeving op (een) niet risicovolle locatie(s) (omgevingscheck):
 - Verwijder hoogwatervluchtplaatsen in een periode van hoogwater na het zakken van het waterpeil. Na het zakken van het water is het hol ongeschikt omdat er niet meer een vanuit het water toegankelijke ingang is. De bever keert dan weer terug naar zijn oorspronkelijke burcht.
 - Controleer hoogwatervluchtplaatsen ook altijd met een endoscoop/rioolcamera en/ of wildcamera. Als uit controle blijkt dat de hoogwatervluchtplaats onbewoond is, kan het hol (al dan niet met behulp van een minikraan) zorgvuldig worden nagegraven, aangevuld, eventueel (met uithardend materiaal) verdicht en kan, indien gewenst, de betreffende locatie ook opnieuw worden ingezaaid.
 - Bij de overige (oude, incidenteel belopen en/of in aanbouw/recent gegraven) holen wordt op eenzelfde wijze gehandeld, waarbij alvorens tot ontmanteling over te gaan ter zorgvuldig handelen ook een ontmoedigingsbeleid gevoerd wordt zoals hiervoor onder scenario 1 beschreven. De betrokken ecologisch deskundige bepaald in dit geval of ter plaatse in handkracht of met rijdend materiaal (kraan) gewerkt moet/kan worden.
 - Ook in relatie tot het verwijderen van (aanzetten tot) beverdammen, wordt door de betrokken ecologisch deskundige bepaald of ter plaatse in handkracht of met rijdend materiaal gewerkt moet/kan worden. Het vrijkomende hout wordt afgevoerd.
- In geval van oude, incidenteel gebruikte dan wel in aanbouw zijnde/ recent gegraven vluchtpijpen van de das op risicovolle locaties, geldt de volgende werkwijze in zoverre er voor de dieren in kwestie daarvoor aantoonbaar alternatieven aanwezig zijn in de omgeving op (een) niet risicovolle locatie(s) (omgevingscheck):
 - Controleer vluchtpijpen ook altijd met een wildcamera-onderzoek (minimaal 2 weken). Als uit controle blijkt dat er sprake is van vluchtpijpen in aanbouw, recent gegraven vluchtpijpen of oude vluchtpijpen met geen en slechts incidenteel gebruik, kan de gedragscode toegepast worden.
 - Alvorens tot ontmanteling over te gaan wordt ter zorgvuldig handelen ook een ontmoedigingsbeleid gevoerd zoals hiervoor onder scenario 1 beschreven. De betrokken ecologisch deskundige bepaald in dit geval of ter plaatse in handkracht of met rijdend materiaal (kraan) gewerkt moet/kan worden.
- Het is hierna vervolgens toegestaan aanvullende maatregelen te treffen om de dieren blijvend uit spoor- en wegtaluds en waterkeringen te weren zoals ook onder scenario 1 vermeld, zij het dat de schaalgrootte van betreffende voorzieningen in geval van reeds gevestigde dieren wél een limiterende factor is. Ook hierbij geldt immers dat de algehele functionaliteit van bestaande (actuele) voortplantingsplaatsen of rustplaatsen van de bever/das in de omgeving, welke behouden blijven, niet in het geding mag komen. De betrokken ecologisch deskundige dient de mogelijkheden hiertoe, op basis van de veiligheidsrisico's en actuele stand van zaken rondom de aanwezige

(te behouden) verblijfplaatsen in de omgeving, nader te onderbouwen/documenteren.

- Afhankelijk van de (nabije) ligging van de kraamverblijf/-burcht en andere actief in gebruik zijnde holen/vluchtpijpen welke worden ontzien, kan het bij voorgenoemde handelingen nodig zijn dat buiten de kwetsbare voortplantingsperiode (voor de bever mei-aug., voor de das dec. – juni) wordt gewerkt en zonodig – waar mogelijk - ook in handkracht om verstoring en fysieke aantasting van deze locaties te voorkomen. Ook vorstperioden kunnen aanleiding zijn om voorgenoemde handelingen niet uit te voeren. De ecologisch deskundige dient hierin te adviseren en zorgt zo nodig ook voor markeringen in het veld ter zonering.
- De ecologisch deskundige legt de uitgevoerde werkwijze conform dit protocol vast in een logboek.

Bijlage 10: Participatieverslag

Gedragscode Provinciale Infrastructuur 2024

Om te komen tot deze actualisatie van de gedragscode, is er met de sector op meerdere manieren geparticipeerd.

Online vragenlijst

In januari is een online vragenlijst verstuurd naar de provincies, als gebruikers van de gedragscode. De vragen in deze vragenlijst komen overeen met de vragen uit het format evaluatievragen van RVO (zie bijlage 6). Meerdere provincies en ook een aantal aannemers hebben gereageerd met verbeterpunten op de huidige gedragscode (versie 2021).

Meelezen met het concept

In maart is een online storymap (een soort website) gepubliceerd en gedeeld met de provincies en soortenorganisaties. Op deze storymap was opgesomd wat de wijzigingen zijn van de gedragscode ten opzichte van de versie uit 2021. Ook is het concept gepubliceerd en hadden de provincies en soortenorganisaties de gelegenheid om hierop (inhoudelijk) te reageren. Een aantal provincies en soortenorganisaties hebben hiervan gebruik gemaakt.

Bijeenkomst

In april is een online/fysieke bijeenkomst georganiseerd om de gedragscode en de wijzigingen te bespreken. De deelname was goed, vrijwel alle provincies waren vertegenwoordigd, daarnaast ook de Vlinderstichting en Ravon. Ravon en de vlinderstichting willen graag een financiële vergoeding voor toetsing van de stukken en hebben behoefte aan meer tijd voor een inhoudelijke reactie.

Verwerkt in de nieuwe gedragscode

Vanuit de online vragenlijst, het meelezen met het concept en de bijeenkomst is een lijst bijgehouden met inhoudelijke feedback op het concept. Dit waren veelal tekstuele opmerkingen en verduidelijkingen. De meeste opmerkingen zijn verwerkt. Andere opmerkingen zijn niet verwerkt, bijvoorbeeld omdat de missende informatie elders in de gedragscode al een plek had.